

I N H O U D S O P G A V E

Het laaiend vuur FRANS BIJLSMA	2	De wolven en de schapen KLAUS-J. WOUTERS	27
Alleen kennis maakt inzichtelijk BEN WARNER	4	Vrijheid van meningsuiting ENNO NUY	29
Anne Frankschool en kindermishandeling FLORIS van den BERG	7	De betekenis van atheïsme ADRIAN VOETEN	30
Maakt besnijdenis gelukkig? ANTON van HOOFF	7	Denken over openbaar vervoer FLORIS van den BERG	30
Apart LEON WECKE	8	't Is toch niet waar! JAAP van den BORN <i>BOEKEN</i>	31
Religieuze aanleg versus godgelovigheid FRANS COUWENBERGH	10	Van nature goedgevolg JEROEN HOPSTER	32
Asiel voor godvrije Afghaan ANTON van HOOFF	13	Theologische vragen en ... FLORIS van den BERG	35
Mensenrechtenschendingen ongelovigen PERSBERICHT HV	14	De noodzaak van vrijdenken ... WILLEM VERMAAT	36
Atheïsme op reis JAN de BRUIN	15	Ian Buruma – 1945 ENNO NUY	38
Een geschiedenis van de religieuze terreur FRANS van DONGEN	17	Benno Barnard – Dagboek van een ... ENNO NUY <i>REACTIE</i>	41
De dood dwingt ons ... JEROEN HOPSTER	20	'Het verband tussen kennis ... DONALD ELSAS	43
Van het bestuur DIK KRUIHOF	23	Partij van de Rede PERSBERICHT ASP	47
Vegetarisme nuttig of nodig? PAUL HOPSTER	24	Houdt God van vrouwen? HANS LOUIS KOEKOEK	48
Vrijdenken en vegetarisme/veganisme GERHARD ELFERINK	26		

Het laaiend vuur

FRANS BIJLSMA (1938) is rustend medisch specialist en oud-redacteur van De Vrijdenker

Wij vrijdenkers houden de rede, het rationele denken, hoog. Wij denken ook dat we anderen kunnen overtuigen door een beroep te doen op hun ratio. Dat blijkt maar zeer ten dele mogelijk. In ieder mens, onszelf inbegrepen, schuilt onder het logisch verstand een borrelend vat vol emoties, dat van tijd tot tijd wil overgaan in een uitslaande brand.

Emoties worden opgeroepen door tal van situaties waar het belang van het individu in het geding is, hetzij in positieve, hetzij in negatieve zin. In een al wat ouder standaardwerk (*De emoties*, Uitg. Bert Bakker, Amsterdam, 1988) onderscheidt de psycholoog Nico H. Frijda drie soorten verschijnselen die emoties gemeen hebben: gedragsverschijnselen, fysiologische manifestaties en een subjectieve beleving. Verder zijn emoties vrijwel altijd een reactie op stimuli die van heel verschillende aard kunnen zijn. Ze kunnen om verschillende redenen aangezet of juist gedempt worden: activatie en inhibitie. De rede heeft er dus wel enige invloed op.

In een poging de voornaamste emoties op te noemen vermelden we: angst/vrees, verbazing/verrassing, verdriet, boosheid/woede, vreugde/blijdschap, liefde, jaloezie, walging, afkeer, haat/wrok/vijandschap, heerszucht, hebzucht, teleurstelling, vernedering/krenking, leedvermaak, schaamte, schuldgevoel/berouw en wellicht ook empathie, hulpvaardigheid en vergeving. Emoties komen, zoals we hier zien, in een breed spectrum voor en kunnen worden aangejaagd door het menselijk taalvermogen.

Vereringsbehoefte

Het is om theoretische en praktische redenen goed om echte emoties te onderscheiden van aandriften zoals honger, dorst, seksuele begeerte en slaap enerzijds, en stemmingswisselingen en karaktereigenschappen anderzijds – hoewel daarbij zeker een samenhang met emoties kan bestaan.

Tot het kluwen van emoties reken ik ook iets dat ik *vereringsbehoefte* zou willen noemen. Die vormt naar mijn mening de basis van religie en die vereringsbehoefte zien we in alle mensengemeenschappen in alle tijden opduiken als een niet uit te roeien virus dat tegen elk rationeel argument bestand is. Kritische geesten hebben zulke rationele argumenten al sinds de Oudheid regelmatig verspreid zonder dat ze tot dusver veel effect hebben gehad. Denk eens aan een land als de Verenigde Staten, Westers, vooraanstaand in wetenschap en techniek, waar de overgrote meerderheid tot een van de vele kerken behoort en waar het ondenkbaar is dat een atheïst president zou worden. Dit moet dus wel in de emotionele sfeer liggen en het uit zich in een diversiteit die van animisme tot monotheïsme reikt. Het kan ook verklaren hoe velen reageren als je hun ideeën bestrijdt: alsof je ze iets kostbaars probeert af te nemen. Niet zij, met hun dogma's en intolerantie, vormen een gevaar voor andere mensen, maar jij, de ongelovige.

Uit de dagelijkse werkelijkheid kennen we die vereringsbehoefte t.a.v. sporthelden, filmsterren, mediafiguren, rijke zakenmensen, maar niet of veel minder voor knappe wetenschappers of grote kunstenaars. Toch worden de eersten vergeten, de laatsten leven voort. Emoties komen bij alle hogere dieren voor, met name bij zoogdieren. (Ik heb een hekel aan dat "hogere", het wil in dit verband alleen zeggen: meer ontwikkeld.) Ze kunnen hun nut hebben, zeker wanneer ze als evolutionair verschijnsel worden gezien, van belang voor overleving: het is heel goed om bang te zijn voor echte beren op de weg en een verwoed gevecht aan te gaan met vijanden die het op je familie gemunt hebben. En plezier en vrolijkheid dragen bij aan de samenhang van de groep waartoe je behoort. Dat emoties ook uitermate destructief kunnen zijn, op kleine of op grote schaal, behoeft geen betoog.

Een voorbeeld, aan de werkelijkheid ontleend. Je kind is in het verkeer doodgereden. De dader is bekend, een beschonken individu dat al enkele malen eerder is veroordeeld wegens "rijden onder invloed" en je weet ook waar hij woont. Wat let je om naar hem toe te gaan, een mes in zijn lijf te steken en dat langzaam om te draaien? Een stem van binnen, die van de emotie, spoort je aan. "Wraak is goed. Wraak vereffent dit verschrikkelijke gebeuren. Het lost het probleem grotendeels op." Een andere stem binnenin, die van de rede, gaat er tegenin: "Wraak is geen oplossing, dan valt er nog een dode. Je mag niet voor eigen rechter spelen. En je krijgt je kind er niet mee terug." Allemaal

gemeenplaatsen en, zoals de meeste gemeenplaatsen, allemaal waar. Het is te hopen dat de stem van de rede wint.

Modern hersenonderzoek

Modern hersenonderzoek heeft veel gegevens opgeleverd over de hersendelen waar emoties ontstaan, verwerkt en gereguleerd worden. In *Wij zijn ons brein* van Dick Swaab (Uitg. Contact, Amsterdam-Antwerpen, 2010) is daar veel over te vinden en het voert te ver om er hier ook maar globaal op in te gaan. Overigens is dit een boek met een bijzonder rijke inhoud, geschreven door een begaafd stilist, een van Nederlands meest vooraanstaande hersenonderzoekers en Vrijdenker van het Jaar 2013. Ik kan het niet alleen aan iedere vrijdenker aanbevelen, maar ook aan al diegenen die in een god of in “iets” geloven. Niet dat die laatsten het gauw zullen lezen, want het is nogal ontluisterend over begrippen als “ziel” en zo.

Van belang is wel dat de prefrontale cortex, het vooraan de hersenen gelegen schorsgebied links en rechts, remmend, matigend kan werken op emoties die elders ontstaan. Dit schorsgebied heeft een cruciale functie in de regulering van emotioneel gedrag en de ontwikkeling van ons morele oordeel tot dat wat wij “geweten” noemen. Men bedenke hierbij dat deze schorsdelen pas op de leeftijd van 23 tot 25 jaar volledig uitgerijpt zijn. Het is ook goed te weten dat de functie van de prefrontale cortex geremd wordt door alcohol.

Opmerkelijk zijn de overeenkomsten en analogieën met hersenen van (andere) zoogdieren. Die missen het vermogen dat wat zij voelen in taal uit te drukken, maar aan hun gedrag is veel af te lezen. Ook experimenten hebben veel onthuld op het gebied van hersenfuncties, zij het dat sommige experimenten op de rand van het toelaatbare balanceren.

Gevaarlijke emoties

Je zou overigens denken dat in een omgeving waar rationaliteit voorop staat, vooral in de wetenschap en dan met name de universitaire wereld, emoties een minder prominente rol spelen. Het tegendeel is waar. Op weinig andere plaatsen zal je zo’n opeenhoping vinden van ellebogenwerk, ruzies, achterklap, jaloezie, kleingeestigheid, diefstal van onderzoeksresultaten, tot – zoals de laatste jaren hebben laten zien – regelrechte fraude. Er worden altijd excuses aangevoerd zoals werkdruk, publicatiedwang, geld voor onderzoek binnenhalen en dergelijke. Allemaal waar, maar intussen.

Dat bepaalde emoties zeer schadelijk en gevaarlijk kunnen zijn niet alleen voor het individu zelf en zijn naaste omgeving, maar juist voor grote groepen medemensen, is bekend uit de geschiedenis – en het heden. Xenofobie, racisme, onderdrukking, vervolging, oorlog, burgeroorlog, “etnische zuivering”, zij alle worden gestuurd door emoties die vaak massaal gedeeld worden en zo besmettelijk zijn als de vroegere pestepidemieën. Zeker, hardnekkige mythen, rancune en ophitsing spelen daar ook een rol bij, maar de emotionele basis ligt er. En het is bijna een open deur, maar met een beroep op de rede zijn vooral in dictaturen vaak de gruwelijkste maatregelen afgekondigd – en uitgevoerd. Zo was er de Terreur van 1793-1794 in een later stadium van de Franse Revolutie onder leiding van Robespierre. Een ander berucht voorbeeld is de euthanasie in nazi-Duitsland op lichamelijk en geestelijk gehandicapten (1939-1941) met ca. 200.000 slachtoffers, voorafgaand aan de nog veel omvangrijker massamoord op joden en zigeuners. In de Sovjet-Unie leidde de door Stalin afgedwongen collectivisatie van de landbouw (1929-1932) vooral in Oekraïne tot massale hongersnood, vervolging, deportaties en executies van boeren en anderen die niet meewerkten. Een voorzichtige schatting spreekt van vijf miljoen doden. Soortgelijke gebeurtenissen in China onder Mao Ze Dong hebben tot nog grotere aantallen slachtoffers geleid. Zo zouden onder de Grote Sprong Voorwaarts alleen al 40 miljoen mensen zijn omgekomen, voornamelijk boeren.

Gelukkig beschikt de mens ook over andere emoties. Daarmee bedoel ik niet alleen meegevoel en empathie – iets waar veel mensen wel wat meer van zouden mogen hebben – maar ook emoties die tot creatieve impulsen leiden en ze waarderen. Van vroege tijden af vindt men waar dan ook ter wereld sieraden, opschik, literatuur, muziek, beeldende kunst, mooie voorwerpen en gebouwen. Blijkbaar is er een behoefte aan schoonheid en versiering van het bestaan die niet noodzakelijk is voor overleving en die emotioneel geworteld is.

Het is tegenwoordig mogelijk een mensachtig apparaat te bouwen met functies die griezelig dicht bij de werkelijkheid liggen, maar een gevoelsleven missen. En zonder emoties, zonder fantasie en dromen blijft het een kille machine, een robot.

Alleen kennis maakt de werkelijkheid inzichtelijk

BEN WARNER, (1946, Rotterdam), communicatiedeskundige, auteur van Verbonden Ietsigheid en Communicatie, een allemanszaak tussen strategie en gelegenheden.

Ik denk en leef seculier. Mijn normen en waarden ontleen ik aan rationele overwegingen. Tijdens mijn opvoeding leerde ik het volgende: afspraak is afspraak, belofte is belofte, een man een man een woord een woord, en de waarde van sportiviteit. Mijn ouders noch mijn grootouders vielen voor deze educatie terug op een geloof, kerk of religieuze boeken. Integendeel, ze wantrouwden deze of hadden er simpelweg niets mee. Voor hen waren de mores bijkans vanzelfsprekend. Persoonlijke ervaringen sterkten mij in mijn adolescentie van de juistheid van deze opvoeding en mijn individuele keuzes. Hieraan kwamen wel boeken te pas.

Toch ben ik van jongs af aan door gelovigen beschimpt en bedreigd. Ik was een heiden, een ketter, een ongelovige en ik zou eeuwig branden in de hel, tenzij ik mij bekeerde. Ik geef toe, meestal kwamen die aanzeggingen indirect, dat wil zeggen via geschriften, of van fanatieke gelovigen die op radio en televisie hun onheilsboodschappen over de wereld meenden te moeten uitstorten.

De afgelopen maanden moest ik door de belachelijke zwartepietdiscussie eraan denken, hoezeer gelovigen discrimineren door wellevende, seculier denkende mensen zo af te schilderen en hel en verdoemenis in het vooruitzicht te stellen. Tussen hen die zich keerden tegen de slavenrol en het racisme tot uiting komend in uiterlijk en positie van Zwarte Piet, bevonden zich ook zich christen noemende gelovigen. Zijn zij zo blind en doof voor hun eigen gedrag en woorden en die van hun onheil verkondigende voorgangers? Als zij ontkennen dat zij die verdoemenis niet per se zelf voorstaan, maar dat dit het Godsgericht zal zijn, verklaren zij hun Heer tot racist en discriminator. Je moet maar durven.

Een beroep op sportiviteit

Verscheidene schrijvers wezen in ons maandblad op de onvermijdelijke logica, dat 'niet bewezen kan worden dat iets niet bestaat'. Deze eerlijkheid wordt door religieuzen als bres in de seculiere opstelling gebruikt. Zij concluderen dat het bestaan van een goddelijk wezen dus wel degelijk tot de werkelijkheid kan behoren en dat zij met hun geloof vooralsnog geen feitelijk bewijs op tafel hoeven te leggen. Als gelovigen op dit punt de logica hanteren, mag van hen worden verlangd dat zij dit ook doen of ten minste toelaten op hun domein. Deze basale sportiviteit is toch niet teveel gevraagd?

Dat er veel geloven bestaan is ontegenzeggelijk waar. In zijn boek 'Atheïsme als basis voor de moraal' komt de Belgische auteur Verhofstadt tot zo'n 4000 religies in alle verschijningsvormen en inhoudelijkheden. Dat er profeten zijn geweest, dat er zogeheten openbaringen hebben plaatsgevonden, dat er priesters, kerken, moskeeën, offerplaatsen, rituelen, geloofsregels en heilige boeken bestaan, is eveneens onmiskenbaar. De 'bewijsvoering' van het godenbestaan is echter in alle gevallen gefundeerd op gesproken, eindeloos doorgegeven of geschreven woorden en menselijke beweringen.

Al datgene waaruit de natuur en de gehele aarde bestaat, toont geen enkel teken van een godheid. Meer nog, ook de kosmos voor zover voor de mens zichtbaar en hoorbaar toont geen spoor van welke goddelijkheid ook. Van geen enkele godheid uit dat grote aantal van 4000 geloven derhalve.

We kunnen niet bewijzen, dat iets niet bestaat. Tot dusver kan ook niet worden bewezen, dat iets wel bestaat als er alleen maar over wordt geschreven en gesproken. Geloven is hoe dan ook een woord dat als betekenis heeft dat we het niet weten en slechts uitgaan van een eigen veronderstelling.

In welke Tijd leeft God?

In de wetenschap houdt men het er op dat de kosmos begon met de oerknal. Daarover zijn nog vele vragen en onzekerheden, maar in het actuele denkraam is dat thans de gedeelde zienswijze, die nog definitief moet worden bewezen dan wel gefalsificeerd. Hier en daar zijn er bespiegelingen over een pre-kosmische fase, maar voor wie de mening is toegedaan dat de tijd als dimensie tegelijk ontstond met die oerknal, is te spreken of te veronderstellen dat er een voor-tijd was vooralsnog onzinnig.

Op de redenering dat God of Allah of vergelijkbare Hogere Machten als schepper en eerste beweger geen antwoord zijn op de vraag wie alles heeft geschapen, omdat dit onvermijdelijk leidt tot de vraag

wie of wat dan die schepper heeft doen geworden, geven de godsgelovigen van de drie grote religies doorgaans het antwoord dat die vervolgvraag overbodig is, omdat hun schepper de eeuwigheid zelf vertegenwoordigt en dus altijd al bestaan heeft en zal blijven bestaan. Dat levert de frappante conclusie op dat God het begin en het einde is, maar tegelijk geen begin noch einde kent. Daar gloort een tegenspraak. Het brengt gelovigen ook nog op een ander punt in het nauw. Als de schepper er altijd is geweest, moet de Tijd er ook altijd zijn geweest. De drie andere dimensies dan Tijd zijn onderdeel van de schepping. Als God wel de Tijd heeft geschapen, is hij zelf niet van alle tijden, maar ging hij aan de vier dimensies vooraf, hetgeen hem extra-dimensioneel maakt, dus bestaande buiten de Tijd. Echter dan slaan de op hem van toepassing zijnde begrippen eeuw en altijd nergens op.

Doodlopende promenades

Geen gelovige kan zichzelf als fysisch wezen ontkennen. Wie ontkent er anders? Als hij zichzelf wel zou ontkennen dan opent hij de mogelijkheid tot de vaststelling dat alles een illusie is, maar dan geldt dit ook voor zijn godsvoorstelling, omdat deze een wezenlijk onderdeel is van zijn bestaan en zijn redeneerwijze. Hij of zij kan van deze consequentie wegluchten door God te plaatsen boven elke vorm van tastbare, zintuiglijke werkelijkheid en daarmee ook boven elke waarneembaarheid.

We kunnen, zoals hierboven gesteld 'niet bewijzen wat er niet is'. Maar zij kunnen ook niet bewijzen dat iets bestaat dat zich buiten elke waarneembaarheid bevindt. De vluchtweg loopt dus dood.

Creationisten houden het erop dat de schepping ongeveer 6000 geleden heeft plaatsgevonden met alles erop en eraan, dus inclusief fossielen, visrijke zeeën, vogelvolle luchten en insecten- en bacteriebeladen gronden. Dat kan. Wie almachtig is kan alles. Maar je moet dan wel ophouden met denken en rekenen. Dat in één machtige creatie ook de voorgeschiedenis van de aarde in fossiele afdrukken en skeletten is geschapen is om meer dan één reden opmerkelijk. Wat kan de bedoeling zijn geweest als die geschiedenis niet daadwerkelijk heeft plaatsgevonden? Wie zat te wachten op een historisch bedrog: doen alsof de aarde ouder was? Een tweede gegeven maakt het zo mogelijk nog bizarder: de instantane inbedding van de hele keten van halfwaardetijden van bijvoorbeeld uranium 235? Naar die bedoeling van die ingebouwde geschiedenis die niet echt heeft bestaan kunnen we slechts gissen. Ik kom slechts tot de gedachte dat het de mensen, verveeld met slechts een lijdzaam heden omdat de toekomst ongewis blijft, wat te doen geeft. De aarde was van meet af aan rijk aan de hele flora en fauna, aan miljarden planten, organismen en dierlijke wezens, behalve aan mensen. De geschiedenis van dit wezen begint met een echtpaar. De bevolking van de aarde moet daarna wel in een waanzinnig hoog tempo zijn verlopen, want het is klinkklaar dat al spoedig daarna in alle uithoeken en gaten van onze aardbol mensen voorkomen. Zelfs als dat 1000 jaar zou hebben genomen, dan nog is het een wonder van verspreiding, want gerekend met gemiddeld een nieuwe generatie per 20 jaar zitten er toch maar 50 generaties in een millennium. Nu lopen verdubbelingen exponentieel hard op, maar in de eerste 250 jaar kom je dan toch maar aan ruim 8000 nieuwe mensen en met de voorgaande generatie oudjes en nog wat lang levende grootouders erbij aan minder dan 15.000 allen bijeen plus een enorme incest. Zelfs al zou zo'n ononderbroken verdubbeling zich hebben voorgedaan, dan wordt het verderop in de tijd op een andere manier erg lastig. Na 1000 jaar zouden er meer mensen hebben geleefd dan nu. Die verdubbeling moet ook abrupt zijn gestopt, want zou een dergelijk proces tot aan vandaag de dag zijn doorgedaan, dan zouden er nu meer mensen leven dan er atomen in het heelal zijn, ongeveer zo'n 2 tot de macht 200 ($= 1,6 \times 10^{60}$) in 4000 jaar. (1.600.000 mensen!) Het gebod 'gaat heen en vermenigvuldigt u' moet, zo beschouwd, dan wel alleen op de joodse bevolking hebben geslagen. God kon uiteraard rekenen als de beste en Hij kende de draagkracht van de aarde. Of Hij heeft het allemaal voorzien en om die reden alle exoplaneten alvast geschapen, maar waarom dan zo onbereikbaar ver weg?

Gelovigen die tegelijk ook wetenschapper zijn en de creationistische rekensom onmogelijk kunnen onderschrijven zonder hun wetenschappelijkheid te grabbel te gooien, hebben zich al teruggetrokken op het bastion van de oerknal. Daar lag het begin, dat was de scheppingsdaad. Impliciet geven zij daarmee toe, dat de evolutietheorie correct is. Al zeggen velen dat nooit hardop en bestrijden zij de religieuze dwaalleer niet.

Gegeven het min of meer gelijktijdige ontstaan van andere godsdiensten in die vroege dagen, zoals het boeddhisme, het brahmanisme en honderden andere, kan het haast niet anders zijn of deze geloven waren onderdeel van Genesis. Het 'gij zult geen andere goden aanbidden' duidt erop dat dit zo moet

zijn geweest. De vluchtweg dat God deze andere concurrenten niet zou hebben geschapen maar dat de mensen religieuze dwaalwegen zijn opgegaan, al of niet onder aanvoering van de duivel, voldoet niet. De Almachtige heeft dan met zijn gebod in ieder geval te kennen gegeven, dat hij wist dat die kans op pseudogoden erin zat. Waarom zou hij die mogelijkheid hebben geschapen, als Hij dit zelf niet wenste?

Nu weet ik, dat je op geloven de logica niet moet toepassen of de moderne kennis en het gevorderde weten, maar dan moeten de creationisten dat zelf ook niet doen. Hun berekening van het genesis-moment is gebaseerd op een terugtelling door de bijbelse generaties heen naar Adam en Eva. Die hele rekenarij is een voorbeeld van logica en kennis en gebaseerd op de moderniteit van het weten en de techniek om dat ook op te schrijven in de tijden dat dit gebeurde.

Buiten alles en onbereikbaar

God is niet van deze wereld. Deze wereld is zijn schepping en iets kan geen onderdeel zijn van de eigen schepping. Anders gezegd: God kan niet zichzelf eerst hebben gecreëerd en vervolgens de aarde en omgeving hebben geschapen. Er moet, zoals we dit noemen, een eerste beweging zijn, die er ‘altijd’ al was. Ergo, God bevindt zich buiten het ruimte-tijdcontinuum, zijnde zijn creatie. Als dit ruimte-tijdcontinuum grenzeloos is, omvat het per definitie alle ruimte en alle tijd en dus zou God zich buiten de ruimte en buiten de tijd moeten bevinden. Anders gezegd: God is buitendimensioneel.

Als de kosmos uitdijt met de snelheid van het licht, kan God zich nooit met onze wereld bemoeien, omdat informatie in onze kosmos niet kan worden verstuurd met een snelheid die hoger is dan die van het licht. Tenzij men aanvaardt dat God zich onttrekt aan de natuurwetten van zijn eigen schepping. Kan Hij dit tegen alle kennis van nu in wel, dan kunnen we in ieder geval niet communiceren van ons uit gezien.

Als Almachtige kan hij natuurlijk alles. Hij bevindt zich buiten zijn schepping, vormt een eigen voor mensen ontoegankelijke dimensie en informeert sneller dan het licht. De conclusie is dan wel dat mensen hem niet kunnen bereiken, want wij zijn wél aan die natuurwetten gebonden en dat we ook nooit kunnen bewijzen dat hij bestaat. Gods eigen door hem geschapen wetmatigheden bepalen dus dat hij voor mensen onbereikbaar en onaantoonbaar blijft.

Seculieren noch gelovigen kunnen niet alleen niet bewijzen dat iets er niet is, wij kunnen ook niet bewijzen, dat er iets is als dit zich aan ons bewijsvermogen onttrekt. Zo beschouwd kan God dus alleen bestaan in onze gedachten, waardoor hij een menselijk construct blijkt. De mensen creëerden zich een God.

Hemel en hel

Als ons voorts het eeuwige leven in het hiernamaals wordt voorgehouden en de zondaars tot het eind der tijden in de hel zullen branden, moeten hemel en hel zich buiten het ruimte-tijdcontinuum bevinden, want alleen daar kan er een tijdloos verblijf zijn. De hemel en de hel maken dan geen deel uit van onze kosmos, maar van die ‘?’ waarin God zich zelf bevindt. En aangezien God deze kosmos als ruimte-tijdcontinuum heeft geschapen en er daarbuiten alleen Hijzelf bestaat, moeten hemel en hel onderdeel zijn van Zijn Wezen. In dat geval zouden zowel de goeden als de slechten in het hiernamaals terugkeren in de extra-dimensionale Godsschoot.

Ik mag toch aannemen dat we daar onze hersenen hebben en zullen mogen behouden, anders zouden we eeuwig als Hollebollen ronddarren, met als vervelende consequentie dat we niet zouden weten of we in de hemel dan wel in de hel zijn en het dus geen verschil zou uitmaken. Tenzij we een basaal zenuwstelsel overhouden waarin wel genoegens en pijn voelbaar zijn. God toont zich dan niet bepaald barmhartig, als iemand voor pakweg 80 jaar of minder zondigheid tot in het oneindige moet lijden.

Als tot slot een poging tot de toepassing van logica en rationaliteit niet is toegestaan terwijl dat voortdurend in hoge mate ons aller doen en laten bepaalt, moeten logica en rationaliteit duivelse uitvindingen zijn die in aanvang door God zijn meegeschapen en die uitgerekend Hemzelf in twijfel doen trekken. De duivel zal zich toch naar alle waarschijnlijkheid niet als tweede beweging in dat kosmische buitenverblijf van God ophouden, maar onderdeel zijn van onze vigerende schepping. Als God de duivel heeft geschapen, dan heeft Hijzelf het kwaad geboren doen worden. Dat dicht ik hem niet toe. Bij gevolg concludeer ik dat ook de duivel een menselijk construct moet zijn.

Anne Frankschool praat kindermishandeling goed Jongensbesnijdenis in ons midden

FLORIS VAN DEN BERG (1973) is filosoof; bestuurslid van De Vrije Gedachte en Executive Director van de seculier humanistische denktank *Center for Inquiry Low Countries*

Hoort een school niet in de staan voor de veiligheid en integriteit van kinderen? Moet een school niet aan de bel trekken als ouders hun kinderen mishandelen, laat staan verminken? Mij lijkt van wel.

Mijn zoon (10) vertelde over het broertje van een kind uit zijn klas dat onlangs is besneden. Het zijn moslims, die ouders. Kinderen behoren vrij te zijn van religie. Waarom doet de school geen aangifte van kindermishandeling? Waarom heeft de school geen actie ondernomen om deze jongen te beschermen? Ja, ik weet dat dit achterlijke en verderfelijke gebruik juridisch is toegestaan en dat is een grote schande! In dit rustige dorp met al deze vriendelijke mensen zijn wij niet in staat om kinderen te beschermen tegen lichamelijke mutilatie door hun ouders.

Voor de duidelijkheid: ik ben niet tegen besnijdenis: als je als volwassene goed geïnformeerd besluit om je voorhuid te laten wegsnijden dan staat dat je vrij. Maar dat is iets anders dan dit bij een kind te doen (de zeldzame gevallen van medisch noodzakelijke besnijdenis uitgezonderd). Dat de juf erbij vertelde dat het “hygiënisch” is maakt mij razend. Het is een poging om een immorele en irrationele actie goed te praten. Volgens de KNMG zijn er geen medische (inclusief) hygiënische voordelen van besnijdenis en als dat wel het geval zou zijn dan dient een volwassen man daar zelf voor te kiezen. Als er op school over gepraat wordt, dan moet er eerlijke informatie worden aangeboden. Deze casus is een voorbeeld van het falen van de multiculturele samenleving en het respect voor religie. De islam noch enige andere religie verdient respect. Een religie die kinderen mutileert is misdadig en verdient minachting. We moeten ophouden te doen alsof religie en culturele gebruiken respectvol zijn. We moeten denken vanuit slachtoffers en opkomen voor de individuele slachtoffers. In Bunnik en op de Anne Frankschool ben je als jongen van moslimouders in ieder geval niet veilig.

(Ik heb dit ook aan de schooldirectie gezonden en aan de plaatselijke krant.)

Maakt besnijdenis gelukkig?

ANTON VAN HOOFT (1943) klassiek historicus te Nijmegen en voorzitter van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte

Wat een onzinnige vraag, want er is maar een verwaarloosbaar aantal volwassen mannen dat zich laat besnijden en kan vergelijken. Doorgaans weten ze niet beter; de circumcisie is hun aangedaan toen zij nog onmondig waren. Die vereelte peniskop hoort van oudsher bij hun lichaam. Als je hun, zoals Kees Hellingman (zie vorige nummers van De Vrijdenker) voorstelt, zou vragen of ze er gelukkig mee zijn, zullen ze waarschijnlijk wel met ‘ja’ antwoorden. Ook roodharigen zullen niet gauw zeggen dat ze graag een andere kleur schedelbedekking hadden – ik spreek uit ervaring. Normaal identificeert een mens zich nu eenmaal met zijn lichaam.

Zelfs al zou een besnedenene het na vele jaren betreuren dat zijn lichamelijke integriteit geschonden is, dan zal hij zijn ouders niet gauw afvallen; ze hebben die ingreep immers met de beste bedoelingen laten uitvoeren: hun drijfveer of de druk waaraan zij geen weerstand konden bieden, was trouw aan Jahweh, Allah, hun gemeenschap of geloof in de arts die bij hoog en laag beweerde dat het zo gezond was de voorhuid te verwijderen (en die weer een leuk bedrag van de zorgverzekering kreeg). Een Amerikaanse moeder die naïevelijk haar eerste zoon had laten besnijden dacht bij de tweede na en liet

hem in de staat die de 'schepper' had bedoeld. Ze voelde zich schuldig maar de oudste zoon vergaf haar genereus omdat ze nu eenmaal het beste voorhad.

Het is voor een individu feitelijk onmogelijk om een besnijder ter verantwoording te roepen. Toen KRO's Brandpunt op 10 maart 2013 aandacht besteedde aan deze structurele kindermishandeling, meldde zich iemand die gepoogd had zijn ouders aan te klagen. Helaas, zijn klacht werd niet ontvankelijk verklaard, want het delict was verjaard... Terwijl het ouders sinds 2007 zelfs wettelijk verboden is hun kind een 'pedagogische tik' te geven, mogen ze ongestraft hun zonen aan een medisch onnodige, zelfs riskante operatie onderwerpen. Schattingen spreken van honderd doden per jaar in de VS. Vaststaat dat in mei 2013 een jongen in Noorwegen aan de ingreep overleed; in Nederland verloor een jongen zo zijn eikel. Onlangs zei een medicus: 'Moet je eens opletten als op een schoolreisje een sanitaire stop wordt ingelast. Wie komen als laatsten terug? De Marokkaanse en Turkse jongetjes. Die hebben allemaal meer tijd nodig wegens hun plasbuisvernauwing.'

Uit een Deens onderzoek naar de algemene gezondheid van de bevolking kwam naar voren dat besnedenen en hun partner significant meer seksuele problemen hebben. De epidemioloog die dit als objectief feit vaststelde, had de grootste moeite dit resultaat gepubliceerd te krijgen; allerlei medische tijdschriften weigerden zijn artikel onder de druk van de – vooral Amerikaanse – besnijdenislobby.

Er zijn dus genoeg medisch-ethische argumenten om een eind te maken aan jongensbesnijdenis. Niet voor niets heeft de Koninklijke Nederlandse Maatschappij ter bevordering van de Geneeskunde (KNMG) in 2010 een ethische richtlijn uitgevaardigd dat artsen alleen uit strikt medische noodzaak dienen te besnijden (en urologen zijn tot het inzicht gekomen dat besnijdenis bij jongens maar zelden nodig is: masseren en zalfjes werken meestal afdoende).

Hoe kan iemand die zich humanist noemt dan zeggen: 'Och, laat medemensen die besnijden, toch hun gang gaan als hun slachtoffers verklaren er gelukkig mee te zijn.' Als dit de maatstaf voor humanistisch ethisch handelen is, hoeven we ons nooit iets aan te trekken van het onrecht dat een medemens ondervindt 'als hij er maar gelukkig mee is'.

Apart

LEON WECKE

Het was niet meteen een kwestie waar Nederland van wakker lag. Nog in 1951 werden de gezantschappen in Pretoria en Den Haag opgewaardeerd tot ambassades. Naar zeggen zou koningin Juliana een van de eersten geweest zijn met serieuze bedenkingen tegen de apartheid. Bij een bezoek van president Malan aan ons land zou zij gezegd hebben pas een tegenbezoek te brengen als de apartheid verdwenen was. Hoe anders dacht haar echtgenoot, Prins Bernhard, over het toenmalige Zuid-Afrika, voor zover hij hierover nadacht. Hij bezocht het land van de apartheid herhaaldelijk, wellicht niet zo zeer om die rassenstaat te ondersteunen, als wel om zijn plezier te beleven aan het doodschieten van grote Zuid-Afrikaanse beesten.

In feite ontwaakte een deel van het Nederlandse volk langzaam uit de aloude mythe van de heldhaftige Boeren, Paul Kruger en de zijnen. Hele wijken van Nederlandse steden werden indertijd naar Boerengeneraals genoemd die de 'domme kaffers' zo 'dapper' te grazen wisten te nemen. Probleem was dat het land waar een deel onzer voorvaderen met een zeer christelijk geweten zijn ruige bestaan had opgebouwd, uiteindelijk door onze

koloniale collega's van het 'Perfide Albion' bezet zou worden. Wilhelmina had oom Paul Kruger, president van de Transvaal, nog eens met de kruiser Gelderland naar Europa gehaald om daar steun te vinden voor zijn vrijheidstrijd tegen Engeland. Zoals bekend was het resultaat niet om naar zijn Transvaalse huis te schrijven. Het meest bekende feit van zijn verblijf in Nederland was het aan de mond zetten van een zilveren vingerringetje tijdens

een diner ten paleize. De nadien alom geprezen tegenwoordigheid van geest van de 20-jarige Wilhelmina behoorde de Boerenpresident voor een affront door zelf ook de vingerkom aan de mond te zetten. De tafelgasten volgden slurpend en geschokt.

Premier Drees achtte de 'kaffers' indertijd nog niet rijp voor verkiezingen: stemrecht voor hen was ongewenst. En hij was niet de enige. De christelijke partijen konden maar moeilijk erkennen dat de feitelijke onderdrukking van de zwarten door een blanke minderheid geen door god beschikte ordening was. SGP, GPV, maar ook KVP, CHU en ARP en later CDA koesterden ergens de stam-verwantschap met de mannenbroeders in Zuid-Afrika. De VVD, KLM, Philips en Shell hadden de economische belangen van het bedrijfsleven voor ogen bij de beoordeling van goed en kwaad in dat land, waar ooit Nederlandse schepen, op weg naar nog rijker gebieden, aanmeerden.

In 1961, een jaar na het bloedbad in Sharpsville, heeft Nederland het gewaagd in de VN voor een anti-apartheidsresolutie te stemmen. De regering hield de goede relatie met Zuid-Afrika nog lang in stand. Pas in 1977 werd het cultureel verdrag met Zuid-Afrika opgezegd. Overigens ook het kabinet vertoonde scheuren. In elk geval was het minster Jan Pronk van Ontwikkelingssamenwerking die als sponsor van de anti-apartheidsbeweging functioneerde, al dan niet via de Wereldraad van Kerken. Hoewel er volgens diverse auteurs nooit een meerderheid voor een boycot van Zuid-Afrikaanse producten is geweest, werd het toch moeilijk in Nederland in het openbaar Outspansinaasappels of Kaapse wijn aan te schaffen. De bijeenkomst in 1988 te Amsterdam waar burgemeester Ed van Thijn 50.000 demonstranten toesprak, was een van de hoogtepunten van de anti-apartheidsacties. De anti-apartheidsbeweging kende ook een grimmig gezicht. Fysiek geweld werd aangewend door Rara, de Revolutionaire Anti Racistische Actie. Een club van relatief minzame terroristen die er bij hun aanslagen voor zorgde dat er geen slachtoffers vielen. In de eerste periode, die van actie tegen de apartheid, slaagde men erin in 1985 de Makro in Duivendrecht plat te branden. Ook de slangen van menig Shellstation moesten eraan geloven. Twee jaar later, in 1987, ging bij een vijfde aanslag de Makro-vestiging in Nuth in vlammen op. Reden voor de Makro-eigenaar,

de Steenkolenhandelsvereniging (SHV), haar aanwezigheid in Zuid Afrika te beëindigen.

Anti-apartheid stond in Nederland in de jaren '80 hoog op de publieke en politieke agenda. Of de Nederlandse betrokkenheid ook zo hoog op de Zuid-Afrikaanse agenda stond, valt te betwijfelen, maar het staat buiten kijf dat de Nederlandse anti-apartheidsbeweging op enigerlei wijze een bijdrage tot de bevrijding van de zwarte mens in Zuid Afrika heeft geleverd. Waarom kon in Nederland toen een grote geruchtmakende minderheid een vuist tegen Zuid-Afrika maken?

Gezegd wordt dat een schuldgevoel verbonden aan onze laatste koloniale onderdrukkingsoorlog in Indië een factor tot bewogenheid en actie was. Ook een eerder ontstaan schuldgevoel uit de Tweede Wereldoorlog zou hier debet aan zijn, toen vele Nederlanders de andere kant op keken wanneer onze politie de joden, zigeuners en homoseksuelen arresteerde, die vervolgens door Nederlandse machinisten naar hun deportatiebestemming gereden werden. En bij dat alles kwam onze zelf toegemeten status van gidsland ook om de hoek kijken. Nederland zou de wereld immers als gidsland de weg wijzen naar een sociaal rechtvaardige en vredige toekomst.

Was de verzoening in Zuid-Afrika alleen aan Mandela te danken? Dat zeker niet. Conflicten zijn veelal dynamische complexen, waarin tal van oorzaken, functies, ontwikkelingen en gebeurtenissen elkaar beïnvloeden. Dat geldt ook voor de regeling en/of oplossing ervan. Dat laatste wordt nu gepersonifieerd in de persoon van Mandela. Ofschoon hij na Sharpsville geweld als middel aanvaardde en daarmee in regeringsogen een tot 27 jaar te veroordelen terrorist werd. Zoals Willem van Oranje ooit een gevaarlijke terrorist in Spaanse ogen was. Maar de een zijn terrorist is de ander zijn vrijheidstrijder. En die vrijheidstrijder won het van de terrorist in de persoon van een unieke politicus, verzoener en vader des vaderlands. Zonder hem was de kans op een bloedige omwenteling groot geweest. Dat zulks niet geschied is, is niet weinig, maar heel veel aan Nelson Mandela te danken.

En de slogan van indertijd: 'Pers geen Zuid-Afrikaan uit' geldt nog steeds voor velen in een wereld waarin actie voor armoedebestrijding een goed is, alhoewel voor rijkdombestrijding nog beter.

Religieuze aanleg versus godgelovigheid

FRANS COUWENBERGH, humanosoof

Godgelovigheid wordt wereldwijd vooral beleefd in drie monotheïstische systemen: judaïsme, christendom en islam. Atheïsten als Dawkins en Floris van de Berg verwerpen terecht de geloofsinhoud ervan. Echter, met voorbijgaan aan het meest wezenlijke in de mens: haar/zijn religieuze aanleg. Het gevoel “dat er iets moet zijn”, zinsvragen hebben, schoonheidsontroering en andere diepere gevoelens ervaren, willen dansen en zingen bij het horen van muziek, etc. zijn reëel-menselijke gevoelens. Die blijven (gelukkig) floreren terwijl in een globaliserende vrijemarktwereld steeds meer mensen godgelovigheid geen plaats meer willen geven in hun denken.

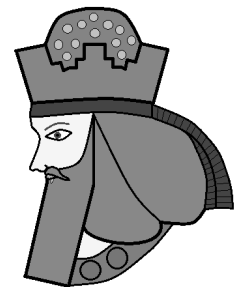
Als Floris van den Berg stelt dat “de wereld een stuk beter af zou zijn zonder religie” (in het novembernummer van de Vrijdenker, 2013) ligt het niet in zijn bedoeling om af te rekenen met onze aanleg maar met godgelovigheid. Als hij in 2009 een boek schrijft “Hoe komen we van religie af?” dan bedoelt hij eigenlijk: hoe komen we van godgelovigheid af? Waarom zegt hij dat dan niet? Omdat hij, zoals een recensent in 2009 al opmerkte, geen moeite lijkt te doen om het verschijnsel ‘religie’ te begrijpen. De wereld religieus beleven is kenmerkend voor de menselijke natuur, maar filosofen (Floris is er een) verdiepen zich nu eenmaal niet of nauwelijks in de menselijke natuur.

Laat ik hieronder eerst nog even kort de (historisch gesproken: recente) ontstaansgeschiedenissen van de drie hoofdsystemen van het godgeloof belichten. Vervolgens aantonen waarin deze systemen haaks staan op onze menselijke aanleg en behoeften. Om te besluiten met het bespreekbaar maken van wat de meest vruchtbare manier kan zijn om de gapende ideologische leegte met zijn inherente nihilisme op te vullen: met een gelukkiger-makend geloof in ons gedeelde mens-zijn.

Judaïsme, christendom en islam als opgedrongen gods-diensten

Het streepje in ‘gods-dienst’ benadrukt wat de drie systemen gemeen hebben: dat ze de van oorsprong zo vrije mens, inclusief diens behoeften en overtuigingen, *dienstig* – dus ondergeschikt, slaaf – maken aan een van bovenaf opgelegde ideologie.

Over het ontstaan van het judaïsme heeft Jan Willem Nienhuis het in het vorige nummer van De Vrijdenker al wat gezegd. Hij beschrijft het als “De theologische samenzwering”. Ik zie het meer als een machtsgreep, met als doel alle maatschappelijke revenuen van de Joodse stammen te concentreren in één kas, welke de Joodse elite in staat zou stellen tot het op de been brengen en houden van een staand leger, zodat de afpersing door óf Assyrië óf Egypte voortaan tot het verleden zouden behoren. Een religie-politieke coup dus. De coup mislukte, de elite werd afgevoerd naar Babylon, waar de priesters kennis maakten met het zoroastrisme. Dat was een Oosters getint monotheïsme, maar zeer mensvriendelijk. *Ahura Mazda* was veel te hoog om zich door zijn schepsels met offers te laten paaïen. Die konden hem slechts behagen door **goed** te zijn: goede dingen te denken, goede dingen te zeggen en goede dingen te doen. De joodse priesters hebben in Babylon hun kale verhaal opgetuigd met het zoroastrische geloof in een hemel en een hel, een laatste oordeel, engelen en duivels, een messias, reinheidsvoorschriften en nog veel meer dingen die nieuw waren voor de Joden maar die velen van ons nu nog steeds bekend voorkomen.

Ahura Mazda

Hadden de joodse priesters het zoroastrisme maar puur overgenomen. Dat zou ons en vooral onze vrouwen een tsunami van ellende bespaard hebben. Helaas hebben ze in hun ideologie drie kwaadaardige judaïstische elementen voorop gesteld: vijandigheid tegen elk ander geloof, vijandigheid tegen de aloude vrouwenmacht over de religie, en de (voor de joden zo noodlottige) uitverkorenheidswaan.

Hoe een en ander in zijn werk is gegaan – ook in het christendom en de islam – hoop ik een andere keer uitgebreider te mogen schetsen. Hier zij vastgesteld dat het judaïsme, dat zo bepalend is geweest voor beide latere monotheïsmen, niet is opgezet als poging om gelovigen zich beter te laten gedragen ten opzichte van elkaar en hun omgeving, maar om hun maatschappelijke productie.

Het christendom, begonnen als tamelijk naïeve poging van Paulus om het Jodendom te ‘moderniseren’ met een mysteriecultus, een Jezuscultus, werd door conciliërende bisschoppen na hem gedresseerd tot een strak geleid geloofssysteem. Reden voor Constantijn om het te kiezen als eenheidsgeloof voor zijn grote rijk – waardoor het van een onbetekenende sekte een staatsgodsdienst werd. Door latere Romeinse keizers werd het christendom gebruikt om stammen te pacificeren en belastingplichtig te maken.

De islam was begonnen als een Arabische variant van het christendom. En als een effectief strijd-geloof waarmee de Arabieren het voormalige Perzische rijk hebben weten te veroveren en zelfs uit te bouwen. Tót hun veroveringsmachine door de geniale Karel Martel bij Poitiers tot stoppen werd gebracht. Op bevel van Abassidische kaliefs is het povere strijdgeloof toen uitgebouwd tot een doortimmerde rijksideologie, met niet alleen een *koran* (verzameling verzen en preken, tot een ondoorzichtig tijdloos amalgaam gemaakt), een *ahadith* (verhalen over Mohammed), een *fiqh* (plichtenleer) en een *sharia* (wetgeving).

Karel Martel

Waar het christendom, naast dienstig te zijn aan een beschavingsdoel, innerlijke gedragsconsequenties vereiste van de gelovige, was dit laatste element bij het judaïsme al zwak, maar bij de islam nagenoeg geheel afwezig. De grootste boef kan moslim zijn als hij maar enkele regels naar buiten toe in acht neemt. Landen en volken onderwerpen en belastingplichtig maken bleef bij de islam het enige doel, al raakte de moslimheerschappij na een bloeitijd steeds verder in de versukkeling. In het christendom daarentegen werd de religieuze macht in toom gehouden door een uiteindelijk niet te winnen concurrentie met ‘wereldlijke’ machten (vorsten, regenten, de handelselite). Het judaïsme heeft zijn sektarische en eng-patriarchale karakter na de val van Jeruzalem pas in het huidige Israël staatsinvloed weten te verschaffen. In een vrijemarktwereld – dus daar kan het hooguit remmend werken. Net als christendemocratie dat alleen maar kan.

De drie monotheïsmen hebben gemeen dat ze aan de gelovigen opgelegd zijn, als een zo collectivistisch mogelijke ideologie. Wat is collectivisme? Dat is de opvatting (verwerkt in een heersende ideologie die door Rousseau is geformuleerd) dat het individu onderworpen is aan de wil van de gemeenschap – een ‘hogere’ soort wil die vertolkt wordt door de Leider en diens machtskliek. Het individu is gedwongen hun beslissingen op te volgen en hoort daarbij zijn eigen denken uit te schakelen. Hitler, Stalin, Mao, Pol Pot waren collectivistische Leiders. Zoals alle vroegere koningen en keizers waren ze marionetten van een machtskliek en door en door corrupt. Want macht en geld corrumperen altijd en overal iedereen. (Nou ja, er zijn een paar uitzonderingen die de regel bevestigen, zoals Mandela.)

Het monotheïsme is er een religieuze variant van. Daarin is God de Grote Leider. Een stralend Licht. De extremistische vrome kijkt omhoog, wordt verblind en ziet zijn naasten niet meer staan. Wat de Almachtige wil, wordt uitgemaakt door Zijn machtskliek, zoals het Vaticaan. Maar ook een religieuze machtskliek wordt door macht gecorrumpeerd. De Kerk is er niet voor de armen, maar andersom. De Kerk heeft altijd geheuld met de macht. De huidige paus vaart een sluwe, en zo niet: voor hemzelf gevaarlijke, Vaticaanse koers.

Collectivisme staat lijnrecht tegenover democratie; druist ook lijnrecht in tegen de menselijke natuur, waarvan de kracht en het succes juist gelegen is in het met elkaar te kunnen overleggen en de beslissingen in gezamenlijkheid te nemen. Democratie is weliswaar moeizaam, maar elk individu kan meedoen en heeft de kans tot haar/zijn recht komen. De huidige vrijemarkteconomie floreert het best in een democratie en is derhalve alleen duurzaam zolang we deze economie vrij weten te houden van usurpatie door machtsgroepen.

Religieuze aanleg

De wereld op een religieuze manier beleven is inherent aan het mens-zijn. Het is namelijk een uitvloeisel van datgene wat onze soort van alle overige is gaan onderscheiden: dat we talige wezens geworden zijn. Hoe we dat geworden zijn en hoe ons dat zo anders heeft doen worden dan alle overige soorten, is een lang verhaal dat ik al eens heb mogen uiteenzetten (De Vrijdenker nr. 6/7, juli/augustus 2011). Ik geef het hier in vogelvlucht weer.

Onze vroegste voorouders zijn *namen voor de dingen* gaan ontwikkelen. Steeds meer *dingen* in hun omgeving gingen ze ‘begrijpen’ (onder woorden brengen, bevatten), zodat ze tenslotte in een

‘woordenwereld’ kwamen te leven: een wereld van ‘benoemde’ *dingen*. Steeds meer *namen* (woorden) voor steeds meer *dingen*, dat zou een chaos in hun kop zijn geweest als ze er geen samenhang in hadden weten aan te brengen: in een Verhaal van hoe de *dingen* begonnen en zich ontwikkelden – inclusief henzelf – tot zoals ze nu zijn. Het Scheppingsverhaal van hun (woorden)wereld.

Omdat hun woordenwereld aanvankelijk nog weinig voorstelde maar toch een hachelijke overgang vereist had van hun dierlijke instinctzekerheid naar het bewuste ‘begrijpen’ van de dingen en naar het handelen in overleg met elkaar, vergde het Scheppingsverhaal ervan een voortdurende bevestiging. Elke avond dansten/zongen ze het rond het kampvuur – dat diende vooral om de roofdieren uit de buurt te houden – en ze leefden hun dagen toe naar de *Feierabend*, waarvoor ze zich mooi maakten met veertjes en gelaatsbeschildering.

Aan deze traditie hielden de Vroege Mensen misschien wel twee miljoen jaar lang vast. Al die tijd was zo’n zingende traditie voor onze soort van overlevingsbelang. Al doende zijn we niet alleen ‘tobbende’ maar ook zingende en dansende apen geworden. Het zo beleven van de (woorden)wereld is als de ‘religieuze neiging’ in onze aangeboren natuur gaan zitten: deze beleving is inherent geworden aan ons mens-zijn.

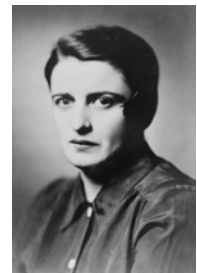
Tot besluit

Als het monotheïsme moreel nu echt wat voorstelde, zoals het zoroastrisme, dan zouden Dawkins en Floris niet zo boos zijn. Dat atheïsten zich uitspreken tegen godgelovigheid is alleszins redelijk. Maar dat ze deze afkeer richten tegen onze aangeboren menselijke aanleg is donquichotterig. Of erger: je vecht dan niet alleen tegen windmolens maar wekt ook wrevel op. Immers, als je aan iemands geloof komt, zet zij/hij de hakken in het zand. Je moet gewoon de heersende economie, de vrije markt, haar zegenrijke bevrijdende werk laten doen. Wat denken de atheïsten wel? Dat het door hun toedoen is dat de kerken leeglopen?

De vrije markt kan niks met collectivisme. Die kan alleen wat met vrije, hedonistische consumenten. Mensen denken conform de heersende economie. Het is de heersende economie die ons allen tot potentiële vrijdenkers maakt. De één wat sneller en doortimmerder dan de ander.

Laten atheïsten zich liever inzetten voor de opvulling van het gat dat door het verdampen van het monotheïsme valt. Dat zou de meest vruchtbare manier zijn om het godgeloof te bestrijden: er een idee tegenover te stellen dat aan het door de markt bevrijde menselijke denken (en daarmee aan de menselijke natuur, inclusief haar religieuze aanleg en haar behoefte aan zingeving) werkelijk recht doet.

Het godsgeloof-badwater droeg in zijn bijbels geperverteerde Scheppingsverhaal namelijk wél de pretentie uit van de drager te zijn van onze moraal. Het kind (moraal en geweten) is nu ideologisch in de lucht komen zweven. Ieder mag het voortaan zelf weten. Nou, dan weet je het wel: vooral de lui die bij het grote geld kunnen, maken er hun eigen verhaal voor. Of ze omarmen het geperverteerde neoliberalisme van profetes Ayn Rand dat graaien als deugd predikt. Atheïsten, bekeert u. Ik bedoel: help mee aan het ontwikkelen van een nieuw geloof – het geloof in ons gedeelde mens-zijn. Met het schrijven van een nieuw, nu op wetenschap gebaseerd Scheppingsverhaal van hoe we mensen geworden zijn. Het verhaal van onze mentale, technologische en religieuze evolutie van het aap-zijn naar het huidige mens-zijn: de relevante wetenschappelijke disciplines bieden hier vandaag voldoende materiaal voor.

Ayn Rand

Ik word niet moe te betogen dat dit de vorm moet krijgen van een UNESCO-project.

Om de nog steeds niet uitgewerkte grondslag van de Universele Verklaring van 1948, zijnde het mens-zijn van iedere mens, te laten uitwerken met wereldwijde inschakeling van met overheidsgeld bekostigde universiteiten, als een nimmer eindigend project – immers, de wetenschappen stoppen nooit. Met een om de drie jaar uit te brengen *state of the art*-editie.

Dat nieuwe godloze Scheppingsverhaal wordt uiteraard vrouwvriendelijk: alle wezenlijke ‘sprongen voorwaarts’ op het pad, zoals taligheid, vuurbeheersing en landbouw, zijn vrouwen-uitvindingen. Het nieuwe Verhaal is universeel: het betreft iedere mens. En het komt tegemoet aan onze religieuze aanleg. Die komt vandaag alleen tot uiting bij *Wein, Weib und Gesang* (Strauss), bij schoonheids-ontroering, in stadions en disco’s, in operagebouwen en bij kunstexposities. De wereld zou een stuk armer zijn zonder deze religieuze uitingen – dat hoeft ik de atheïsten niet te vertellen.

Asiel voor godvrije Afghaan

ANTON VAN HOOFT (1943) is klassiek historicus te Nijmegen en sinds 2009 voorzitter van De Vrije Gedachte www.devrijegedachte.nl

Hoe zou het met Rafar Rahimi zijn? Vier jaar geleden meldde deze Afghaan zich aan als lid van De Vrije Gedachte, want hij was atheïst.

Hij zat toen het asielzoekerscentrum van Drachten. Toen ik in de buurt was heb ik deze jongeman ontmoet. Hij vertelde me dat hij op zevenjarige leeftijd met zijn moeder naar Iran was gevlucht om te ontkomen aan het lot van zijn vader: deze, een soldaat, was vermoord. Toen zijn moeder stierf – Jafar was toen 14 – stond hij alleen. Toen vroeg hij zich af: ‘Waar is de god die je wil helpen?’ Die god zou te kennen zijn uit de Koran, die zijn moeder hem had laten lezen. Op mijn vraag waarom hij naar Nederland was gekomen zei hij:

- Ik ben naar Nederland gekomen omdat ik de Koran niet wil lezen en aan iets geloven dat niet bestaat.
- Ik ben naar Nederland gekomen omdat ik zoals veel mensen zelfstandig wil zijn. Ik wil voor mezelf beslissen. In Afghanistan en alle moslimlanden moet je aan god geloven anders moet je dood.
- Ik wil ook vrijheid hebben, ik wil ook vrij leven, ik wil mensen kunnen overtuigen en met hen praten en zeggen dat god helemaal niet bestaat, maar dat kan in Afghanistan niet. Daarom wil ik in Nederland blijven.
- In Afghanistan en Iran moest ik een moslim zijn: ik mocht niet aan het bestaan van god twijfelen. Een moslim moet zich nooit afvragen of god bestaat of niet. Als een moslim daarover denkt, is hij een *Kaffir* en mag hij wel gedood worden.

Jammer genoeg is het contact verloren gegaan. Ik weet dus niet wat er van zijn asielaanvraag geworden is, waarvoor we hem als bestuur een schriftelijke steunbetuiging hebben verstrekt. Bij mijn weten is atheïsme in Nederland nog nooit als grond voor asielverlening erkend. Wel heeft de IND oog voor het doodsgevaar waaraan christelijke minderheden in

islamitische landen blootstaan. Dankzij de fijne christenen Blair en Bush wordt het Midden-Oosten nu in rap tempo gezuiverd van christelijke kerken die er sinds de Oudheid bestaan, cultuurhistorisch en humanitair een enorm verlies.

Maar wat moeten immigratieklerken aan met iemand die verklaart van god los te zijn en daarom geen leven te hebben in een maatschappij van de Onderwerping (= Islam)? Hoe moet je trouwens bewijzen atheïst te zijn? Door het kruis te vertrappen en exemplaren van Bijbel, Koran en Thora te verbranden? Godgelovigen kun je testen door vragen over hun geloofskennis te stellen.

Maar nu heeft Groot-Brittannië de weg gewezen. Daar heeft een Afghaan onlangs ‘op religieuze gronden’ asiel gekregen omdat hij niet gelooft! In *NRCHANDELSBLAD* van 15 januari 2014 staat een vraaggesprek met zijn advocaat, nota bene een pleiter die ‘pro Deo’ werkt (Latijn voor ‘ter wille van God’). De betrokkene is – anders dan ‘onze’ Rahimi – pas in Groot-Brittannië van het geloof van zijn jeugd afgevallen. Hij heeft nog wat bij het christendom rondgeneusd, maar kwam er ten slotte achter dat hij godvrij is. En hij heeft het tribunaal weten te overtuigen door hardnekkig te verklaren dat hij niets met enige god had. Is dit een doorbraak?

De Britse advocaat verwacht dat het Ministerie van Binnenlandse Zaken in de volgende zaken waarin iemand zich op zijn atheïsme beroept, afwijzend zal beschikken. Het zal wel zo gaan als met homoseksuele asielzoekers. Die hebben ook enige tijd moeten wachten voordat hun argument serieus werd genomen. Maar de kentering ten gunste van godvrijen is er. Nu Nederland nog.

PERSBERICHT van het HUMANISTISCH VERBOND

Amsterdam 9 december 2013

Grove mensenrechtenschendingen ongelovigen wereldwijd

Humanistisch Verbond vraagt steun voor vervolgte ongelovigen

Wereldwijd worden de rechten van niet-religieuzen, atheïsten en humanisten op grote schaal geschonden. Dat blijkt uit het vandaag verschenen internationale rapport 'Freedom of Thought'. Het Humanistisch Verbond roept op tot bescherming van hun rechten.

In twaalf landen riskeren atheïsten de doodstraf voor afvalligheid. In 39 landen, waaronder zes westerse landen, staat gevangenisstraf op godslastering. In vrijwel alle landen ter wereld worden ongelovigen direct of indirect gediscrimineerd, of zelfs vervolgd. Dat staat in het vandaag verschenen rapport 'Freedom of Thought' van de internationale humanistische koepelorganisatie, de International Humanist and Ethical Union. (IHEU). Het is het eerste rapport dat wettelijke discriminatie en mensenrechtenschendingen van humanisten, atheïsten en ongelovigen wereldwijd onderzoekt.

Boris van der Ham, voorzitter van het Humanistisch Verbond: "Niet - gelovigen, humanisten, atheïsten en vrijzinnigen zitten wereldwijd in de knel. Nederland, Europa en de Verenigde Naties moeten ook uitdrukkelijk opkomen voor hun rechten. De vrijheid die we hier kennen, is in de meeste landen ter wereld verre van vanzelfsprekend."

Vandaag overhandigt Boris van der Ham, samen met IHEU-bestuurslid Rein Zunderdorp, het rapport aan de mensenrechtenambassadeur Lionel Veer bij het ministerie van Buitenlandse Zaken en aan de vaste commissie van Buitenlandse Zaken van de Tweede Kamer.

Dood voor ongelovigen

Overheidsdiscriminatie van ongelovigen blijkt in alle regio's van de wereld op grote schaal voor te komen. Dat varieert van het weigeren van banen aan ongelovigen tot aan gevangenisstraf en zelfs de doodstraf. Het rapport geeft elk land ter wereld een systematische beoordeling zoals 'vrij en gelijkwaardig', 'systematische discriminatie' tot 'zwarte schendingen'.

In twaalf Afrikaanse, negen Aziatische en tien landen in het Midden-Oosten zijn de schendingen het ergst. Soms roepen overheden hier openlijk op tot haat tegen atheïsten of vervolgen gewelddadige misdaden tegen atheïsten niet. In twaalf landen staat de doodstraf op afvalligheid van de Islam. Ook in Rusland is sinds dit jaar specifieke wetgeving tegen het bekritisieren van godsdienst. Wereldwijd kennen 55 landen wetten die godslastering, religiekritiek en belediging van religie strafbaar stellen. In 39 landen riskeren 'godslasteraars' gevangenisstraf. In Pakistan, Saoedi-Arabië en Iran kunnen zij van staatswege geëxecuteerd worden. In Somalië, Nigeria en Afghanistan leggen militante Islamisten, die optreden als religieuze autoriteiten, op basis van de Sharia straffen op waaronder doodstraf aan mensen die 'religieuze overtredingen' begaan.

In westerse landen als IJsland, Polen, Denemarken en Nieuw-Zeeland is godslastering formeel nog strafbaar, maar in Griekenland en Duitsland zijn mensen daadwerkelijk vervolgd en veroordeeld tot gevangenisstraf. In Nederland is het verbod op godslastering vorige week afgeschaft, hoewel de Eerste Kamer wil onderzoeken of extra bescherming tegen religiekritiek opnieuw wettelijk geregeld moet worden.

Voor het volledige rapport zie freethoughtreport.com zie ook: www.komopvoorvrijheid.nl

Atheïsme op reis

JAN DE BRUIN (Rotterdam, 1950) fotograaf

In Nederland wordt vandaag de dag een levensovertuiging of geloof als een privézaak beschouwd en wordt maar zelden de vraag gesteld: "Wat voor geloof heeft u?" Echter, in veel andere landen is religie nog alom aanwezig in het dagelijks leven en wordt zo'n vraag aan een buitenlander kennelijk relevant geacht en om die reden soms gesteld.

Dit kan een atheïst voor een dilemma plaatsen. Hoe hiermee om te gaan? Naar mijn mening zijn er verschillende wegen te bewandelen. Zoals het met keuze maken vaak gaat, zijn er altijd voor- en nadelen te noemen. De gemaakte keuzes drongen zich stuk voor stuk aan mij op tijdens mijn reizen in ruim tachtig landen. Wat me steeds weer opviel bij gesprekken met religieuze mensen (van islamiet tot christelijk orthodox) dat bij het noemen van het woord 'atheïst' het respect voor de niet-gelovige gesprekspartner in veel gevallen daalde tot bijna het absolute nulpunt. Zou zo'n volstrekt respectloze houding het resultaat zijn van een jarenlange (kinder-)indoctrinatie? Is het wonder dat ik soms oprecht verbaasd ben dat religieuze mensen in het (verre) buitenland toch nog vriendelijk tegen mij kunnen zijn, ondanks de kennelijke belasting op het gesprek door hun geloof? Er wordt vaak beweerd dat wij Nederlanders arrogant kunnen overkomen in het buitenland. Dat kan wellicht in sommige opzichten waar zijn, maar wat te denken van de betweterigheid en denigrerende houding waarmee atheïstische landgenoten in het buitenland soms worden geconfronteerd? Voor de goede orde: zelf begin ik op reis nimmer met een discussie over het geloof; discussies ontstonden steeds naar aanleiding van mijn mededeling atheïst te zijn. Gelukkig kwam op zeker de helft van mijn reizen de vraag omtrent geloof helemaal niet aan de orde.

Gelet op de navolgende ervaringen in het buitenland en de schrikbarende berichten over de situatie of wetgeving in diverse landen zou het naar mijn mening een goede zaak zijn als we mensen die aldaar voor hun ongelooft uitkomen, zouden gaan ondersteunen. Een taak voor onze vereniging?

1. In veel gevallen kan een houding worden aangenomen van: "laat maar waaien"

Zo van: ik ben op vakantie en ik wil geen discussie aan mijn hoofd, want ik wil geen hoofdpijn tijdens de reis. Dan kan bijvoorbeeld tegen zo'n nieuwsgierige (meestal in het Engels) worden gezegd: "Sorry, maar dit vind ik een privézaak en dat gaat niemand wat aan." En dit kan, indien nodig, nadrukkelijk worden herhaald. Deze boodschap zo mogelijk vertellen met een vriendelijk feestgezicht. Dit noem ik variant A van "laat maar waaien", een eerlijke variant. Wordt echter doorgevraagd, dan kun je volhouden (gebarsten grammofoonplaat). Het nare van de mededeling atheïst te zijn is dat dit de vragensteller vaak niet afdoende bevredigt en dan gaat vragen naar het hoe en waarom enzovoorts. En voilà: daar heb je weer die ongewenste discussie. Merkwaardig is dat er nu nooit eens wordt gevraagd naar de reden waarom iemand katholiek/bahai/ hindoe/ praktiserend joods/islamiet/ nederduits hervormd/gereformeerd vrijgemaakt/ soefi etc. etc. is. Dit terwijl die laatste vraag juist veel meer voor de hand ligt, omdat er een veel grotere keuze is aan godsdiensten dan aan één atheïsme, zodat het juist interessant is om die keuze nader toe te lichten. Ik ga er – uiteraard – van uit dat iemand die heel bewust een religie praktiseert ook heel goed beargumenteerd uit kan leggen waarom hij/zij juist die religie aanhangt. Dat levert nu juist interessante gezichtspunten op, zoals de vraag of de slang in het paradijs al dan niet heeft gesproken.

Merkwaardig is dat er nu nooit eens wordt gevraagd naar de reden waarom iemand katholiek/bahai etc. etc. is.

In het geval de herhaling van de 'gebarsten grammofoonplaat' niet helpt, kun je je natuurlijk al schouderophalend afwenden van zo'n nare vragenherhaler. Je kunt ook gebruik maken van de nogal slappe variant B: om helemaal en direct van de discussie af te zijn kun je een religie (ruime keus!) noemen. Ik heb de stellige indruk dat als je maar een religie noemt, de vragensteller bijna altijd tevreden is en verder zijn/haar mond hierover houdt. Zo'n houding vind ik echter onder normale omstandigheden onverdedigbaar. Immers: juist mensen in het (verre) buitenland hebben voorbeelden nodig om in te zien dat er mensen bestaan met een andere overtuiging dan religie. Trouwens, je praat met (meestal) volwassen vragenstellers en hebben die volwassenen geen recht op een eerlijk

antwoord? Onder omstandigheden dat je niet hoeft te vrezen voor lijf en leden of een zware hoofdpijn moet naar mijn mening een antwoord eerlijk zijn, want anders neem je je gesprekspartner niet serieus, wordt door jou feitelijk behandeld als een kind.

2. Hangt ervan af

Tijdens zestien lange treinritten (van 1 tot 3 dagen) in Noord-Amerika kwam ik als alleenreizende in de restauratiewagon naast en tegenover wildvreemde mensen aan tafel te zitten. Meestal volgde een prettige conversatie, waardoor de maaltijd een feestelijk tintje kreeg. Echter, viermaal werd mij door de steward een plaats bij reli's aan tafel toegewezen. Met 'reli's' doel ik in dit verband op mensen met meer of minder religieus-fundamentalistische trekjes. Mensen uit o.a. Oklahoma en Tennessee. Door veel New Yorkers worden ze de 'fly-over-people' genoemd: daar vlieg je overheen, op weg naar Californië. Enfin, reli's dus. Na "Waar kom je vandaan?" en "Wat doe je voor de kost?" en "Hoeveel levert je baan (*your jááb*) op?", de onvermijdelijke vragen: "Ben je getrouwd?" en "Welke religie heb je?" Tja, moet je dan je ontbijt, middag- of avondeten laten vergallen door een zinloze discussie of ga

Ik heb de stellige indruk dat je	je een potje zitten liegen om zo acute hoofdpijn te vermijden
nog beter kunt vertellen enkele	(en krijg pas later hoofdpijn van een principeloze houding) of
moorden te hebben gepleegd.	zeg je de waarheid "Ik ben gay en atheïst" en veroorzaak je bij
	je tafel-genoten alles variërend van een hartverzakking tot een
	acute shocktoestand. Driemaal ben ik eerlijk geweest...

Daaraan toevoegend dat ik, evenals mijn ouders, niet ben gedoopt. Uit de reacties heb ik de stellige indruk dat je in zo'n geval nog beter kunt vertellen enkele moorden te hebben gepleegd. Tjongejonge wat ik over mij heen kreeg aan uitgesloten vooroordelen. Zo te horen zou onze lieve (barmhartige?) Heer heel wat naars voor mij in petto hebben. Dat ik nu nog leef moge dan ook een wonder zijn.

'*Land of the Free*', luidt een passage in het Amerikaanse volkslied. Hierop valt echter het een en ander af te dingen. Immers, de vrijheid van godsdienst/levensovertuiging – nota bene vastgelegd in de Grondwet – gold tot in de jaren 60 van de 20ste eeuw niet voor de Indianen, want tot zo'n vijftig jaar geleden werden in de VS Indiaanse godsdiensten ontmoedigd of bestreden. In enkele staten van het "Land of the Free" kun je als atheïst geen publieke functies bekleden, zoals in Arkansas. Deze laatste staat maakt het nog bonter door een wettelijk verbod op getuigenissen van atheïsten in de rechtbank. In feite is dus niet iedere burger in Arkansas gelijk voor de wet, wat een schending is van art. 7 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Is het een wonder dat reli's hierdoor worden gesterkt dat hun opvattingen legitiem zouden zijn? Overigens, die ene keer dat ik niet eerlijk ben geweest in de VS-resturatiewagon had ik al hoofdpijn voordat ik ging eten en vreesde dat dit nog erger zou worden. Ook wilde ik wel eens de proef op de som nemen. Toen antwoordde ik op de vraag naar mijn geloof "protestant" en ontstond er geen enkele discussie; de vragensteller wilde alleen nog maar weten hoeveel ik verdiende. Ik kan mij onder de omstandigheid van een verknalde maaltijd-stemming + zware hoofdpijn in een Amerikaanse, Georgische of Indiase restauratiewagon heel goed voorstellen dat je soms toch voor kiest om voor die gelegenheid dan maar heel even met de mond een religie te adopteren.

O ja, om sommige landen, zoals India, binnen te willen komen moet je al met jokken beginnen of de boel proberen te omzeilen. Op het aanvraagformulier voor een visum voor India moet je de volstrekt irrelevante vraag omtrent religie invullen; een optie voor geen religie blijkt niet te bestaan bij de opsteller(s) van dat formulier. Omdat ik niet één van de (in Indiase ogen) bekende religies aanhang, heb ik bij 'andere religies' maar ingevuld 'non-conformist'. Met deze nog van mijn atheïstische opa afkomstige betiteling ben ik weggekomen. (Mijn grootvader had bij een verhuizing naar een andere gemeente in het jaar 1920 geconstateerd dat, ondanks zijn verzoek dit te schrappen, nog steeds 'rk' achter zijn naam was blijven staan in het register van de Burgerlijke Stand. Hij heeft toen de moeite genomen en er het geld voor over gehad om per deurwaardersexploot de gemeente te dwingen de toevoeging 'rk' te schrappen.)

3. In situaties waar het antwoord "Dit is een privézaak" niet volstaat en gevaar bestaat voor lijf en leden, te zeggen: "Ik ben Christen"

Uiteraard weinig principieel, maar zeer begrijpelijk indien naar je religie wordt gevraagd in een land waar je gevaar loopt als je zegt dat je atheïst bent. Onlangs verscheen een berichtje in het Algemeen Dagblad waarin het internationale rapport *Freedom of Thought* werd aangehaald. Uit dat rapport blijkt

dat atheïsten in twaalf landen de doodstraf riskeren voor afvalligheid en dat in 39 landen, waaronder zes Westerse, gevangenisstraf staat op godslastering. In een aantal landen wordt iemand geacht een religie te hebben, waarbij soms de keuze wordt beperkt tot de ‘erkende religies’. Vrijheid van levensovertuiging is natuurlijk iets heel anders dan de verplichting een ‘erkende religie’ aan te hangen. Het blijft toch een merkwaardige zaak dat sommige van deze landen de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens mede hebben ondertekend.

Als je in een land gevaar loopt – of denkt te kunnen lopen – is het natuurlijk volstrekt legitiem om te jokken over religie. Je moet wel, althans als je bepaalde delen van de wereld wilt zien. Toen ik in Pakistan per trein reisde, sprak een leraar van een madrassa (school waar de koran wordt onderwezen) mij aan. Het was in 1979. Liever had ik met hem geen gesprek aangeknoopt, maar hij daagde mij uit. Toen durfde ik nog onomwonden te verklaren dat de Evolutietheorie van Darwin zeer aannemelijk is, gelet op de overvloed aan bewijzen. Tjonge, wat kreeg ik allemaal voor non-valide tegenargumenten naar mijn hoofd geslingerd! Over het grote aantal gelovigen en zo. Gelukkig was mijn reisgenoot zo verstandig mij te manen de discussie te stoppen, zodat er geen nare dingen met mij zijn gebeurd. (Dit gebeurde overigens wel met de locomotief van onze trein, want die ging een kwartiertje na de conversatie kapot.)

Een geschiedenis van de Religiante Terreur

FRANS VAN DONGEN voorheen bestuurslid van De Vrije Gedachte, oprichter van de Atheïstisch-Seculiere Partij (ASP)

In deze serie geven we een historisch overzicht waarin de terreur van katholieken, fascisten, hindoes, joden, socialisten en moslims de revue passeert. Deze keer bespreken we het atheïstische geweld.

Drie soorten atheïsten

Atheïsten zijn ruwweg in te delen in drie groepen. Absolute atheïsten, relatieve atheïsten en religiante atheïsten.

1: Absolute atheïsten: Dit zijn atheïsten, die iedere vorm van godsdienst afwijzen en zeker als basis voor de moraal, de samenleving en bijvoorbeeld het onderwijs. In het denken van de absolute atheïst is altijd het wetenschappelijk-rationele de voornaamste basis. Dat wil overigens niet zeggen dat absolute atheïsten geen emoties kennen. Integendeel, men kent wel degelijk emoties, maar men beschrijft die emoties meer vanuit de psychologie dan vanuit een god.

2: Relatieve atheïsten: Bestaan uit ‘ietsisten’ (de term is van Plasterk) en agnosten.

Ietsisten zijn atheïsten die van zichzelf zeggen dat ze niet in god geloven, maar ze denken wel “dat-er-iets-is”. Eigenlijk is dit een contradictie: Er is geen god, maar een beetje wel. Het is net zoiets als “een beetje zwanger”. De relatieve atheïst bevindt zich in een soort tussenstadium tussen religie en atheïsme. De meeste relatieve atheïsten ontwikkelen zich op den duur tot absolute atheïsten.

Agnosten zeggen dat ze het niet weten. Ook zij

laten de kerk in het midden en vallen dus onder de relatieve atheïsten.

3: Religiante atheïsten: Dit zijn atheïsten, die eigenlijk net zo gelovig zijn als christenen, moslims of joden, maar ze aanbidden geen god, maar een levend mens: Hitler, Marx, Stalin, Mao of wie dan ook. Ze zijn in deze aanbidding minstens zo fanatiek als de fundamentalisten van de drie grote wereldgodsdiensten. En ze zijn in hun handelen minstens zo gevaarlijk. Het is nog maar de vraag welk denkstelsel de meeste mensen heeft omgebracht: de christenen of de socialisten? Het vaakst (en het langst) is er genocide gepleegd in naam van jezus (*inderdaad; ik schrijf het met een kleine letter, FvD – een foutieve schrijfwijze, want eigennamen schrijf je met een hoofdletter, red.*); de socialisten zijn waarschijnlijk een ‘goede tweede’. Miljoenen, nee tientallen miljoenen zijn om het leven gebracht, omdat ze niet “recht genoeg in de socialistische leer” waren. Alleen al uit naam van het Stalin-socialisme zijn er 60 miljoen mensen vermoord. Ook bij deze atheïsten zie je, net als bij de religianten, een opzijzetten van het redelijk redeneren: alles moet wijken voor de ideologie. Alles wat te maken heeft

met moraal, wordt van de officiële partij-ideologie afgeleid en er is geen enkel respect voor het individu als zodanig. Pim Fortuyn sprak niet voor niets van de 'linkse kerk'.

Eigenlijk zijn religiante atheïsten net zo gelovig als religianten. Ze zijn in ieder geval net zo gevaarlijk.

Een goed voorbeeld van een relatieve atheïst was Xenophanes, een van de pre-socratische filosofen. Hij twijfelde eraan of de regenboog door een god werd gemaakt. Hij veronderstelde dat het de weerkaatsing van de zon was op de regen. De intellectuele Griek prefereerde natuurlijk een rationele verklaring boven een godsdienstige. Het geestelijk niveau dat hij hiermee uitstraalde, is bijna ontroerend, gezien het feit dat hij dit ongeveer een half millenium voor Christus al zei; een periode die door en door religieus was. Een tweede voorbeeld van een relatieve atheïst is Spinoza. Spinoza zag zichzelf niet als atheïst. Hij vond zichzelf uiterst vroom, maar door zijn tijdgenoten werd hij wel als atheïst gezien. "Spinozisme" heeft zelfs gedurende lange tijd in Europa een ongunstige klank gehad (Israel). Xenophanes en Spinoza waren eigenlijk relatieve atheïsten, zonder dat ze het wisten, omdat zelfs zij zich niet een wereld zonder godsdienst konden voorstellen. Ze waren "atheïst avant la lettre".

Religiant Atheïsme: Communisme en Socialisme

Van de fascisten is niet op het eerste gezicht duidelijk of het om katholieken of om religiante atheïsten gaat. Bij de communisten, met name bij de maoïsten en de stalinisten hebben we heel duidelijk te maken met religiante atheïsten.

De aanbidding van Hitler, Stalin en Mao is zeker te vergelijken met de aanbidding van een god. Het fanatiek en moorddadig bestrijden van andersdenkenden lijkt ook religiant geïnspireerd. Door de Stalin-communisten zijn waarschijnlijk zestig miljoen mensen omgebracht, omdat ze er politieke ideeën op na hielden die niet strookten met de officiële communistische leer.

Om de industrie op gang te krijgen, liet Stalin dwangarbeiders inzetten en miljoenen werden gedwongen tot volksverhuizing. Boerderijen moesten staats eigendom worden. De boeren

werden niet schadeloos gesteld maar vermoord. Omdat ze fout waren volgens de socialistische heilsleer. Ze werden meestal vervangen door partijfunctionarissen. De meeste politieke tegenstanders werden ook vermoord. Een bekend voorbeeld is Leon Trotski. Maar er zouden er nog veel meer volgen. In 1934 begonnen namelijk de grote zuiveringen. Iedereen, die in de ogen van Stalin en een kleine klik om hem heen niet communistisch genoeg dacht, werd omgebracht. Oppositieleiders, hoge ambtenaren, journalisten, priesters, kunstenaars en ongeveer de helft van de top van het leger werden terechtgesteld om ideologische redenen. Vanaf 1929 werden christenen, joden en moslims meedogenloos vervolgd. Stalin, die in zijn jeugd nog op een seminarie had gezeten, liet zelfs eeuwenoude kathedralen met dynamiet opblazen.

De persoonsverheerlijking ten aanzien van Stalin nam ook religiante trekjes aan. Zo werden er schilderijen van

Stalin vervaardigd waarop hij staat afgebeeld als Jesus die aan een tafel zit met elf volgelingen; wat duidelijk is gekopieerd van het Laatste Avondmaal.

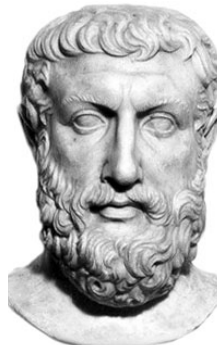
Met Hitler werd door de communisten een niet-aanvalsverdrag gesloten. De Duitse nazi's zouden niet aanvallen, als het Rode Leger Finland en de andere Baltische staten binnen viel. Polen werd bij dit verdrag verdeeld: de oostelijke helft voor communistisch Rusland en de westelijke helft voor nazi-Duitsland. De eerste maatregel die Stalin nam in Oost-Polen, was het executeren van alle krijgsgevangenen en alle intellectuelen.

Op 22 juni 1941 verbrak Hitler het niet-aanvalsverdrag en viel Rusland binnen. De Tweede Wereldoorlog was voor de Russen begonnen.

De Tweede Wereldoorlog was in de grond een conflict tussen katholieken met fascistenerzijds en christenen met socialistenerzijds. Deze oorlog heeft naar schatting wereldwijd vijftig miljoen mensen het leven gekost.

Ook het Maoïsme is een vorm van religiant atheïsme. Dit blijkt uit twee voorbeelden.

Ten eerste de volkomen onverdraagzaamheid en extreme gewelddadigheid jegens andersdenkenden. Mensen, die het niet met de officiële ideologie eens waren, kregen dezelfde

Xenophanes

behandeling als de ketters tijdens de Reformatie. Ze werden gemarteld, gedood en de executie vond publiekelijk plaats. Zo werden bijvoorbeeld de boerderijen genationaliseerd en het land was voortaan van de staat, want het Mao-socialisme kende geen privé-bezit. De voormalige landeigenaren werden gedood, omdat ze staatsgevaarlijk waren. De produktie van de staatsboerderijen viel echter tegen en omdat het grootste deel van de landbouwproductie ook nog naar de Sowjet-Unie en de Oost-Europese landen geëxporteerd moest worden, brak er hongersnood uit. Boeren werd verboden zich te verplaatsen en zij werden door partijleden dagelijks gecontroleerd om te verhinderen dat ze zouden stelen van hun eigen oogst. De straffen die door de socialistische kaderleden werden toegepast op het stelen van voedsel, varieerden van neuzen afsnijden, via wurging tot levend verbranden. Voedsel werd op een gegeven moment zo schaars dat mensen gras en boom-schors aten om te overleven. Zelfs gevallen van kannibalisme zijn gemeld. In totaal vielen er bij de socialisering van de landbouw tussen de twintig en veertig miljoen doden. Op het grote partijcongres van 1958 zei Mao, de grote roerganger, het volgende:

"We geloven in dialectiek en dus kunnen we niet tegen de dood zijn."

Een tweede voorbeeld is de zogenaamde 'Culturele Revolutie'. Hierbij zijn tussen de zeventig en tweehonderd miljoen mensen omgekomen door maoïstische terreur. Deze Culturele Revolutie was bedoeld als een soort morele herbewapening. Dit laatste werd nogal eens letterlijk opgevat. De bedoeling van Mao was dat de mensen zich bewust werden dat ieder facet van het leven met politiek te maken had en dat alle andere cultuuruitingen decadent waren. Literatuur werd verboden, opera werd verboden en het werd zelfs verboden om te zingen en om bloemen in de tuin te houden. Jongeren moesten leraren op school aangeven als deze zich kritisch uitlieten over het communistische regime. Ook kwam het regelmatig voor dat leraren in elkaar werden geslagen door jonge rode gardisten. Dit waren veelal zoontjes en dochters van hoge partijfunctionarissen en zij gaven zich over aan wreedheden als openbare folteringen en openbare

terechtstellingen. Mao persoonlijk moedigde hen aan. Tijdens een grote parade in Peking, waar honderdduizenden jeugdige rode gardisten aan deelnamen, sprak Mao zijn jonge discipelen toe:

"Wees Gewelddadig!"

De socialistische jongelui, opgehitst door hun heilige leider, overvielen in 1966 alleen al in Peking 33.695 huizen en martelden of sloegen 1772 mensen dood. Veel leraren werden door de jonge maoïsten vermoord en soms keerde hun agressie zich zelfs tegen de eigen ouders. Er leek ook iets van een generatieconflict in te zitten. Alsof Mao de jonge generatie tegen de oude generatie opzette.

Pol Pot

De Rode Khmer was de militaire component van een Indochinese vorm van communisme. Ook hier blijkt het religieuze aspect uit een ideologie die geen enkele andere mening naast zich duldt en uit een medogenloze behandeling van de andersdenkenden.

De communist Pol Pot wist met behulp van Mao het officiële regeringsleger van Cambodja te verslaan. De ambtenaren en de militairen van de verslagen regering werden geëxecuteerd en Pol Pot begon onverwijld het communisme in te voeren. Dit hield in dat iedereen boer behoorde te zijn. Stadbewoners werden door Rode Khmer soldaten naar het platteland verdreven om te werken op het land. Er moest 12 tot 14 uur per dag gewerkt worden op collectieve boerderijen. Iedereen moest hetzelfde zwarte tenue dragen. Individualisme was ten strengste verboden, in welke vorm dan ook. Het was verboden om persoonlijke eigendommen te hebben. Geld werd afgeschaft en ruilhandel was ook niet toegestaan. Als men iets maakte voor zichzelf, bijvoorbeeld een stoel, dan was dat egocentrisch en er volgde straf. Velen werden door de Rode Khmer als 'fout' aangemerkt en werden zonder pardon geëxecuteerd. Monniken, leerkrachten, artsen, ambtenaren, militairen, intellectuelen en zelfs mensen die een bril hadden, werden gedood. In vier jaar tijd, van 1975 tot 1979, lukte het Pol Pot met zijn Rode Khmer uit naam van het communisme twee à drie miljoen andersdenkenden om te brengen op een bevolking van zeven miljoen.

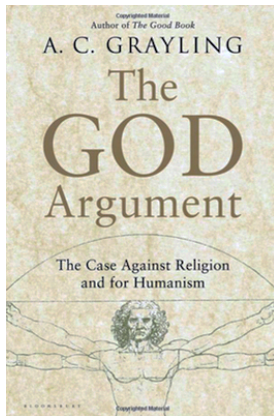
‘De dood dwingt ons iets van het leven te maken’

JEROEN HOPSTER (1987) is redacteur van *Filosofie Magazine* en doceert ethiek aan de Universiteit van Amsterdam.

In de strijd van atheïsten tegen religie voert kritiek vaak de boventoon. Filosoof Anthony Grayling benadrukt echter de positieve invulling van een godvrij wereldbeeld. ‘Het argument tegen religie, is een argument voor humanisme.’

Erudiet, ‘witty’ en ‘gentlemanlike’: A.C. Grayling voldoet aan de stereotypen die men toedicht aan een Britse filosoof. Hij schreef meer dan dertig boeken – over Russell en logica, Descartes en scepticisme, Wittgenstein en ethiek. Bovendien is hij oprichter van Englands jongste universiteit, de *New College of the Humanities*. Maar waar Grayling in eigen land een reputatie geniet als publieke denker, is hij in Nederland nog vrij onbekend. Op uitnodiging van de stichting *Werkelijkheid in Perspectief*, een

initiatief van Frits Bolkestein, Paul Cliteur en Meindert Fennema, gaf hij in Amsterdam een lezing over de seculiere samenleving. ‘De macht van religieuze instituties vormt een probleem,’ betoogde hij tegenover een volle zaal in de Balie. ‘Niet alleen omdat die macht onevenredig groot is: door hun conservatieve idealen zetten religies een rem op de vooruitgang.’

De filosoof Daniel Dennett, bioloog Richard Dawkins, hersenwetenschapper Sam Harris en (inmiddels overleden) schrijver Christopher Hitchens zijn getypeerd als de ‘vier ruiters van het nieuwe atheïsme.’ Tegenwoordig wordt Grayling in hetzelfde rijtje genoemd: in zijn laatste boek *The God Argument* (2013) spreekt hij zich nadrukkelijk uit als religiecriticus. De hoogleraar laat zich graag met deze denkers associëren: ‘Het is een grote eer hen tot mijn persoonlijke vrienden te mogen rekenen.’

Maar het label ‘nieuw atheïsme’ verdient niet zijn voorkeur. ‘Atheïsme is een negatieve kwalificatie, een woord dat theïsten hebben bedacht. Ik noem mijzelf liever naturalist, humanist, of vrijdenker. Bovendien is er niets ‘nieuws’ aan atheïsme: in het Indische denken bestaan atheïstische tradities die duizenden jaren teruggaan. En ook de beschavingen van de Oude Grieken en Romeinen die op het eerste gezicht heel theïstisch lijken, waren zeer verschillend van de religieuze maatschappijen van vandaag. Wie van ‘nieuw atheïsme’ spreekt, doelt op de herboren stem ervan. In de jaren ’70 en ’80 dachten we dat religie tanende was, daar hoefden we ons geen zorgen om te maken. En religie is tanende, maar in de strijd om te overleven veroorzaakt het problemen. Dat is de reden dat atheïsten zich tot een hernieuwde aanval genoodzaakt zien.’

De kerk heeft een onevenredige stem in het publieke debat. Kunt u daarvan een voorbeeld geven?

‘In Engeland zijn kerk en staat niet gescheiden: de Anglicaanse kerk is de officiële staatsreligie. Het staatshoofd, de koningin, staat ook aan het hoofd van de kerk. De kerk heeft vertegenwoordiging in het parlement: in *the House of Lords* zijn speciaal zetels voor bisschoppen gereserveerd. De kerk ontvangt belastinggeld waarmee het zijn eigen scholen kan financieren en heeft zendtijd op televisie. In het publieke leven krijgt de kerk allerlei privileges toebedeeld. De Engelse bevolking is daar zo aan gewend geraakt, dat die het haast niet meer merkt. Maar progressieve maatregelen worden door de kerk tegengewerkt. Onlangs werd in het parlement over euthanasie gedebatteerd: kan een dokter mij helpen mijn leven te beëindigen, als ik te veel lijd? Op dit moment bestaat er een wet die hulp bij zelfdoding strafbaar stelt. Pogingen om die wet te veranderen worden geblokkeerd door religieuze stemmen. Dat is één van vele verstandige beleidsmaatregelen die door de intrinsiek conservatieve opstelling van de kerk worden tegengehouden.’

Hoever gaat de vrijheid van religie? Neem de opvoeding: zijn ouders vrij om hun kind religieus op te voeden en naar een religieuze school te sturen?

‘Dat is een moeilijk vraagstuk. De meeste Westerse samenlevingen hebben al een zekere zeggenschap over de opvoeding: de rechten van ouders ten opzichte van hun kinderen zijn niet onbegrensd. Zo is

het in het Verenigd Koninkrijk illegaal voor ouders om hun dochter te laten besnijden. Dat is een grote interventie in het privéleven, in de mogelijkheid van families om volgens hun eigen tradities te leven. Hoever kan je daaraan paal en perk te stellen? Ouders mogen hun kinderen ook niet slaan, of seksueel misbruiken. We grijpen dus al in en dat ingrijpen is gerechtvaardigd: het is goed dat weerloze mensen worden beschermd. Je zou dat argument kunnen uitbreiden naar intellectuele weerloosheid: moeten wij kinderen verdedigen, omdat zij zich niet kunnen verweren tegen de religieuze indoctrinatie van hun ouders?’

‘Het beste antwoord, denk ik, is dat ons onderwijssysteem hiervoor een context moet verschaffen. De rol van onderwijs is niet om te leren *wat* mensen moeten denken, maar *hoe* ze moeten denken. Als je kinderen kan leren zich kritisch op te stellen, het geloof dat hun ouders hen meegeven zelf te ondervragen, en te laten zien dat er andere geloofssystemen zijn die mensen om verschillende redenen al dan niet aanhangen, dan geef je kinderen de mogelijkheid om zelf een oordeel te vellen. Maar er is hier een serieus probleem: de belangrijkste geloofstradities weten dat hun beste kans om zieltjes te winnen erin bestaat om kinderen op vroege leeftijd te indoctrineren. Op weg naar een seculiere samenleving dienen we daarom actief bij te dragen aan het proces van secularisatie: onderwijsinstellingen moeten een tegenwicht bieden aan de geloofstradities – goed en slecht – die in familiekring worden meegegeven.’

A.C. Grayling

Humanistische ethiek

Grayling onderscheidt drie verschillende debatten over de rol van religie. Ten eerste is er de metafysische vraag over het bestaan of niet-bestaan van god (theïsme versus atheïsme). Ten tweede het secularismedebat: wat is de plaats van religie in het publieke leven? En ten derde de vraag naar ethiek: wat zijn de bronnen van het goede leven? ‘Secularisme is, vooral in deze tijd, een groot maatschappelijk thema. Religies kalven af: het volume van religieus stemgeluid neemt weliswaar toe, maar het is een dier dat zich in de hoek gedrongen weet – daarom vecht het extra hard terug. Waar religie verdwijnt treden vragen over hoe wij onze maatschappij moeten inrichten, hoe gesecculariseerd die moet zijn, nadrukkelijk op de voorgrond. Daarin zit trouwens een link tussen de discussies over secularisme en ethiek. Als je een voorvechter bent van grotere secularisatie, dan moet je de vraag beantwoorden: wat is de basis van ons gemeenschappelijk bestaan, van ons ethische bestaan, als je de traditionele antwoorden de deur hebt uitgewerkt? Het antwoord dat ik wil geven is humanisme. Niet als doctrine, maar als een houding, die ons helpt na te denken over de manier waarop individuen zich tot elkaar moeten verhouden en de manier waarop zij hun leven moeten leiden.’

Wat is kenmerkend voor die humanistische houding?

‘Laat ik benadrukken dat het humanisme geen leer is, geen verzameling van voorschriften. In plaats daarvan zegt het humanisme: kijk, van de wieg tot het graf hebben we ongeveer duizend maanden te leven. Daarvan breng je zo’n driehonderd maanden slapend door, en nog eens driehonderd maanden wacht je op de bus. Dus houden we nog vierhonderd maanden over om intensief en vol overgave te leven. We moeten bedenken hoe we gebruikmaken van de mogelijkheden die ons daartoe zijn gegeven, met elkaar, in het hier en nu. De enige manier om dat te doen is door de menselijke natuur en menselijke conditie te doorgronden. En dat is niet eenvoudig. Tal van onze activiteiten zijn erop gericht om de menselijke ervaring te begrijpen – dat is waarom we naar de film gaan, waarom we romans lezen, waarom we willen weten wat de burens aan het doen zijn. Zo luidt de humanistische opdracht: het leven begrijpen en je weg erin vinden. Veel mensen vinden die opdracht moeilijk: zij halen liever een kant-en-klare pizza uit de diepvries waar ‘christendom’ of ‘islam’ op staat. Dat is makkelijker dan zelf in de keuken te staan.’

‘Socrates stelde: “Het niet onderzochte leven is de moeite van het leven niet waard.” Als je niet zelf nadenkt over je talenten, over de keuzes die op je pad komen, dan zal je leven naar andermans keuzes. Zoek je daarentegen je eigen richting op, dan kom je er waarschijnlijk achter dat bestaande conventies mankementen hebben. Neem monogamie: wellicht is dat als leefregel helemaal niet zo wenselijk. Misschien verwerf je een ongewone, excentrieke visie op het goede leven. De socratische uitdaging is om zelf de route te navigeren.’

Zijn we helemaal vrij om daar zelf invulling aan te geven? We delen de route toch ook met anderen?

‘Zeker: hoewel mensen sterk van elkaar verschillen, hebben we een menselijke natuur gemeen. En die natuur vertelt ons dat onze ethische speelruimte niet onbegrensd is. We houden er niet van om het koud te hebben, om honger te lijden, we hebben sociale contacten nodig – dat zijn objectieve, socio-biologische feiten die een grens stellen aan de breedte van ons denken. Maar die gemeenschappelijkheid gaat gepaard met het feit van onze individualiteit. Met het feit dat mensen verschillende verlangens en behoeften hebben die wij niet met hen delen. We moeten leren daar met sympathie en tolerantie tegenover te staan, tot het punt waar het de ander schaadt. John Stuart Mill’s schadebeginsel is hier van toepassing: probeer zo te leven dat je schade aan anderen minimaliseert. Gun hun hun keuzes en kansen.’

U verdedigt een naturalistische opvatting van ethiek: morele normen zijn uiteindelijk terug te voeren op de menselijke natuur.

‘Inderdaad, ik geloof niet dat er zoiets is als een ‘naturalistische drogreden’. Uit feiten over de mens kun je morele regels putten. Als mensen kunnen lijden en als ik weet dat leed onaangenaam is, dan volgt daaruit dat ik anderen niet moet laten lijden, dat is een helder argument. Zulke natuurlijke feiten stellen een limiet aan hoe wij anderen kunnen behandelen. Dat is duidelijk en simpel, maar hoewel het simpel is, is het tegelijkertijd vrij diep. De details van een ethisch perspectief liggen hiermee echter nog open; ook andere afwegingen kunnen een rol spelen. Breng ik mijn kind naar de tandarts? Zal het kind lijden? Ja, maar ten behoeve van een groter goed. Zo zijn er veel gevallen waar je je weg doorheen moet denken: hoe handel je zodanig dat je rekenschap geeft van de natuurlijke feiten, dat je leed minimaliseert en het goede promoot?’

De dood

Eén van die natuurlijke feiten over het menselijk bestaan, is het feit van de dood. Voor onszelf betekent dat het einde van alle ervaring: er is geen betekenis die het leven overstijgt. Dat lijkt misschien tragisch, maar volgens Grayling moeten we de dood juist zien als iets positiefs. ‘Het stelt een limiet aan onze tijd en verplicht ons om zorgvuldig en helder na te denken over wat wij met onze levens doen. Als we de eeuwigheid hadden om te experimenteren, verliest het leven zijn vezels: we concentreren ons niet op de keuzes die we moeten maken. In dat opzicht is het vooruitzicht dat we er eens niet meer zullen zijn heel nuttig.’

‘Wat we zeker weten – en we hadden Wittgenstein niet nodig om dat te vertellen – is dat de dood geen deel is van onze levens. *Doodgaan* is dat wel en dat kan plezierig of minder plezierig zijn. Maar *doodzijn* heeft met ons niets te maken: we ervaren het niet. We ervaren de dood van anderen. Rouw en leed, het lijden dat voortkomt uit het verliezen van de mensen om wie wij geven, de dood van onze ouders of kinderen, god verhoede het (zei ik dat nou?), dat zijn ervaringen die deel uitmaken van het leven. Het leven heeft een donkere kant. Maar voor onszelf is die dood geen probleem.’

‘Ik merk dat mensen naarmate ze ouder worden doorgaans niet meer bang zijn voor de dood. Ook mensen die heel oud zijn – en het vergt veel moed en kracht om oud te worden, dat is een moeilijke periode in het leven. Stoupe mensen beschouwen de dood vaak als iets moois, want het is een bevrijding, een opluchting, het einde van een strijd. Misschien klinkt dit al te sentimenteel – denk er vooral bij die een mooie achtergrondmelodie spelen – maar met de dood worden we weer opgenomen in de natuur, we veranderen in voedsel voor het nieuwe leven. Het is deel van de cyclus. Het is goed dat oude mensen doodgaan zodat de cyclus zich voortzet en jonge mensen hun plaats kunnen overnemen.’

Maar het ‘mooie’ van de dood rust wel op de aanname dat iemand een voltooid leven achter de rug heeft. De dood kan ook wezenlijk tragisch zijn. Toen u 19 was werd uw eigen zusje bij een roofoverval vermoord. Kon u, geconfronteerd met zo’n vreselijke gebeurtenis, troost halen uit de filosofie?

‘Dat probeer ik wel. Een vroegtijdige dood is tragisch. Dat is slecht, je kan niet anders dan accepteren dat dat slecht is. De mensen die achterblijven hebben ermee te worstelen, maar op een of andere manier zullen zij proberen er iets goeds uit te halen. Ik geloof dat niets in het leven, zelfs niet de meest

tragische gebeurtenissen, verloren hoeven te gaan. Misschien stelt het je in staat om een ander te troosten die een soortgelijke ervaring meemaakt. Ook het negatieve dat het leven ons brengt laat ruimte voor een kleine positieve respons.’

‘Wat in mijn eigen geval gebeurde was nog gecompliceerder: mijn moeder was erg ziek en kort nadat ze het lichaam van mijn zusje had geïdentificeerd kreeg ze zelf een hartaanval. Het was een grote tragedie binnen onze familie. Ik denk niet dat families die zulke tragedies meemaken – zeg families in Irak – daar ooit echt overheen komen, maar je leert er op een of andere manier mee te leven. Je ruimt er een plaats voor in. Mijzelf heeft het een workaholic gemaakt: door veel te schrijven en hard te werken kan ik er beter mee omgaan.’

‘Overigens, je sprak over een ‘voltooid leven’. Maar bedenk: het streven naar een voltooid leven, dat *is* de voltooiing ervan. Zelfs als je niet bereikt wat je had willen bereiken, is de weg er naartoe toch de moeite waard. De poging om een goed leven te leiden, dat is zelf het goede leven. Jij waardeert je vrienden om wat zij willen doen en wie zij willen zijn: om hun ambities en niet alleen of ze daarin slagen. Eigenlijk is hun succes of falen niet zo belangrijk: het is de poging die er echt toe doet.’

(Dit interview verscheen eerder in Filosofie Magazine.)

Van het bestuur

Het bestuur van De Vrije Gedachte heeft het jaar 2013 afgesloten met de gezamenlijke vergadering met de redactie van De Vrijdenker. Volgens gebruik gaat dit vooral over de zaken waar we ons als vereniging op willen richten. Dit jaar was de speciale gast Frans van Dongen die een overzicht heeft gemaakt van de rol die religie speelt in de wetgeving in Nederland. Daar komen opmerkelijke dingen uit en die gaan we komend jaar breder onder de aandacht brengen, te beginnen op de Vrijdenkersdag op zaterdag 17 mei 2014.

De jaarvergadering is vastgesteld op zaterdag 12 april 2014 omdat 26 april Koningsdag blijkt te zijn. En dat wilden we niet laten samenvallen. Verder is het bestuur bezig met het vernieuwen van de folder en andere publiciteitszaken en met het zoeken naar een nieuw cadeau voor de Vrijdenker van het jaar.

‘Storytelling is revealing meaning without committing the error of defining it.’

Hannah Arendt (1906-1975; Duits-Amerikaans-joodse filosofe en politiek denker die zich o.a. heeft verdiept in de vragen die samenhangen met totalitaire politieke systemen.)

De omroep Human wordt bedreigd. Human is de enige niet-religieuze levensbeschouwelijke omroep en vertegenwoordigt het humanisme in Nederland. Human maakt programma’s die het hart raken en om het hoofd vragen. Wars van populisme, onnadenkendheid en effectbejag. Human streeft naar betrokkenheid en duurzaamheid in zijn relaties en producten. Daarbij beperkt Human zich tot waar hij goed in is: documentaire, drama en debat.

Maar op 1 januari 2016 wordt Human wegbezuinigd. Daarom bereidt Human zich voor op een nieuwe toekomst. Met minimaal 50.000 leden heeft Human de mogelijkheid aspirant-omroep te worden.

Als u wilt dat de publieke omroep zich concentreert op zijn publieke taak en niet ten prooi valt aan verloederding, dan kunt u geen betere daad stellen dan nu voor Human te kiezen. Als geen ander staat Human voor waarden die een vrij denkend mens hoog acht. Met programma’s die kwetsbaar zijn omdat ze veel tijd en aandacht vergen en daarom al te gemakkelijk sneuvelen in het geweld van marktaandeel, maar die bij uitstek tot de kern behoren van wat een publieke omroep moet zijn.

Op <https://investeerinhuman.nl/investeer-in-human> kunt u helpen om Human te behouden en mail aan investeer@human.nl dat u het belangrijk vindt dat Human (ook) ruimte geeft aan vrijdenkers en religiekritiek.

Dik Kruithof, secretaris

Vegetarisme nuttig of nodig?

PAUL HOPSTER (1940) is gepensioneerd psycholoog; van 1974-'89 bestuurslid van DVG en hoofdredacteur van "De Vrije Gedachte" later geheten "De Vrijdenker"; van 1999-2009 hoofdredacteur en vanaf 2009 redacteur van "De Vrijdenker"

Maken vegetariërs zich nodeloos druk om vleeseters? Moeten vegetariërs demonstreren tegen vleeseters? Is planten eten gezonder dan vlees eten? Moet vlees eten verboden worden? Is vlees eten slecht? Moeten omnivoren worden overgehaald tot een herbivoor dieet?

Vegetariërs weigeren dieren te eten, maar vaak ook dierlijke producten en soms weigeren zij dierlijke producten te gebruiken. Er zijn dus drie varianten:

1. niet eten van dieren

Dat betekent: niet eten van dode of gedode dieren, dus niet eten van aas. De keurig verpakte vleesjes van de supermarkt bevatten immers aas (vlees van gedode dieren). Eten van vlees houdt meestal in: slachten van dieren. Naast vlees is er een bijna even belangrijke leverancier van dieren: vissen. Vissen worden niet geslacht, maar gevangen en vervolgens op het droge verstikt.

2. Niet eten van dierlijke producten

Veganisten gaan een stap verder: zij weigeren niet alleen dieren, maar ook dierlijke producten te consumeren. Dat zijn zuivelproducten: melk en melkproducten van koeien, schapen en geiten, en eieren van kippen en daarnaast ook honing van de honingbij.

3. Niet gebruiken van dierlijke producten

Het betreft hier niet het eten van dieren, maar het niet gebruiken van dierlijke producten. Meestal gaat het om producten van dode of gedode dieren, maar niet altijd. Levende schapen leveren wol en levende slangen leveren gif. Het belangrijkste dierlijke product zijn huiden, die bewerkt worden tot leer en gebruikt worden voor schoeisel en kleren en tassen. Dierlijke botten kunnen worden gebruikt voor gelatine en lijm.

Vegetariërs weigeren vlees te eten, dat houdt meestal in: slachten. Maar zij mogen zich wel verdedigen tegen agressieve of gevaarlijke dieren, ook al zou dat de dood van het wilde dier betekenen. Niet mag: (dood) schieten of jagen, wel mag: weggagen of verjagen.

Carnivoor versus herbivoor

Als je overstapt van omnivoor (alleseter) of carnivoor (vleeseter) naar herbivoor (planteneter) doe je een concessie: je levert iets in, krijgt daarvoor niets in de plaats behalve misschien trots dat je je kunt beheersen, want vlees is lekker. Als je overstapt van vegetarisch naar omnivoor, verrijk je je maaltijden. Vis en vlees verruimen de eetmogelijkheden, de maaltijdvariatie.

Vis en vlees kunnen schadelijk zijn als viswater vergiftigd is of als vlees van "gekke koeien" komt, of van zieke, besmette geiten, schapen of varkens of van kippen met vogelvirus.

Planten en bomen kunnen ook gevaarlijk zijn. Het dodelijke stofje curare komt van zwaar giftige planten.

Wat is gezonder? Carnivoor eten of herbivoor?

Dat is niet een-twee-drie vast te stellen. Als je die vraag wetenschappelijk wilt onderzoeken, moet je met grote aantallen mensen werken en moet je de deelnemers aan het onderzoek verplichten om lange tijd uitsluitend carnivoor of uitsluitend herbivoor te eten. Zo'n groot onderzoek is praktisch onmogelijk en misschien niet zonder enig risico voor de deelnemers.

Welk dieet is lekkerder? Daarop is geen antwoord te geven. Over smaak valt niet te twisten (*de gustibus nil disputandum*). Het enige dat we kunnen vaststellen is dat omnivoor eten gevarieerder is dan herbivoor en ook makkelijker te bereiden.

Wat zou een vegetariër kiezen als aangetoond kon worden dat die vegetariër gemiddeld 1 jaar korter zal leven dan een niet-vegetariër? En als het gaat om 10 jaar? Zou die kennis er toe leiden dat sneller zou worden overstapt van herbivoor naar omnivoor? En zou een carnivoor die hoort dat hij gemiddeld 1 of 10 jaar korter te leven heeft, eerder overstappen op herbivoor eten? Heb je het voor een

goede gezondheid over om te switchen van H naar C of van C naar H? Moeten we naar reclameborden met de boodschap: vegetarisme is dodelijk of vleeseten is dodelijk, net zoals bij sigaretten? Gebruiksgemak speelt een rol. Bijna alles van een dier kan worden gegeten of gebruikt. Van planten kan lang niet alles worden gegeten: bomen, bast, takken, onverteerbare, gistende vruchten en bladeren. Van planten kan veel worden gebruikt voor huishoudelijke artikelen, huizen en houtproducten.

Waarom vegetariër?

Voor zover bekend is vegetarisch eten niet gezonder, niet lekkerder, niet makkelijker klaar te maken. Vegetarisch eten is minder gevarieerd. Carnivoor eten gaat ten koste van dieren. Die moeten eerst worden geslacht voordat ze keurig in mootjes gehakt en netjes verpakt in de schappen van winkels terecht komen. Niet alleen eten van dieren gaat ten koste van leven, elk leven gaat ten koste van leven. Levende planten worden afgeplukt, afgesneden, afgezaagd, afgeknipt, afgehakt voordat die planten en plantaardige producten kunnen worden gegeten of gebruikt. Plukken van planten heeft een vergelijkbare waarde als slachten van dieren. Planten zijn afhankelijk van dieren: bijen, vlinders, vogels en mieren en andere insecten zorgen voor het in stand houden en verspreiden van planten. Indien er mondiaal te weinig gewassen groeien, herbivoor voedsel dus, mag een vegetariër in dat geval wel eten van dieren? Is vlees eten altijd verboden, of alleen te gebruiken als er te weinig planten zijn? Als een vegetariër om ethische redenen geen dieren mag doden, mag hij vanzelfsprekend ook geen medemens doden. Verbied je het slachten van dieren, dan moet je ook het doden van de medemens verbieden en moet je weigeren mee te doen met oorlogvoering en moet je militaire dienst weigeren.

Verbieden van slacht?

Verbieden van slacht betekent afschaffen van vee. Dan geen koeien en schapen meer in de wei, geen varkens en kippen meer op het erf. Alleen eindeloze velden met graan, maïs, rijst, knolgewassen, boomgaarden. De economie zou letterlijk op de schop genomen worden. En wat gebeurt er met niet-gedomesticeerde dieren? Beren, vossen, wolven, olifanten, leeuwen, tijgers, mogen niet meer bejaagd worden. De wereld wordt gevaarlijker door de terugkeer van predators. Voor vee is het weiland en de boerderij veel veiliger en aangenamer. En waarschijnlijk is de levensduur van vee even lang, zo niet langer, dan die van wilde dieren. Medelijden met slachtdieren lijkt niet op zijn plaats. Een rund in het wild is er niet beter aan toe qua levensduur dan een koe in het weiland. Homo sapiens leefde altijd van jacht en verzamelen voordat jacht werd vervangen door veehouden en verzamelen door het in cultuur brengen van vruchtbare grond. Enige decennia terug werd met enige spijt wereldkundig gemaakt dat onze naaste verwant, de chimpansee, carnivoor bleek te zijn, terwijl eerder werd geloofd dat hij uitsluitend leefde van plantproducten. Alsof vlees eten minderwaardig is. Ons neefje leeft deels van de jacht! Het heeft er de schijn van dat vegetarisme geen mondiaal verschijnsel kan/zal worden. Ethisch gezien is vegetarisme niet beter dan een carnivoor dieet. Slachten is niet onethisch, maar ritueel slachten is dat wel. Slachten moet voor het te slachten dier altijd zo stressloos mogelijk geschieden.

Conclusie

Wat kunnen we concluderen met betrekking tot vegetarisme? Dat zal kleinschalig blijven. Vegetarisme zal nooit een volksbeweging worden. Het zal individueel bepaald blijven. We kunnen het vergelijken met bijzondere diëten. Brood zonder gluten. Zoutloos eten. Eten zonder suiker. Niet gebruiken van alcohol. Melkvrij eten en drinken. Het dwingt je voortdurend op te passen niet iets verkeerd te eten. Een belangrijk argument is: houd ik het vol? Laat ik die kostelijke schalen met heerlijke maar verboden stoffen aan mijn neus voorbij gaan? Niet de hele wereld dient te worden omgeturnd, maar ik moet mijzelf omdraaien naar nieuwe eetpatronen en naar nieuwe gedragspatronen. Is dat een verarming? Als het een kwestie is van zelfbeheersing is het positief. Ik leg mijzelf een beperking op en houd dat vol. Niet uit medische noodzaak of wenselijkheid, maar uit vrijwillige eetbeperking. Vrijwillig vasten zoals vroeger de katholieken deden op vrijdag en zoals de islamieten doen met ramadan.

Het voordeel van omnivoor eten, alles eten, is dat alle noodzakelijke voedingsstoffen daarin zijn vertegenwoordigd: alle vitaminen, alle eiwitten, alle mineralen, alle vezels. Of die ook allemaal aanwezig zijn in een herbivoor dieet moet eerst worden uitgezocht. We kunnen daarom stellen dat een omnivoor dieet natuurlijker en veiliger, dus beter, is dan een niet-omnivoor dieet. Vegetarisch eten

hoeft niet ongezond te zijn, maar of het “compleet” eten is voor de consument moet eerst worden uitgezocht. Indien alle noodzakelijke voedingsstoffen aanwezig zijn is vegetarisch eten veilig, maar het blijft ingewikkelder in samenstelling van maaltijden. Zijn veganistische maaltijden ook veilig? Daarin zijn alle natuurlijke, dierlijke producten uitgebannen: zuivel, eieren, honing, zodat allerlei kunstgrepen nodig zijn om de gezondheid niet in gevaar te brengen. Voor elke vorm van eten en drinken geldt: overdaad schaadt. Dat geldt evengoed voor omnivoor voedsel. Van te veel eten of drinken word je te dik. Van ongezond, eenzijdig of incompleet voedsel wordt je kwetsbaarder voor besmetting en ziekte.

Vrijdenken en vegetarisme/veganisme

GERHARD ELFERINK (1943, Twente) voormalig farmaceut, thans o.a. bestuurslid De Vrije Gedachte

Vegetarisme en veganisme zijn beide ideologieën/utopieën van vele bruggen te ver. De samenleving is er bij lange na nog niet op ingesteld. Er zal nog heel wat water door allerlei rivieren stromen voordat vegetarisme, en aansluitend veganisme, gemeengoed zijn geworden.

Laten wij er eerst maar eens naar streven dat een ruime meerderheid van de mensheid onze mededieren als levende wezens gaat zien en niet als gebruiksvoorwerpen. Als lopende, vliegende of zwemmende zakken vlees, waar je je voordeel mee kunt doen. En dat alles zonder ook maar een greintje medegevoel of mededogen.

De aandacht kan dus beter gericht worden op zaken die binnen een overzienbare termijn haalbaar zijn. Zoals het realiseren van een algeheel gebod nutsdieren, maar ook gezelschapsdieren, alleen nog te mogen houden onder omstandigheden die in hoge mate overeenkomen met hun aard.

En het absolute verbod om levende nutsdieren over grote afstanden rond te slepen alvorens ze te slachten; om pelsdieren te houden en dieren onverdoofd te slachten, waaronder het z.g. stierenvechten en de plezierjacht.

Ook het fokken met gezelschapsdieren op genetische afwijkingen dient te worden verboden. Dus nooit meer haarloze honden op de wereld zetten, om daarna heel ‘diervriendelijk’ truitjes te breien voor de bibberende stumpertjes. Walgelijk. Er zijn nog heel wat misstanden op te ruimen!

Dierenleven in de natuur

Onze morele cirkel kunnen wij uitbreiden met onze mededieren, maar daarbij moeten we dan wel bedenken dat onze mededieren geen menselijke moraal, noch het merendeel van de menselijke gevoelens en emoties, kennen. Het blijft ‘eenrichtingsverkeer’.

In het dierenrijk is een dierenleven van nul en gener waarde. Er wordt in het dierenrijk gecrepeerd en gedood dat het een aard heeft. Zelfs op de schaal waarop de huidige mens nutsdieren voor consumptie slacht, is dat maar een fractie van al het ‘eten en gegeten worden’ dat dag in dag uit in de gruwelijke natuur plaatsvindt. En dáár hebben wij mensen part noch deel aan. Laten wij de natuur niet mooier voorstellen dan ze is!

Zwartbonte Neeltje 23 heeft een heel wat rustiger en langer leven en komt op een veel minder wrede wijze aan haar einde dan haar mede-rund, de naamloze buffellin, op een savanne in Afrika die, na een kort en stressvol leven, de verstikkingsdood sterft doordat een mannetjesleeuw met zijn muil haar ademhalingswegen blokkeert terwijl de rest van de leeuwenfamilie alvast is begonnen haar achterkant te verorberen. Als de buffellin kon kiezen, dan weet ik nog niet welk leven zij zou prefereren. In aanmerking nemend dat zij hoe dan ook een keer doodgaat.

En dan heb ik het nog niet eens over het gnoekalf dat levend door een stel hyenahonden uit elkaar wordt gerukt.

Bij dit alles vergeleken is zelfs ritueel slachten een daad van opperste diervriendelijkheid!

Vrijdenkers en vlees

Een vrijdenker houdt zich verre van illusies en onbewijsbare claims. Een godgelovige vrijdenker bestaat dus niet.

Maar een vrijdenker kan na wikken en wegen heel goed tot de conclusie komen dat de mensheid nog lang niet is toegerust om zonder dierlijke producten te kunnen en dat het eten van vlees in de natuur, waar de mens ook een onderdeel van is, sowieso niets uitzonderlijks is en daarom geen volledige vegetariër, laat staan veganist, wordt.

Maar ook hij zal de mening zijn toegedaan dat mondiaal het aantal nutsdieren drastisch moet worden verminderd. Vleesproductie kost meer voedsel dan het opbrengt. Dat is op termijn niet vol te houden. Vleesproductie is dan ook geen voedselproductie maar, zoals het eufemistisch wordt genoemd, 'voedselveredeling'. Wat je van voornoemde term ook mag denken, de vleesconsumptie moet stapsgewijs naar beneden, met als mogelijk uiteindelijk resultaat een wereld die geheel vrij is geraakt van dierlijke producten. Wie zal het zeggen.

Een andere vrijdenker komt ondanks alle voorgaande overwegingen tot de conclusie dat hij het goede voorbeeld moet geven en voor zichzelf al een dierproductvrije omgeving moet scheppen in afwachting van een dierproductvrije wereld. Zonder meer achtenswaardig.

Maar zowel de melkdrinkende en vleesetende vrijdenker, de vegetarische vrijdenker als de veganistische vrijdenker zijn alle drie vrijdenkers en het gaat geen van hen aan de anderen als niet-vrijdenker te bestempelen.

De wolven en de schapen

KLAUS-J. WOUTERS (1941, Halberstadt, Duitsland) geschiedenis gestudeerd aan de Erasmus universiteit, daarna actief geweest als caseworker en in de welzijnsplanning. Thans gepensioneerd en studie makend van de Incacultuur in Peru.

Kardinaal van Eijk zegt in Trouw van zaterdag 7 december 2013 niet van plan te zijn iets aan zijn beleid te veranderen. Hij voelt zich bevestigd door paus Franciscus. "Wij zitten op een lijn," aldus de kardinaal. Het gaat dan om eenzelfde houding als bij paus Franciscus. "De paus verandert niets aan de christelijke leer, het 'christelijke humanisme'." Verder zegt hij de paus te hebben ingelicht over verdere leegloop van de katholieke kerken in Nederland. In 2015 wordt verwacht dat tweederde gesloten zal zijn. Hoe zou dit nu komen, beste kerel?

De praktijk van het 'christelijk humanisme'

Wellicht helpt hier wat historisch inzicht. Over de 'christelijke leer' bijvoorbeeld, te beginnen bij de rooftochten die men in het Vaticaan en elders graag kruistochten noemde. De eerste kruistocht (1096-1099) leidde tot de herovering van Jeruzalem en de vestiging van vier Latijnse staten in dat Oosten: het koninkrijk Jeruzalem, het graafschap Edessa, het vorstendom Antiochië en het graafschap Tripoli. Leuk voor de jongens van de elite als men weet dat veel pausen in die tijd uit adellijke families stamden.

De Engelse schrijver en historicus H.G. Wells (1866-1946), een autoriteit, schrijft daarover het volgende: "De slachting was verschrikkelijk; het bloed van de overwonnenen stroomde door de straten, zodat mannen te paard door het bloed waadden. Bij het vallen van de avond, snikkend van vreugde, kwamen de kruisvaders, na eerst de wijnpers te hebben bezocht, naar het graf en vouwden hun met bloed bevelde handen tot hun christelijke god."

Dit is het begin. En de wereld heeft het geweten. Moord, massamoord tot op de dag van vandaag. Afgedekt door en dikwijls lang verborgen door, een theatervoorstelling van grote allure met veel dure Griekse jurken. En de schapen keken ademloos toe.

In 1093 riep paus Urbanus II de Europese katholieken op om letterlijk het zwaard ter hand te nemen. De islam moest verdreven worden uit de 'heilige gebieden'. (Lees: 'het geroofde land'.) Althans dat vonden de christenen. Maar zeer te begrijpen wanneer men beziet dat het de islam is geweest die in het achterlijke Europa, te beginnen bij Spanje, beschaving heeft gebracht. Hygiëne, geneeskunst en ook rekenen heeft die vermaledijde islam ons geleerd. En niet te vergeten: tolerantie. Joden werden in

Spanje niet vervolgd en droegen geen gele ster, zoals door de pausen verplicht werd gesteld. Elke dag nu schrijven wij ook met onze arabische cijfers. De islam vormde inderdaad voor het volstrekt christelijke en (dus) achterlijke Europa een groot gevaar.

Gods plaatsvervanger nu had weer een goed idee. Hij riep het concilie van Clermont bijeen en verklaarde dat degene die meewilde om de heidenen uit te roeien voor zijn zonden vergeven zou worden (een volle aflaat). Groot enthousiasme. “*Deus volt*”: God wil het. Ook toen al was van de wetten van Mozes, “Gij zult niet doden”, niets meer te bespeuren. Laat staan van de humane Bergrede van de Joodse leraar Jozua ben Joseph, door de Griekse invloed en dus de zogenaamde christenen vervalst tot Jezus.

De eersten die uiteraard massaal werden afgeslacht waren de Joden. Uit wraak voor de executie van die leraar. Een duivels politieke manoeuvre als men bedenkt dat het grootste deel van het zogenaamde Nieuwe Testament bestaat uit wartaal. Aangepast op diverse concilies aan de politieke eisen van dat moment.

Paus Innocentius IV vaardigde in 1252 de bul ‘*Ad extirpanda*’ uit. Hierin werden folteringen toegestaan. De brandstapel, sinds de 13de eeuw het gebruikelijk privilege voor critici, toen kettters geheten, was een afgrijselijke dood. Hele volksfeesten werden daaromheen georganiseerd. Want, zo meende het Vaticaan: zo vergoot de kerk geen bloed. Goebbels als goed katholiek heeft een uitstekende leerschool gehad. In Zuid-Amerika en elders in de bekende wereld waren de Dominicanen druk met het adviseren bij het uitmoorden van de plaatselijke bevolkingen. Hoe zou Hitler toch op het idee zijn gekomen van die *Einsatztruppen*?

Geestesziekte en religie

Deze geesteszieken straffen en vermoordden tienduizenden onschuldige mensen. Ik gebruik hier liever het woord ‘geestesziek’ en dan in de meest extreme vorm, omdat deze massamoorden voor het grootste deel werden ingegeven door een religieuze overtuiging. Religieuze praktijken hebben niets van doen met de werkelijkheid en daarom kennen zij geen menselijke moraal. Vandaar die mensenoffers over de gehele wereld, aangedreven door een cultus, uitgevonden door magiërs. Overal ter wereld. Ik hoef hier niet uit te leggen dat deze meestal familie waren van de eveneens diep gestoorde, zogenaamde heersers. Niets interesseerde deze wolven. Behalve hun eigen positie dan en de bijbehorende drank- en seksorgieën. De in onze cultuur veelvuldig in schoolboekjes aangehaalde Alexander de Grote is daar eveneens een voorbeeld van. Een aan drank verslaafde agressieve psychopaat, zouden we hem tegenwoordig noemen. Doodde in een woedeaanval zijn beste vriend.

Niet te vergeten de brandoffers van kleine kinderen, waar onder meer alle Semitische nomadenstammen zich intensief mee bezighielden, tot in de tijd van Abraham uit Ur. In Genesis uitvoerig beschreven. De katholieke kerk heeft nooit een einde aangemaakt aan de meer moderne barbarij met de Bergrede in de hand. Integendeel.

De lijst van criminele en gestoorde pausen is zeer lang. Zo organiseerde paus Alexander VI (ambtsperiode 1492-1503) sekswedstrijden onder zijn toezicht. Prostituees werden in het Vaticaan uitgenodigd en wie het meeste klaar kwam van de zeer aanwezige mannen kon een mooie prijs in de wacht slepen. De geschiedschrijver Johann Buchard die onder verschillende pausen werkte, heeft dit voor ons opgeschreven. Julius III (regerperiode 1550-1555) was bekend om zijn relaties met tienerjongens. Nicolaas V (1447-1455) las het liefste pornoboekjes.

Niets interesseerde het Vaticaan toen het christelijke Duitsland overging tot de meer moderne massamoorden: vergassen. 97% van het toenmalige Duitsland was serieus christelijk. Maar de andere oorlogsmisdadigers, die warm en veilig met hun vochtige oogjes naar hun afgodsbeelden keken in het Vaticaan, werden zelfs niet vervolgd. Vrolijk zat men achter een bureau en schreef vrijkaartjes uit voor al die andere oorlogsmisdadigers. Vrij reizen naar Latijns-Amerika bijvoorbeeld. Ik neem aan dat kardinaal Van Eijk dit óók bedoelt met ‘christelijk humanisme’.

Het nieuwe bedrog?

De bedriegers verliezen terrein. De wereld wordt wakker. Ondanks het nu heel slim bedachte offensief van sympathie en mededogen. Plotseling haalt men de Bergrede weer te voorschijn, sinds 1000 jaar bedolven onder leugens, bedrog en een niet te beschrijven terreur. Laat daarom de echte humanisten en vrijdenkers zich geen zand in de ogen laten strooien. De wolven geven hun welvoorziene dis niet op. Nog niet.

Grenzen aan de vrijheid van meningsuiting?

ENNO NUY (1950, Aerd) is hoofdredacteur geweest van Maandblad De Vrijdenker

Dieudonné en het quenelle-gebaar. U heeft er vast van gehoord. De Franse regering en in haar kielzog veel stadsbesturen in Frankrijk hebben voorstellingen van de half Bretonse en half Kameroense cabaretier verboden. De laatste stapte, terecht, naar de rechter. Terecht omdat het verbieden van een theatervoorstelling wel het laatste is wat een democratisch bestel op haar geweten wil hebben. Dit is dus bij uitstek een maatregel die door de rechterlijke macht getoetst dient te worden.

In principe moet een cabaretier alles kunnen zeggen, maar het gaat enorm schuren wanneer hij daarmee voeding geeft aan de gedachte dat bepaalde controversiële uitspraken dus wel gedaan mogen worden en dus gedeeld en dus nagedaan mogen worden. Zie de walgelijke actie van de Franse voetballer Anelka, die schijnheilig meedoet wanneer de FIFA of de UEFA voorafgaand aan wedstrijden antiracismeacties houdt maar er geen enkele moeite mee heeft om het *quenelle*-gebaar te maken in een bomvol stadion en vooral in het vizier van gretig registrerende tv-camera's.

Dieudonné maakt smakeloze grappen over de Shoah en over gaskamers en hij schijnt er ook geen probleem in te zien het op te nemen voor Holocaustontkenners. Maar de vrijheid van meningsuiting gaat niet over smaak. Ideaal zou zijn dat dit soort voorstel-lingen gewoon door kan gaan en dat het

publiek wegblijft. Maar dat is helaas niet het geval. Ook in onze Westerse samenlevingen zijn er genoeg mensen die racistisch en/of antisemitisch zijn en die maar wat graag komen kijken naar een “komiek” als Dieudonné. Een wrange naam in dit verband.

Iedere beschaafde samenleving en iedere democratische samenleving verzet zich met alle middelen tegen racisme en antisemitisme. Artikel 1 van menig Grond-wet en onlosmakelijk onderdeel van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.

Het is, althans wat mij betreft, een misverstand dat de vrijheid van menings-uiting grenzeloos zou zijn. Geen enkel recht is grenzeloos, ook het recht op vrijheid van godsdienst niet. Wie niet over de intellectuele vermogens beschikt dat in te zien, wie niet bereid is daarmee genoeg te nemen, die moet door de rechter gestopt worden.

Nu is het maar de vraag of dit theaterverbod juridisch te onderbouwen valt. Ik hoop in ieder geval dat dit tot aan de hoogste rechterlijke macht wordt uitgevochten. Het is ons wat waard. Als vurig pleit-bezorger van de vrijheid van meningsuiting vind ik dat Dieudonné de grenzen van die vrijheid wel heeft opgezocht. Ik beschouw het als een overwinning van de beschaving wanneer de rechterlijke macht hem de microfoon en zijn publiek onthoudt. En als ik clubeigenaar was van de voetbal-vereniging waar Anelka onder contract staat, zou ik hem zonder pardon op staande voet naar buiten schoppen.

Nog een laatste opmerkelijke *quote*, van Marine Le Pen, u weet wel, het politieke vriendinnetje van Wilders. Zij verklaart geschokt te zijn over de komiek om er meteen aan toe te voegen: “Ik kan niet oordelen over antisemitisme.”

JEZUS HEEFT VEEL SCHOONS GEZEGD. MAAR 'T SCHONE DAT HIJ GEZEGD HEEFT, BESLAAT GEEN HALF VEL DRUKS.

Multatuli

De betekenis van atheïsme

ADRIAN VOETEN (1932 Breda) dierenarts, auteur van o.a. Het wereldbeeld van de diersoort mens. Links, actieve en passieve belangstelling voor cultuur en natuur.

In kringen van vrijdenkers wordt vaak het woord atheïsme gebruikt. Dit betekent volgens Het Groot Woordenboek van de Nederlandse Taal (de Van Dale) het ontkennen van het bestaan van god. Ik denk dat veel vrijdenkers dit ook bedoelen. Het is voor mij een uitspraak waar ik moeite mee heb.

Als er een god is die de wereld met alles er op en er aan heeft geschapen, is dit een wezenlijke entiteit. Ik kan me niets anders voorstellen, met het denkvermogen van de diersoort mens, dat hij dan buiten datgene dat hij geschapen heeft, moet bestaan. Wij zullen god, zo hij bestaat, op aarde niet tegenkomen.

Buiten het heelal is voor de mens het 'absoluut onbekende'. De periode vóór het ontstaan van het heelal moeten we ook hiertoe rekenen. Door een reeks van toevalligheden is op de aarde leven ontstaan. Hiertoe behoort ook de diersoort mens. Hoewel de mens een hoogontwikkeld zenuwstelsel heeft is zijn denkvermogen en zijn zintuiglijk vermogen om waar te nemen toch beperkt. Het is voor mij geen punt van discussie dat de mens ook maar iets te weten kan komen of zelfs maar een voorstelling kan maken wat zich buiten het heelal in 'het absoluut onbekende' afspeelt. Voor mij betekent dit dus dat de vraag of er al of niet een god bestaat een volledig zinloze vraag is. De diersoort mens mist immers de mogelijkheden om uitspraken te doen over dingen die zich in 'het absoluut onbekende' afspelen.

De mens is een levend, min of meer denkend wezen. Het feit dat de mens bestaat hangt van toevalligheden aan elkaar. Als hij zich permitteert met zijn beperkt denk- en waarnemingsvermogen de uitspraak te doen dat god wel of niet bestaat, getuigt dit van een groot gebrek aan zelfkennis en van arrogantie. In feite is het voor de mens oninteressant over zijn bestaan te speculeren.

Voor de vereniging De Vrije Gedachte lijkt het me een bittere noodzaak op een rationele wijze te omschrijven wat zij onder atheïsme verstaat. Ik zou het begrip atheïsme willen gebruiken in de betekenis van *het volstrekte ongeloof dat een eventuele god op de aarde op een of andere wijze regulerend optreedt*.

Het kan best zijn dat andere leden van de vereniging andere en wellicht betere formuleringen willen gebruiken. Ik sta er open voor zolang ze geen uitspraken doen die niet mogelijk zijn. Het lijkt me zinvol schrijvers die artikelen aanbieden aan De Vrijdenker erop attent te maken dat zij zich moeten onthouden van ongenueanceerde uitspraken.

Denken over duurzaam vervoer

FLORIS VAN DEN BERG (1973) is filosoof

Hoe zou echt duurzaam vervoer eruit zien? Vaak gaat het bij toekomstscenario's voor transport om vormen van transport die iets minder onduurzaam zijn dan thans het geval is. Maar wat is een optimale duurzame manier om transport te organiseren? In het denken over duurzaamheid en toekomstscenario's ontbreekt nogal een visie op waar we naartoe willen: naar wat voor wereld streven we? In de utopische roman Ecotopia uit 1975 zet Ernest Callenbach een visie uiteen op een ideale en vooral ook duurzame samenleving.

Ecotopia is een duurzame samenleving, dat wil zeggen dat er geen niet-duurzame activiteiten meer zijn. Auto's en vliegtuigen zijn afgeschaft. Dat is inderdaad een rigoureuus beleid. Maar het is een fundamentele vraag: hoe kan niet-duurzaam vervoer/transport moreel gerechtvaardigd worden? Niet alles wat kán is ook moreel te rechtvaardigen. In *Ecotopia* is de samenleving duurzaam georganiseerd. De dorpen en steden liggen rondom een kern met winkels en een station – in *Ecotopia* is een magneetrail (zoals er een proeftraject ligt in Duitsland). De kern en het station liggen allemaal op loopafstand. Wandelen is de maat. Het lijkt kortom een beetje op Bunnik, waar ook een treinstation is

en waar de dorpskern op maximaal 15 minuten lopen ligt (en 5 minuten fietsen). Een verschil met Bunnik en Ecotopia is, dat in Bunnik mensen desalniettemin vaak de auto gebruiken voor boodschappen in het dorp of voor ritjes in het dorp (kinderen naar school, zwemles, sport of wat dan ook). In Ecotopia niet. Daar loopt iedereen (een raadsel waarom er niet gefietst wordt). Ook op de fiets kun je, met fietstassen of een karretje of mand, grote hoeveelheden boodschappen vervoeren. In Bunnik loopt er met regelmaat een man door het dorp die met zware boodschappentassen loopt. Stel je voor hoe mooi Bunnik eruit zou kunnen zien zonder auto's en met lommerrijke paden waarbij het bos tot in het dorp kwam. Een weldadige stilte zonder het geraas van het verkeer.

Het verschil met Ecotopia en de wereld zoals die hier rondom ons is, is dat mensen wachten op de Utopie in plaats van deze zelf te creëren. Wie de mond vol heeft over duurzaamheid zou tenminste zelf duurzaam moeten leven. Een auto en vliegen zijn dan onmogelijk. De overheid zou niet moeten investeren in meer asfalt maar in meer en beter openbaar vervoer. In Ecotopia is veel regionaal geregeld zodat er veel minder transport nodig is: bioregionalisme dus. Alleen dat wat echt noodzakelijk is wordt van elders geïmporteerd. In Ecotopia wordt er veel geskyped – al heet het in het boek anders. De toekomst van duurzaam transport zit niet noodzakelijk in een technologische oplossing, maar met de techniek die er is kan transport duurzaam worden gemaakt. Het kan. Alleen niemand die het wil en daarom razen wij de afgrond tegemoet, om met de woorden van Secretaris General van de Verenigde Naties Ban Ki Moon te eindigen: *'We are heading for the abyss and our foot is stuck on the accelerator.'* Maar mensen troosten zich met het feit dat het wel met hun eigen auto is: de heilige koe die ons naar onze ondergang rijdt.

't Is toch niet waar!

JAAP VAN DEN BORN (Nijmegen, 1951) beidt zijn tijd.

Beter van bil

Uw bijslaap beter met een bokkebal!
Trek u niets aan van dokter Voronoff*
Die spuit de mensen in met apeklieren
Kwakzalverij meneer! Dat wordt een sof
Dat zijn hiervoor totaal verkeerde dieren
Die kennen enkel trucs met een banaan
U moet voor opgewekte speelkwartieren
Bij mij een kleine ingreep ondergaan
Ik sta garant voor nieuw bazuingeschal
Weer blij met bokkeballen is de leus
Mijn kudde garandeert een ruime keus!

*Andere befaamde kwakzalver uit die tijd

'Dr.' John Brinkley (1885-1941) begon met het verkopen van 'snake-oil' zoals zovele wonderdokters, maar wist een immens fortuin te vergaren met zijn klinieken waar te verjongen mannen een keus konden maken uit daarbij grazende bokken waarvan de ballen geïmplant werden in hun ballen ('tevredenheidsbetuigingen ter inzage'). Hij maakte gebruik van uitgekende reclame via door hem opgekochte radiostations, zelf van staat naar staat reizende om aanklachten te ontlopen. Tenslotte beheerde hij tientallen klinieken en maakte propa-ganda met een Mexicaans station dat zo sterk was dat het door heel Amerika te horen was, alles wegdukkend.

Op het nippertje verloor hij de gouverneursverkiezing in Kansas door fraude van zijn tegenstanders. Tenslotte ging hij ten onder door een concurrent, ene 'dr.' James Middlebrook die ver onder zijn prijs zijn ballen aan de man bracht (ondanks het inzetten van knokploegen door Brinkley) en achterstallige belastingaanslagen en processen van gedupeerden. De genadeslag kwam toen de regering er in slaagde de Mexicanen over te halen zijn zendvergunning in te trekken. Drie dagen later overleed de al enige tijd kwakkelende kwakzalver aan een hartaanval, betreurd door vele mannen in machteloos verdriet.

BOEKEN

Drie recensies van het boek *God bewijzen* van Stefan Paas en Rik Peels

Van nature goedgelovig

JEROEN HOPSTER (1987) is redacteur van *Filosofie Magazine* en doceert ethiek aan de Universiteit van Amsterdam.

Bijna twee millennia geleden formuleerde Tertullianus zijn onovertroffen geloofsstrategie: 'Credo quia absurdum' – ik geloof het, omdat het absurd is. Zo'n geloofsgrond is onmiskenbaar absurd, en daarmee is het gelijk van de stelling bewezen. Discussie gesloten.

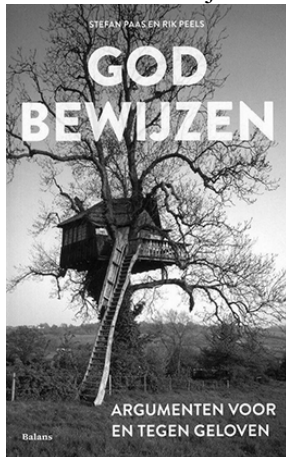
Stefan Paas en Rik Peels, resp. theoloog en filosoof aan de Vrije Universiteit, willen zich van zulk gegoochel niet bedienen. De gelovige hoeft de discussie geenszins uit de weg te gaan, zo betogen zij in *God Bewijzen*: zijn overtuiging berust op alleszins redelijke gronden. Religie is doodnormaal, natuurlijk, gezond, sociaal wenselijk, intellectueel verantwoord en vormt bovendien het baken van de moraal. Laat Dawkins met zijn gespieerde retoriek maar preken voor eigen parochie; als het aankomt op zuivere argumenten, staat de gelovige in het gelijk.

God bewijzen is een gewiekt boek, toegankelijk geschreven en bomvol argumenten voor godsgeloof. Helaas heeft geen daarvan mij kunnen overtuigen – helaas, want het onafgebroken met de auteurs oneens te zijn, maakt de lezing enigszins tot een verzuchting. Maar Paas en Peels spelen het spel volgens de regels: hun uitdaging helpt de atheïst het eigen standpunt te scherpen.

Van de vele thema's die het boek bespreekt licht ik er hier twee uit. Eerst zal ik aangeven wat de godshypothese in beginsel zo onwaarschijnlijk maakt, door te betogen dat de oorsprong van geloofs-tradities hun waarheidspretentie ondermijnt. Ten tweede zal ik ingaan op een veelgehoorde leuze in het recente religiedebat: godsgeloof is een natuurlijk verschijnsel.

Bewijslast

Bij wie ligt, in de discussie over godsgeloof, eigenlijk de bewijslast? Volgens Paas en Peels leggen atheïsten de bewijslast bij de theïst, omdat die het bestaan van een zekere entiteit postuleert. 'Wie wat beweert, moet wat bewijzen. Wie wat ontkent, hoeft dat niet te doen.'

De auteurs beschouwen dat als een merkwaardig argument: een Holocaust-ontkenner staat ook niet a priori in het gelijk, slechts omdat hij iets ontkent. Geloven vormt volgens Paas en Peels een natuurlijke aandrang die in beginsel geen enkele verantwoording behoeft. Het is net zoiets als muziek luisteren of sporten; we vragen een voetballer ook niet om te rechtvaardigen waarom hij zo graag achter een bal aan hobbelt.

Paas en Peels hebben gelijk: wie iets postuleert, heeft daarmee nog niet automatisch de bewijslast tegen zich. Maar hun gelijk is een *strawman*: geen enkele atheïst beweert dat de theïst iets te bewijzen heeft, *sec* omdat hij een zeker bestaan postuleert. Waar de atheïst bezwaar tegen maakt is dat de theïst een bestaan postuleert dat buitengewoon onwaarschijnlijk is *gegeven ons historisch besef en onze wetenschappelijke kennis*. Daarin verschilt de theïst maar weinig van de Holocaustontkenner: wanneer de

nulhypothese een flagrante schending vormt van onze achtergrondkennis, zal de verdediger daarvan een flinke bewijslast moeten bevechten.

Over welke achtergrondkennis gaat het hier? Paas en Peels behandelen talloze bezwaren tegen de waarheidsaanspraak van het geloof, waaronder enkele klassiekers uit de godsdienstfilosofie (God vormt een 'overbodige hypothese'; God is onverenigbaar met het kwaad in de wereld). Los van de vraag of hun repliek overtuigt, denk ik niet dat deze 'technische' kwesties doorslaggevend zijn voor de bewijslast waar de theïst tegenaan kijkt. Belangrijker is een argument dat onderbelicht blijft in hun boek: de *historische naïviteit* van godsgeloof.

Naïef

Kan de *oorsprong* van een overtuiging haar *plausibiliteit* ondermijnen? Doorgaans denken wij van niet: een overtuiging moet op haar eigen merites worden beoordeeld, niet op die van de autoriteit of traditie die haar voortbrengt. Toch kunnen er goede historische gronden zijn om een bewering met extra argwaan te benaderen. Stel dat een hersenwetenschapper claimt de zetel van het bewustzijn te hebben gelokaliseerd: zoals Descartes al dacht, houdt het bewustzijn zich schuil in de pijnappelklier. Hoewel Descartes' geschriften de neuroloog op het juiste spoor hebben gezet, heeft hij deze hypothese met eigen onderzoek bevestigd. Hoe serieus zouden wij deze hersenwetenschapper nemen? Uiteindelijk telt de bewijsvoering: zijn hypothese is weliswaar in grove tegenspraak met de manier waarop wij het bewustzijn tegenwoordig benaderen, maar in theorie is het mogelijk dat Descartes gelijk had. Wij hebben echter een aanvullende reden om op het eerste gezicht ernstige twijfels te plaatsen bij overtuiging van de neuroloog: zij is geïnspireerd door een intellectuele traditie die lang achterhaald is. *Juist* het feit dat de neuroloog voortbouwt op deze traditie, maakt zijn bewering in beginsel hoogst ongeloofwaardig. Dat is – in miniatuurvorm – dezelfde ongeloofwaardigheid die Paas en Peels ten deel valt, wanneer zij het christelijke godsbegrip van stal halen.

Geloofsgemeenschappen zijn herhaaldelijk ontstaan in plaats en tijd, elk met een eigen signatuur, maar ook met frappante overeenkomsten: geloof in god(en) die naar menselijk evenbeeld zijn geschapen, een stelsel van rituelen dat aanwijsbare sociale functies vervult en een scheppingsverhaal waarin het raadselachtige bestaan van mens en kosmos wordt geduid. Het zijn deze scheppingsverhalen die de waarheidsaanspraak van geloof het meest prangend maken: zij vormen een vermeende bron van feitelijke kennis en zijn daarom vatbaar voor feitelijke weerlegging.

We kunnen ons goed inbeelden waarom voor een jager in het Pleistoceen, overweldigd door een bliksemschicht die uit de hemel neerdaalde, of voor een middeleeuwse monnik, gebiologeerd door de symbiose tussen bloemen en insecten, het bestaan van een goddelijke macht plausibel scheen. Zoals Richard Dawkins heeft opgemerkt, is het pas sinds anderhalve eeuw mogelijk om een *intellectually fulfilled atheist* te zijn. Darwin toonde aan dat het ontstaan van natuurlijke soorten geen boven-natuurlijke uitleg behoeft; daarmee behoorde het intellectuele klimaat waarin de christelijke god tot wasdom kwam, voorgoed tot het verleden.

Nu kan de theïst zijn bijbelse ontstaansverhaal van de zesdaagse schepping ontdoen en een modern, verwetenschappelijkt jasje aanmeten – zolang god maar behouden blijft! Of hij transformeert god tot onverifieerbare entiteit die zich aan wetenschappelijke meetmethoden onttrekt – de tactiek die Paas en Peels (in weerwil van de boektitel) hanteren. Beide strategieën maken het buitengewoon moeilijk om het bestaan van god te weerleggen. Maar evenzogoed kijken beide strategieën tegen een enorme onwaarschijnlijkheid aan: zou het niet erg merkwaardig zijn als de godshypothese, terwijl de overige ingrediënten in het christelijke scheppingsverhaal zijn verpieterd, als ingevroren *leftover* toch correct blijkt?

Juist omdat wij de natuurlijke oorsprong van ons godsbeeld zo goed begrijpen, *juist* omdat het intellectuele klimaat waarin godsgeloof wortel schoot zo rigoureus is veranderd en *juist* omdat wij bekend zijn met de historische worsteling van theïsten tegenover de opkomende wetenschap, komt het vastklampen aan god over als een naïeve onderneming. Was de godshypothese anno 2014 voor het eerst sinds mensenheugenis geformuleerd, dan was zij *prima facie* een stuk waarschijnlijker geweest dan in onze wereld. Bij ons gaat de theïst gebukt onder zijn eigen traditie.

Naturalisme

Het veelvuldig ontstaan van geloofsgemeenschappen, de sociale functies die religie vervult en onze psychische vatbaarheid voor geloofszaken, laten volgens veel hedendaagse denkers zien dat godsgeloof een typisch 'natuurlijk' verschijnsel is. Wij kunnen het ontstaan van religie dan ook heel goed op 'naturalistische' wijze duiden. Dat bewijst niet dat god niet bestaat, maar wel sterkt het de atheïstische hypothese. De sociale en psychische mechanismen die onze geloofsneiging aanwakkeren, verklaren immers waarom god, ondanks het ontbreken van goed bewijs, toch zo'n prominente aanwezigheid vormt in de menselijke geschiedenis. De theïst had er beter voorgestaan als godsgeloof een niet-natuurlijk mirakel vormde: zou dat niet suggereren dat het geloof uit den hoge was aangereikt?

Paas en Peels stemmen in met de natuurlijke ontstaansgeschiedenis van godsgeloof, maar verbinden daaraan een heel andere conclusie. 'Het is inmiddels algemeen aanvaard dat godsgeloof een

‘natuurlijk’ gegeven is,’ schrijven zij. ‘Het zit in ons systeem. Wie nu nog wil beweren dat religieus besef een product is van indoctrinatie, moet opboksen tegen een voortdurend groeiende berg van onderzoek.’ Sterker nog, de echte indoctrinatie komt van de atheïst – die poogt immers onze ‘natuurlijke religiositeit’ te onderdrukken!

Dat is een wonderlijke bewering. Doorgaans definiëren wij indoctrinatie niet als het ‘onderdrukken van een natuurlijke aanleg’, maar als het inkaderen van de kritische denkruimte. Bovendien presenteren de auteurs een schijntegenstelling: dat wij beschikken over een zekere aanleg om te geloven, sluit niet uit dat geloof tevens het product is van indoctrinatie. Integendeel: juist onze natuurlijke vatbaarheid voor geloof maakt het tegengaan van indoctrinatie tot zo’n prangend punt. Daarbovenop maken Paas en Peels wel heel makkelijk de stap van ‘is’ naar ‘ought’: van een bewering hoe de menselijke natuur *is*, naar hoe die *behoort te zijn*. ‘Bij ons weten is er geen natuurlijke aanleg in mensen waarvan wij vinden dat die simpelweg moet worden uitgeroeid of onderdrukt’, stellen de auteurs. Maar wat te denken van neigingen tot agressie en sociale uitsluiting, of overspel en verslaving? Tal van eigenschappen die zitten ingebakken in de aard van de mens en het menselijke samenleven, zijn wij liever kwijt dan rijk.

Goedgelovig

Er is nog een ander, meer fundamenteel bezwaar tegen de manier waarop Paas en Peels onze natuurlijke geloofsneiging duiden: zij presenteren een incorrect beeld van wat die ‘natuurlijkheid’ precies behelst. Godsgeloof is natuurlijk, zo zagen wij, in de zin dat wij haar ontstaan naturalistisch kunnen verklaren. Dat is niet onbelangrijk, maar in beginsel een nogal vage gemeenplaats. Paas en Peels maken echter een veel sterkere claim, wanneer zij vervolgens stellen dat ‘religiositeit op zichzelf meer een kwestie van *nature* dan van *nurture* is. Wie gelooft in god geeft toe aan een natuurlijke aandrang.’ Dat is een verkeerde voorstelling van zaken. Religie behoort tot een categorie van ‘natuurlijke verschijnselen’ in brede zin en die categorie valt geenszins samen met de rechterhelft van de *nurture-nature* dichotomie (een dichotomie die veelvuldig is bekritiseerd en zeker met betrekking tot een groepsverschijnsel als religie volledig onbruikbaar is). Bovendien werkt de suggestie dat wij een natuurlijke aanleg hebben voor *godsgeloof* verwarrend: het zou beter zijn om te stellen dat wij van nature nogal *goedgelovig* zijn.

Godsgeloof maakt gebruik van enkele typische psychische en sociale eigenschappen van de mens, zoals onze ‘overgevoeligheid’ om intenties te ontwaren of de noodzaak van een ‘wakend oog’ over onze sociale interactie. Voor een prehistorische gemeenschap die liever geen klaplopers in de gelederen had, vormde de projectie van god die over de schouders meekeek een functioneel smeermiddel. Maar ‘functioneel’ staat hier niet gelijk aan ‘onvermijdelijk’: in een andere tijd en cultuur kan een dergelijke functie best op een andere wijze invulling krijgen (wat te denken van een rechtssysteem?) Wat in onze natuur zit ingebakken, zijn de *mogelijkheidsvoorwaarden* voor godsgeloof. Maar of en hoe wij daaraan invulling geven, ligt daarmee nog volledig open.

Secularisering

Helaas wordt de discussie over de ‘natuurlijkheid’ van godsgeloof vertroebeld door het laatste boek van Frans de Waals, waar Paas en Peels dankbaar gebruik van maken. ‘Het is een gegeven dat religie veel te diep in ons zit ingebakken om ooit te worden uitgeroeid,’ stelt de primatoloog in *De Bonobo en de Tien Geboden*. Probeer maar eens een cultuur te bedenken die niet religieus is en dat ook nooit is geweest: ‘Dat zulke culturen niet bestaan, stemt tot nadenken.’

Welnu, waar een cultuur bij De Waal precies begint en ophoudt is mij onbekend, maar de Nederlandse samenleving anno nu lijkt mij toch een aardig voorbeeld van een seculiere cultuur. Of die cultuur ooit religieus is geweest doet geheel niet ter zake: de vraag is immers of een gemeenschap zonder religie wel ‘werkt’. Natuurlijk werkt die: onze natuurlijke neigingen die aanzetten tot godsgeloof, kunnen prima met andere – betere – middelen worden gestild. Zo luidt, ter overdenking, de positieve opdracht aan de humanist: om in een seculariserende samenleving, een adequate invulling te geven aan de gemeenschapsfuncties die religie ooit vervulde.

Literatuur

Frans de Waal, 2013. *De Bonobo en de Tien Geboden*.
Stefan Paas & Rik Peels, 2013. *God Bewijzen*.

Theologische vragen & atheïstische antwoorden

FLORIS VAN DEN BERG (1973) is filosoof

Theologen Paas en Peels schreven een draak van een boek, "God bewijzen". Daarin stellen zij enkele vragen, die ik voor hen zal beantwoorden. Ik schreef deze antwoorden ook ter voorbereiding op het debat op de VU op donderdag 16 januari 2014.

- *Moet je gek zijn om in God te geloven?*

Ja.

- *Wat is de zin van het leven?*

De zin van het leven is de zin die je er zelf aan geeft. Het leven is uitiem zinloos. Er is geen doel in het bestaan. Wees blij dat het leven geen zin heeft.

- *Waarom is er iets en niet niets?*

Dit is bij uitstek een metafysische vraag. Leuk om over te speculeren bij de borrel. Maar het is geen zinnige vraag. Zoals er nog meer onzinnige vragen zijn: waarom ben ik ik? Waar was ik voor mijn geboorte? Waarom zijn mijn ouders mijn ouders? Wat is de kleur van goed?

- *Waarom zijn er natuurwetten en waarom zijn het deze natuurwetten?*

Ook dit is een zinledige metafysische vraag. Als de natuurwetten anders zouden zijn, zou het universum er anders uit zien.

- *Wat is goed en waarom is dit goed en dat kwaad?*

Het onnodig toebrengen van leed is slecht omdat het slachtoffers betreft. Kwaad is: handelingen die slachtoffers maken en leed teweegbrengen. Goed is wat kwaad stopt of voorkomt en wat daarenboven geluk bevordert.

- *Hoe moeten wij leven?*

Zo, dat je anderen geen schade toebrengt. Help mee leed te voorkomen en te verminderen. Streef jouw eigen geluk en dat van anderen na. (Veganisme is een morele plicht, om een voorbeeld te noemen).

- *Wat komt er na de dood?*

Hetzelfde als voor het leven.

- *Hoe verhouden mensen en dieren zich tot elkaar?*

Mensen zijn dieren. Veel dieren zijn voelende wezens die kunnen lijden. Alle wezens die kunnen lijden vallen binnen de morele cirkel. Vandaar dat veganisme een morele plicht is.

- *Wat is de bron van gezag (bijvoorbeeld overheidsgezag)?*

Gezag moet democratisch gerechtvaardigd worden met bescherming van de rechten van individuen. Gezag is gerechtvaardigd waarin iedereen er beter van wordt en er geen (voorkoombare) slachtoffers zijn.

- *Wat is de betekenis van religie?*

Dat is een vreemde vraag die ambigu is. Het kan betekenen: 1) wat betekent religie in de samenleving? (welke samenleving, welke religie, in welke tijd?) en 2) wat is religie? Wat betekent religie in de samenleving in de eerste betekenis is een sociologische vraag. Religie maakt nogal eens slachtoffers en heeft bepaald geen goede staat van dienst als het gaat om emancipatiebewegingen (voor homoseksuelen, medische autonomie, vrouwenrechten, dierenwelzijn, vrijheid van expressie). En: wat is religie? Religie betekent dat mensen opvattingen koesteren en voor waar houden waarvan ze wel kunnen nagaan dat het niet zo is. Religie is zodoende een mentale waantoestand.

- *Is de mens verbeterbaar?*

Ja, mensen kunnen worden aangezet het goede te doen en het kwade te doen. De Duitsers van nu zijn dezelfde soort mensen als Duitsers in het nazitijdperk.

- *Waarop kunnen wij hopen?*

Hoop is een religieus begrip. We kunnen hopen op een betere wereld, maar er is geen enkele garantie dat die ook zal komen. Hoop moet getemperd worden door rationele overwegingen. Hopen op weerzien met geliefden na de dood is onzinnig. (Je kunt wel herinneringen aan gestorven geliefden koesteren).

- *Waarom kunnen we iets weten?*

Omdat we er bewijs voor hebben.

De noodzaak van vrijdenken voor de moraal

WILLEM VERMAAT (1989, Vlaardingen) afgestudeerd van de opleiding Sustainable Development (milieuwetenschappen) en momenteel werkzaam als Junior Docent aan de Universiteit Utrecht. Houdt zich graag bezig met (milieu)filosofie.

“Als god niet bestaat, is alles geoorloofd” is de boodschap die de Russische schrijver Dostojevski in de 19de eeuw meegaf in De gebroeders Karamazov. Hij verwoordde daarmee de nog altijd breed gedragen gedachte dat als er geen god is, er geen fundament is voor onze moraal. Ook ‘filosoof’ Rik Peels en theoloog Stefan Paas betogen dit in hun boek God bewijzen, dat verscheen in 2013. Voor velen is dit op het eerste gezicht een logische gedachtegang. Uit nadere analyse van de argumentatie blijkt echter dat de redenering geen hout snijdt. Het geloof in god is vaak juist een bron van kwaad. Voor de juiste moraal is autonoom denken van essentieel belang. We dienen ons handelen te rechtvaardigen tegenover onze medemens, niet tegenover iets anders.

Heteronome versus autonome ethiek

Dostojevski waarschuwt dat we bij de afwezigheid van geloof in (de christelijke) god elkaar de hersens in zullen slaan. Zonder godsgeloof kunnen we niet meer stellen wat goed en kwaad is. Bovendien is er geen motivatie meer om het goede boven het kwade te verkiezen omdat er niemand over ons zal oordelen. Een dergelijke redenering duiden we aan met het begrip heteronome ethiek. Het antwoord op de vraag wat goed handelen is, wordt gegeven door te verwijzen naar iets of iemand anders (bijvoorbeeld met de frase: “omdat het in mijn heilige boek staat”). Deze heteronome ethiek blijkt problematisch, omdat zij kan leiden – en vaak ook daadwerkelijk leidt – tot immoreel gedrag. Het antwoord op de vraag wat goed handelen is, kan alleen gegeven worden door zelf argumenten te geven, door *vrijdenken*. Dit duiden we aan met autonome ethiek. Vrijdenken leidt niet automatisch tot ethisch handelen, maar het biedt de mogelijkheid argumenten tegen elkaar af te wegen; uiteindelijk zullen de beste argumenten het moeten winnen. Heteronome ethiek *kan* niet leiden tot ethisch handelen, omdat er geen rechtvaardiging wordt gegeven voor gedrag, maar slechts wordt verwezen naar iets of iemand anders. Heteronome ethiek kent geen vooruitgang; er is geen afweging van argumenten mogelijk.

Het belang van autonome ethiek kan verder verduidelijkt worden door dieper in te gaan op het problematische aan heteronome ethiek, zoals het belang van vrede verduidelijkt wordt door de tragedie van een oorlog. Een definitie van ethisch handelen is hiermee niet verkregen, maar deze is simpelweg niet te vangen in een paar regels. Het is makkelijker aan te geven wat onethisch handelen is dan wat ethisch handelen is, zoals het makkelijker is aan te geven wat oorlog is, dan wat vrede is. Wanneer we het idee dat god noodzakelijk is voor moraal, toetsen, blijft het niet overeind. In

werkelijkheid blijkt het tegenovergestelde. Juist het concept god wordt op grote schaal gebruikt om immoreel handelen te rechtvaardigen. Oorlogen, kruistochten, moord en slavernij werden eeuwenlang ‘gerechtvaardigd’ door te verwijzen naar een opperwezen. Ook vandaag de dag vindt immoreel handelen in de naam van god nog altijd op grote schaal plaats. Terreuraanslagen, de doodstraf op (het uiten van) homoseksualiteit en het stenigen van buitenechtelijk zwangere vrouwen zijn hier voorbeelden van. Maar ook dichterbij ons zijn er immorele praktijken die slechts worden uitgevoerd en gerechtvaardigd vanwege hun religieuze grondslag. Zo is jongensbesnijdenis in Nederland nog altijd toegestaan. Deze praktijk is minder extreem dan moord en terreur, maar net zo immoreel. Immers, zonder dat een individu hier iets over te zeggen heeft, wordt het onnodig en onomkeerbaar schade toegebracht. De enige reden dat dit gebeurt is het geloof van de ouders van de kinderen die besneden worden. Rituele slacht is een ander actueel voorbeeld van een immorele praktijk die religieuzen trachten te rechtvaardigen door te verwijzen naar hun heilige boeken. Ook hier gaat het om het onnodig schaden van anderen, in dit geval dieren. Hoewel alle religieuze personen, ouders en andere mensen, mogen geloven wat ze willen – ook al is er geen enkele goede reden voor – zij mogen nooit een ander onnodig schaden. Een ander schaden in naam van god, betekent altijd onnodig schaden.

Moreel relativisme

Helaas zijn er gevaarlijke ideeën die het tegenovergestelde betogen. Moreel relativisme is een houding die ik veelvuldig tegenkom, ook onder de hoogopgeleide mens. Zo gaf ik een aantal jaar geleden als student bij een cursus over Mensenrechten een presentatie over vrouwenbesnijdenis, argumenterend dat de Verenigde Naties zich in moeten zetten om hier einde aan te maken. Ik kreeg de wind van voren. Mijn docent argumenteerde dat een vrouw in bepaalde culturen beter wel besneden kan worden, omdat in culturen waarin vrouwenbesnijdenis plaatsvindt, een onbesneden vrouw niets waard is omdat ze niet huwbaar is en niet voor zichzelf kan zorgen. “Het spijt me,” was mijn antwoord op haar repliek, “maar dan is die cultuur verkeerd.” Vrouwen die dreigen besneden te worden, moeten worden beschermd. De cultuur waarin vrouwen besneden worden, verdient geen respect en moet niet worden beschermd. Ik word woedend wanneer ik een opinieartikel lees waarin beargumenteerd wordt dat het goed zou zijn als we ook in Nederland een milde vorm van vrouwenbesnijdenis zouden toestaan, onder het mom van tolerantie voor de traditie en religie van anderen en feit dat we er dan controle over hebben. Slavernij staan we ook niet een beetje toe. Traditie en religie verdienen geen tolerantie of bescherming, het individu verdient dat. Aan een ander kom je niet. Ook niet aan je eigen kind. Het feit dat jongensbesnijdenis nog altijd is toegestaan in Nederland, is dan ook een schandvlek op onze moraal.

Traditie en religie verdienen geen tolerantie of bescherming, het individu verdient dat.

De kern van het probleem bij heteronome ethiek is het niet-vrijdenken. Antwoorden op ethische vragen worden niet verkregen door te argumenteren maar door te verwijzen. Religieuze gehoorzaamheid is problematisch. De drie grote monotheïstische godsdiensten – christendom, islam en jodendom – kennen alle vanuit hun heilige boeken het verhaal van Abraham die zijn zoon moet offeren. Abraham wil dit gaan doen omdat zijn god dit van hem vraagt, maar op het moment dat Abraham zijn mes heft, grijpt god in. De heilige boeken vragen om gehoorzaamheid en het verhaal van Abraham laat zien waar dit toe leidt: de bereidheid om te moorden, zelfs als het je eigen kind betreft. In het verhaal grijpt god in, maar wanneer vandaag de dag een aanslag wordt gepleegd, zien we geen interveniërende god.

Blinde vlekken in de moraal

Heteronome ethiek kan evengoed seculier zijn. Verwijzen kan naar een god, maar ook naar een andere bron. Adolf Eichmann, in de Tweede Wereldoorlog verantwoordelijk voor de transporten van Joden naar een zekere dood in de gaskamers van de vernietigingskampen, verdedigde zijn daden door middel van de beveltheorie. Hij argumenteerde niet maar verwees naar de bevelen die hij kreeg. Religieus of seculier, het probleem is dat door heteronome ethiek toe te passen, men zich verschuilt achter ‘wat opgedragen is’. Niet-vrijdenken is een gevaar voor de moraal. Vrijdenken is noodzakelijk voor de juiste moraal. Maar waaruit bestaat dit vrijdenken? Vrijdenken is allereerst de afwezigheid van heteronome ethiek, van het verschuilen achter het verwijzen, maar vrijdenken is meer dan dat alleen. Vrijdenken is een methode om tot de juiste moraal te komen. Een eenvoudige methode is dit niet, het vraagt om kritische reflectie, maar ook om het toepassen van de ongemakkelijke conclusies van deze reflectie die soms ingaan tegen de sociale norm. Vrijdenken is het actief speuren naar blinde vlekken in de moraal. Vrijdenken is oordelen over zaken die immoreel zijn. Maar vrijdenken is bovenal een zelfkritische houding. Er is een bijbelse uitspraak die vrijdenkers aan moet spreken. Jezus stelt er dat als je naar een ander wijst, er altijd drie vingers naar jezelf wijzen. De boodschap hierachter is dat je voorzichtig moet zijn in het veroordelen van de daden van een ander en bovenal je eigen daden kritisch moet onderzoeken. Vrijdenken betekent niet dat je voorzichtig moet zijn in het veroordelen van anderen. Integendeel, immorele zaken moeten veroordeeld worden. Jongensbesnijdenis en rituele slacht brengen onnodig leed toe aan anderen en zijn dus immoreel. Vrijdenken betekent ook – en daarom is de uitspraak van Jezus toepasselijk – je eigen handelen kritisch onderwerpen aan morele reflectie. Een vrijdenker onderzoekt de valkuilen in het eigen denken, hoe oncomfortabel dat ook is; want dat kan het zijn, te ontdekken dat je eigen handelen ethisch niet verantwoord kan worden.

Anderen onnodig schaden is onverdedigbaar. Een vrijdenker denkt vrij van dogma's, maar gebruikt gefundeerde ethische axioma's om zijn handelen aan reflectie te kunnen onderwerpen. Een vrijdenker is een liberaal: vrij tot het punt waar een ander zijn of haar vrijheid wordt aangetast, tot het punt waar

een ander geschaad wordt. Dit kan eenvoudiger lijken dan het is. Soms schaden we anderen namelijk zonder het te weten en zonder er bij stil te staan. De vrijdenker blijft daarom niet comfortabel achteroverleunen, maar overdenkt zijn eigen handelen actief en kritisch.

Eerder noemde ik de rituele slacht als voorbeeld van een immorele praktijk. Als u het met mij eens bent dat rituele slacht verboden moet zijn omdat het onnodig leed veroorzaakt, dan doen dieren ertoe. Dieren kunnen lijden en u bent het me mee eens dat ze onnodig laten lijden niet gerechtvaardigd wordt door het argument van religieuze traditie. Waarom rechtvaardigt smaaksensatie, seculiere traditie, de macht der gewoonte of kiezen voor het gemak dat dan wel? Dieren lijden niet alleen als ze ritueel geslacht worden. Geslacht worden is lijden. De bio-industrie is leed. Onnodig leed. Tegen ritueel slachten zijn en tegelijk vlees eten is dan ook een morele dissonantie. Wie dat doet, doet niks anders dan de gelovige pesten, zonder zelf de consequenties van morele reflectie te aanvaarden.

Wie een ander veroordeelt, maar zichzelf niet onderwerpt aan kritische reflectie, is geen vrijdenker. De vrijdenker moet oordelen. Maar die oordelen verliezen waarde wanneer de vrijdenker zichzelf veilig waant, denkend te kunnen ontsnappen aan kritische reflectie, niet bereid het eigen denken en handelen aan deze reflectie te onderwerpen.

Andere boeken

Ian Buruma – 1945 Biografie van een jaar

Uitg. Atlas Contact, 357 pagina's

ENNO NUY (1950, Aerd) is hoofdredacteur geweest van Maandblad De Vrijdenker

1945, het jongste boek van Ian Buruma, begint met de euforie na de definitieve nederlaag van de Duitsers en Japanners. Overal ter wereld troffen de geallieerde troepen gewillige vrouwen, ook in Duitsland zelf waar de mannen grotendeels waren verdwenen en een fors vrouwenoverschot was ontstaan. Bovendien was de Duitse man verslagen en daardoor seksueel minder aantrekkelijk voor de naar leven hunkerende vrouw. Niet overal werd de lossere seksuele moraal met evenveel enthousiasme ontvangen. Buruma doet daarvan uitgebreid verslag.

Maar het spreekt voor zich dat niets opgewassen was tegen de honger die overal ter wereld een grote bedreiging vormde voor de volksgezondheid. Overal in Europa, China en Japan leed de bevolking ernstig onder voedselschaarste en mislukte oogsten. De geallieerden zetten hulpprogramma's op, ook voor de voormalige agressoren. Natuurlijk stuitte dat op weerstanden maar het argument waarmee zulke maatregelen werden bepleit was vooral geopolitiek van aard: als de honger en armoede niet werden bestreden, zouden complete samenlevingen ten prooi kunnen vallen aan het oprukkend communisme.

Tekenend en sinister is het relaas van de Russen die alle industriële installaties in Mantsjoerije ontmantelden tot en met, zodra ze klaar waren, de spoorlijnen waarover het roofgoed werd weggevoerd. En het spreekt voor zich dat overal ter wereld de zwarte handel welig tierde.

Behalve euforie en honger deed ook wraak zijn intrede. Jegens de voormalige overheersers maar zeker ook tegenover hen die zich schuldig hadden gemaakt aan horizontale collaboratie, de vrouwen die het bed met hun overheersers hadden gedeeld. De meest sinistere vorm van wraak ondervonden Poolse joden die terugkeerden naar hun huizen maar prompt verdreven werden, gedood zelfs. Wraak verliep soms langs etnische lijnen, vaak ook langs lijnen van sociale klasse. En even zo vaak van hogerhand gestimuleerd, zoals de Tsjechische president Benes, die in 1945 uitriep: "Wee, wee, wee, driemaal wee de Duitsers. We zullen jullie liquideren."

De passages waarin Buruma schrijft over Griekenland, Indonesië, Indochina en Algerije lopen naadloos in elkaar over waardoor je geen helder zicht krijgt op wat er nu precies gebeurde, terwijl de

politieke ontwikkelingen in al die regio's bepaald niet volgens hetzelfde stramien verliepen. De essentie is dat de Westerse mogendheden na de Tweede Wereldoorlog halsstarrig probeerden de *status quo* in hun koloniën te handhaven maar op steeds feller verzet van de inheemse bevolking en inheemse bevrijdingsbewegingen stuitten. Maar de omstandigheden in Vietnam, Algerije en Indonesië verschilden natuurlijk enorm van elkaar, om van Griekenland en Tsjecho-Slowakije maar te zwijgen.

Etnische zuiveringen

Na een oorlog keren mensen terug naar huis. Zowel in Europa als in Azië ging het daarbij om miljoenen mensen die op drift raakten. Soldaten en krijgsgevangenen keerden terug om lang niet overal even vriendelijk onthaald te worden, verdrevenen keerden terug om hun huizen door anderen bewoond te vinden en joden keerden terug om niet zelden uiterst onvriendelijk tot zelfs vijandig bejegend te worden.

Om een of andere reden kwamen in Karintië allerlei lieden samen die om verschillende redenen niet terug konden naar waar ze vandaan kwamen en zich onder Britse bescherming wilden laten plaatsen om vervolging of erger te voorkomen. "De Duitsers wilden beschermd worden tegen Tito, de Kozakken tegen de Bulgaren, de Četniks tegen de Kroaten, de Witrussen tegen de Rode Russen, de Oostenrijkers tegen de Slovenen, de Hongaren tegen alle anderen."

Indringend en huiveringwekkend zijn de passages die Buruma wijdt aan de repatriëring van miljoenen mensen in heel Europa: Kozakken, Kroaten, Serviërs, Polen, Russen, Duitsers enzovoorts. De geallieerden spraken met elkaar af dat alle bevolkingsgroepen terug zouden keren naar hun oorspronkelijke vaderland, wetend dat tienduizenden van hen daar wegens (vermeend) verraad een zekere dood wachtte.

Ronduit schokkend is de volgende passage uit de gesprekken op de Jalta-conferentie in 1944: "Toen Churchill Stalin in Jalta mededeelde dat hij 'niet geschokt was bij het idee miljoenen mensen met harde hand te deporteren', stelde Stalin op zijn beurt de Britse premier weer gerust: 'Daar [in Polen] zullen geen Duitsers meer zijn, want als onze troepen binnenvallen, rennen de Duitsers weg en dan zijn er geen Duitsers meer over.' Waarop Churchill zei: 'Dan hebben we nog het probleem van hoe we dat in Duitsland moeten oplossen. We hebben er zes of zeven miljoen gedood en zullen er waarschijnlijk voor het einde van de oorlog nog wel een miljoen doden.' Stalin, die van nauwkeurige aantallen hield, wilde weten: 'Een of twee?' Churchill: 'O, ik stel voor dat we onszelf geen beperkingen opleggen. Dus zal er in Duitsland wel plaats zijn voor een aantal mensen die de ruimte kunnen opvullen.'" In feite, stelt Buruma, werden de door Hitler zo gewenste etnische zuiveringen uiteindelijk uitgevoerd door mensen die Duitsland haatten.

De oorlog was een onvoorstelbare gruwel voor iedereen die er het slachtoffer van was maar het is moeilijk te ontkennen dat de Joden de grootste slachtoffers waren. En hoe begrijpelijk zijn niet de woorden van dr. J. Oleiski vlak na de oorlog: "Nee, we zijn geen Polen als we in Polen zijn geboren, we zijn geen Litouwers hoewel we ooit door Litouwen zijn gekomen, en we zijn ook geen Roemenen, hoewel we de zonneshijn voor het eerst van ons leven in Roemenië hebben gezien. We zijn Joden!" En hoe begrijpelijk zijn niet ook de woorden van David Ben Goerion die als een van de eersten de Holocaust instrumentaliseerde: "Men kan kracht ontleen aan rampspoed indien die productief wordt gebruikt; de hele truc van het zionisme is dat het weet hoe onze ramp kan worden gekanaliseerd, niet in moedeloosheid of vernedering zoals het geval is in de diaspora, maar in een bron van creativiteit en profijt." De stichting van de staat Israël in 1948 is in belangrijke mate mogelijk gemaakt door wat Eden over de Kozakken zei en wat evenzeer gold voor de Europese joden: "Hier willen we ze niet hebben."

Terecht merkt Buruma op dat de rol van het verzet tijdens oorlogen doorgaans overdreven wordt voorgesteld. Bovendien waren vele uitingen van verzet aanleiding tot nog zwaardere repressie van de agressor, ze leverden vaak meer ellende op dan ze waard waren. De echte waarde van verzet, aldus Buruma, wordt pas zichtbaar na de oorlog. Dan blijken de verhalen over het verzet de stichtingsmythen van de nationale wedergeboorte. Dat lijkt mij een juiste analyse en we hebben hier en in de landen om ons heen gezien hoe nationale bevolkingen zich decennia lang hebben gekoesterd in de droom van heldendom en verzet, tot geschiedkundigen die mythes stuk voor stuk doorpriken.

Ian Buruma

Zuiveringen

Onvermijdelijk na een oorlog zijn de zuiveringen, in Duitsland de denazificatie. Een erg succesvol programma was dit evenwel niet. Onder de nazi's bevonden zich bestuurskracht, industrieel potentieel en expertise op talloze terreinen zoals het onderwijs. Voor al deze voormalige nazi's een beroepsverbod instellen zou het herintroduceren van een democratie in Duitsland ernstig bemoeilijken. Bovendien was niet iedere nazi een even overtuigende nazi. Van een echte, laat staan een volledige denazificatie is dan ook vrijwel niets terecht gekomen. Zuiveringen in Japan stelden nog veel minder voor. Net als in Frankrijk overigens. Een beëindigde oorlog noodzaakt het installeren van een nieuwe rechtsorde. Overal doken volksrechtbanken op om de misdadigers voor hun wandaden te berechten en te vonnissen. De uitkomst van zulke tribunalen stond vrijwel altijd van tevoren vast. Ook hier meandert Buruma door de materie heen, wat de overzichtelijkheid niet ten goede komt. China, Hongarije, Griekenland en Japan wisselen elkaar hier af alsof het vergelijkbare grootheden zijn.

Hoe het ook zij, er valt nogal wat aan te merken op de berechting van Yamashita in Manilla, Mussert in Den Haag en Laval in Parijs, stuk voor stuk showprocessen. En feitelijk gold dit verwijt voor de meeste processen tegen nazi's. Er zijn voorbeelden bekend van Russische rechters die voorafgaand aan een proces al een toast uitbrachten op de aanstaande executie van voor het gerecht geleide nazi's. Ook het bestaande repertoire aan wetgeving bleek niet toereikend om de nazimisdaden adequaat te kunnen berechten. En zo kon het gebeuren dat beklaagden uit een overwonnen land werden berecht door hun overwinnaars en dat beklaagden werden berecht op basis van wetten die waren ontstaan nadat zij hun wandaden hadden gepleegd. Ernst Jünger beschreef om die reden het Neurenberg-tribunaal als een rechtbank die 'bestond uit moordenaars en puriteinen, die hun slagersmessen bij morele handvatten vasthouden'.

Het lijkt achteraf gerechtvaardigd te stellen dat de oorlogstribunalen verre van perfect waren maar al met al wel voldeden als instrument van vergelding, straf, gerechtigheid, moraal en fatsoen. Het is op zijn minst opmerkelijk dat enkele decennia later in Duitsland en Italië extremistische bewegingen ontstonden die in opstand kwamen tegen het systeem in hun land, vanuit de diepe overtuiging dat hun ouders nooit hadden geboet voor de wandaden die zij begaan hadden, waarmee een verderfelijke status quo zou zijn gehandhaafd.

Planeconomie

Onmiddellijk na de oorlog leek planning het toverwoord, wereldwijd. Planeconomieën, plannen voor herinrichting en wederopbouw van steden, industriële planning deden overal hun intrede. In Frankrijk, Groot-Brittannië, Japan en China. Maar behalve planning moest er ook (her)opgevoed worden. Demilitarisering, denazificatie en democratisering vormden het 3D-parool van vooral de Amerikanen, wat niet wegneemt dat ook de Sovjets de heropvoeding van de Duitsers zeer serieus namen. Maar in de praktijk oefenden de geallieerden (de geallieerde controleraad), ieder in hun eigen sector, gewoon censuur uit. Boeken en kranten werden gecensureerd, zoals de Duitsers al van de nazi's gewend waren.

Verenigde Naties

Dat er al aan het begin van de oorlog en zeker na afloop daarvan hardop werd nagedacht over een wereldregering om tragedies zoals de beide wereldoorlogen voorgoed te voorkomen, is niet vreemd. De Volkerenbond was geen effectief instrument gebleken. In 1945 werden dan ook de Verenigde Naties opgericht. Zoals we inmiddels weten ook niet het meest effectieve instrument, maar vooralsnog is er geen alternatief dat beter zou voldoen. Buruma plaatst deze ontwikkeling in een breder historisch perspectief. Ook de New Deal politiek van Roosevelt kreeg gestalte.

Een prachtig en zeer informatief boek, dit *1945*. Het geeft een helder beeld van wat er op de wereld en de afzonderlijke naties afkwam na het beëindigen van een oorlog van ongekeerde omvang en met ongekeerde impact. Opluchting en euforie, vergelding en berechting, repatriëring, heropvoeding en herinrichting. Er werd veel van de internationale rechtsorde verlangd. In die dagen werd de kiem gelegd voor de geopolitieke verhoudingen zoals we die vandaag kennen. Zijn we heel veel opgeschoten? Er is veel te zeggen voor de slotsom van Buruma dat de oorlog eigenlijk pas beëindigd werd met de ineenstorting van het Sovjetimperialisme, waardoor de verdeling van Europa zoals die in 1945 tot stand werd gebracht tussen de geallieerden, eindelijk teniet gedaan kon worden.

Benno Barnard – Dagboek van een landjonker

Uitg. Atlas contact, 352 pagina's

ENNO NUY (1950, Aerd) is hoofdredacteur geweest van Maandblad De Vrijdenker

“Maar voor mystiek had ik geen aanleg, hoewel ik nog altijd geen ander woord heb gevonden om datgene aan te duiden waar ik nu al een jaar of veertig naar op zoek ben: mijn ziel,” schrijft Benno Barnard in zijn Dagboek van een landjonker. En als we nog verder inzoomen, dan zien we een schrijver die ervoor koos Nederland te verlaten om met een Amerikaanse vrouw op de taalgrens in België te gaan wonen, een agnost die lid is van de Anglicaanse kerk, een schrijver en dichter anno nu die in het echt met zijn buurman Joseph Roth gedurende het interbellum leeft en werkt in de Dubbelmonarchie terwijl hij zich regelmatig realiseert eigenlijk een Brits onder-daan te zijn, “opgegroeid in het oude grensgebied van jodendom en christendom, een metafysische streek die ik als mijn intellectuele vaderland beschouw.”

Daarmee maak je het jezelf niet gemakkelijk in een snel digitaliserende wereld waarin het individuele geheugen het af moet leggen tegen het gemeenschappelijke en dus vrijwel geëgaliseerde geheugen dat internet heet, een wereld waar een nieuw soort esperanto lijkt te ontstaan dat vooral opvalt door ongekennde taalslordigheid – om over de toestand van de moraal nog maar te zwijgen. Het is in die wereld waarin Barnard overeind probeert te blijven; zijn boeken gaan over dat overeind blijven. Ik heb hem wel eens vaker vergeleken met W.G. Sebald die ogenschijnlijk zonder vooropgezet doel of plan schrijft over een plaats of persoon door de persoonlijke of lokale geschiedenis aan de vergetelheid en het verleden te ontrukken. De ‘petite histoire’ ontstijgt dan de anekdote en krijgt zo opeens zijn natuurlijke plaats in het grotere geheel. Zo’n benadering vraagt om oprechte belangstelling van de schrijver én diens lezer. Daarom is het lezerspubliek van zulke schrijvers doorgaans kleiner dan dat van romanciers. Zoals de Duitser Sebald in Engeland woonde, woont de Nederlands-Oostenrijks-Hongaarse Brit Barnard in België en dan loop je grote risico’s niet opgemerkt of gewoonweg veronachtzaamd te worden door de literaire kritiek.

Het belang van een schrijver laat zich gelukkig niet definiëren door de omvang van zijn publiek maar toch eerst en vooral door zijn thematiek en zijn schrijverschap, het metier. Welnu, schrijven kan Barnard, getuige – als volstrekt willekeurig voorbeeld – de volgende zin: *“Mijn moeder was afkomstig uit een welgesteld Rotterdams milieu. De passage van de Luftwaffe in het jaar 1940 vergruizelde haar behaaglijk om zijn as draaiende wereld, waarvan Duitse dienstmeisjes het mechanisme smeerden – nu werd de tijd niet langer gedood met Schubert en tennislessen, maar doodde de tijd zelf.”* Maar ik zou ook kunnen wijzen op de talloze aforismen waarvan Barnard zich bedient, zoals: *“Tegen het licht van de rede danst het stof van de geschiedenis”* of *“Gelukkig de mens bij wie de verbindingsweg tussen hart en verstand zo kronkelig is als een bergpad.”*

Wie na wil denken over hoe wij onze samenleving vormgeven, hoe wij ons tot elkaar willen verhouden, hoe wij ons vaderland zien in relatie tot onze buurlanden, wie zich een mening wil vormen over Europa en de verschillende culturen die daar gehuisvest en geworteld zijn, zou zich niet mogen beperken tot politieke oneliners of populistische prietpraat. Wie het leven een klein beetje serieus neemt, verdiept zich ten minste een klein beetje in onze geschiedenis(sen) en legt zijn oor te luisteren bij anderen die het leven evenzo serieus nemen, ongeacht tot welke conclusies ze komen. Dat is het ongekennde belang van schrijvers als Sebald en Barnard, Roth en Márai. Een schrijver die oprechte belangstelling, studiezin en nieuwsgierigheid paart aan vakmanschap en liefde voor de taal komt tot fraai werk. Barnard is zo’n schrijver. Zijn taalbeheersing is ongekennd, hij steekt Jeroen Brouwers naar de kroon en dat doet mij deugd want we hebben dringend behoefte aan mensen met zo’n prachtige taalgevoeligheid en -beheersing. Jeroen Brouwers is, zelfs als hij een matig boek schrijft, een genot om te lezen, een stilist van niveau. Ik stel vast (en dat niet voor het eerst), dat Benno Barnard evenzeer

een genot is om te lezen. Maar behalve een voortreffelijk stilist vind ik Barnard vooral vanwege zijn thematiek buitengewoon de moeite waard.

Alleen wanneer Barnard zich weer eens afzet tegen een modieuze verheerlijking van de Verlichting – “De Verlichting heeft teveel drammers gebaard, zelf door drammers gebaard zijnde” – vindt hij mij op zijn weg. In de ogen van Barnard is het trage sloopwerk aan het joods-christelijk gedachtegoed in de Verlichting begonnen en als hij het over drammers heeft, komt gewoonlijk de naam Dawkins op de proppen, door hem steevast aangeduid als *DNA-extremist*. Barnard heeft niet veel op met godloochenars, ofschoon hij zichzelf nadrukkelijk presenteert als agnost. Zonder verhalen, zonder mythologie, stelt Barnard, is de mens eenzaam en ontbeert hem de band met zijn voorvaderen. “Zonder verhalen bedreigt de wijsbegeerte ons leven” en dan zijn we plots aangeland bij Nietzsche en Kierkegaard. Maar de maatschappij is in de ogen van Barnard een sociaal contract tussen de doden, de levenden en de ongeborenen. Een contract is evenwel een dorre tekst terwijl we juist behoefte hebben aan verhalen die ons doen voelen hoe we wortelen in grond en geschiedenis. Dat nu, die behoefte, toont juist de kracht van religie. Het is immers de religie die ons die verhalen over en van vroeger vertelt. Aldus Barnard.

Ik stel daar als voormalig katholiek, maar al sinds mijn puberteit seculier, tegenover dat ook ik behoefte heb aan verhalen en de mythologie daarbij niet schuw. Ik heb genoten en doe dat nog steeds van Odysseus en vele andere geschiedenissen uit de Griekse Oudheid, de Belijdenissen van Augustinus zijn fascinerend om te lezen, zeker in die geweldige vertaling van Norbertus Teeuwen; en de recente verhalencyclus van Jon Kalman Stefansson is pure en prachtige moderne mythologie, indrukwekkend en ontroerend, schitterend geschreven ook. Ik wil hier maar mee zeggen dat ook de seculiere mens behoefte heeft of kan hebben aan verhalen en mythologie en niet met lege handen komt te staan omdat hij de godsidee vaarwel heeft gezegd.

Het lijkt erop dat Barnard het betreurt dat Darwin ooit scheep ging op de Beagle en dat hij weigert moraal als een evolutionair product te zien. Maar of de geschiedenis nu drammers of wijze lieden voortbracht, Karel de Grote of Hitler, feit is dat we ze niet meer kunnen uitwissen. Ze waren er en hebben hun sporen achtergelaten. Wie aantoonbaar toen een drammer was, diens navolgers in het heden kan men gevoeglijk van hetzelfde beschuldigen. Maar zo aantoonbaar is dat meestal niet. Augustinus moest niets hebben van nieuwsgierigheid. Nieuwsgierigheid brengt mensen verder weg van god en dichter bij zaken waar de mens niets mee te maken heeft, aldus deze kerkvorst. Augustinus had liever niet gezien dat Darwin na ging denken over the *origin of species*. Maar dat deed hij nu juist wel en de uitkomst mag je dan onwelgevallig zijn maar kan niet meer ongedaan gemaakt worden. In dat opzicht is Barnard soms een Don Quichot, maar mij stoort dat geenszins, ik lees hem graag en met buitengewoon veel genoegen. Ik scherp mijn mening gretig aan zijn slijpsteen. Of het nu om de evolutie, de mythologie of het zelfbeschikkingsrecht gaat.

Terug naar Europa, waarover Barnard kernachtig de volgende opmerkingen plaatst: “Ik heb al vaker beweerd dat een zeker provincialisme noodzakelijk is, dat je Vlaming moet zijn om Europeaan te kunnen worden, dat er in een gezonde samenleving een evenwicht bestaat tussen het bijzondere en het universele – hoe gênant nog eens te moeten beweren dat het beste water uit twee delen waterstof en één deel zuurstof bestaat – en dat uitgerekend dit evenwicht binnen de Europese Unie verstoord is, wat mede verklaart waarom de Europeanen zo nationalistisch stemmen.”

Nog zo’n kleinood waarop Barnard ons trakteert: “Een moslim is een reagens waarin een zekere dosis islam is gedruppeld. Maar welke stoffen mengen de omstandigheden daar weer doorheen? Ontploft het mengsel dan?” Ook een zeer fraaie formulering is de volgende: “De islam is aardrijkskunde; het judaïsme is geschiedenis. Verovering versus gedachtenis.” En een heerlijke opmerking betreft de schreeuwlelijk H.B. Corstius die iets tegen eindrijm schijnt te hebben. Barnard: “Vanwaar de vijandigheid jegens het eindrijm? Die heeft een eenvoudige fysiologische oorzaak: *Corstius stottert*. Hij produceert voortdurend zijn eigen eindrijm. Het drijft hem tot haat.”

Het is toch merkwaardig, schrijft Barnard, hoeveel zand er telkens weer voorhanden blijkt te zijn als iemand zijn kop in die substantie wenst te steken. En hij weet als geen ander dat die opmerking als een boemerang terugkeert. Als hij Darwin en Dawkins tegenkomt, steekt hij zijn kop steevast in Oostenrijks-Hongaarse grond maar hij komt er ruiterslijk voor uit en in de tussentijd heeft hij wel weer een prachtig boek geschreven dat vanwege taal en thema tot het beste behoort wat er momenteel in ons taalgebied geschreven wordt.

REACTIE

‘Het Verband tussen Kennis, Atheïsme en Religie’ van Van Dongen

DONALD ELSAS *Ik ben nog geen jaar lid van ‘De Vrije Gedachte’. Daarnaast ben ik lid geworden van het Humanistisch Verbond. Ik deed HBS-B. Daarna studeerde ik sociologie. Ik ben 69 jaar oud. Rond mijn 15de werd ik atheïst, rond mijn 25ste voorstander van een seculiere samenleving en na mijn 65ste kreeg ik belangstelling voor het humanisme. Relevant met betrekking tot deze reactie op het stuk van Van Dongen zou in zijn ogen kunnen zijn, dat ik al jaren lid ben van de PvdA.*

In de veronderstelling dat het vrijdenken gebaat is bij het openbaar debat ga ik in op het driedelige ‘Het verband tussen kennis, atheïsme en religie’ van Frans van Dongen (De Vrijdenker, jaargang 44, de nummers 8, 9 en 10). Er is, laat ik dat meteen erbij zeggen, een tweede reden waarom ik over deze tekst wil schrijven. Zowel de toon als de inhoud van het stuk wekten mijn verbazing op. Omdat toon een kwestie van smaak is, beperk ik me hier tot de inhoud.

Eerste deel van de serie

In de inleiding schrijft Van Dongen: *‘Opvallend is dat religianten erg hardnekkig zijn in het vasthouden aan hun onhoudbare stellingen.’*

Die zin begrijp ik niet. Deels komt dat omdat ik het woord ‘religiant’ niet ken. Mijn zoektocht met Google levert op dat het om een Pools woord gaat dat zich in het Engels laat vertalen met *‘religionist’*. Daarom zal ik veronderstellen dat het gaat om religieuze dweppers en fanatici. Intrigerender vind ik dat ‘vasthouden aan hun onhoudbare stellingen’. Gaat het om stellingen waarin zij niet geloven, maar waaraan ze toch vasthouden, of om stellingen waarin zij wel geloven, maar anderen niet? In het laatste geval doen zij wat eerlijke mensen doen: vasthouden aan wat zij denken dat waar is.

De eerste paragraaf heeft de titel **‘Wat is kennis?’**

‘Pythagoras gaf de eerste aanzet toen hij veronderstelde dat je een zuivere cirkel alleen kon bedenken, terwijl die cirkel in werkelijkheid niet voorkomt. Echte cirkels zijn namelijk oneindig dun en dus niet waarneembaar,’ luidt de openingszin van die eerste paragraaf. Daarbij laat Van Dongen in het midden, waartoe het een eerste aanzet was. Ook geeft hij niet aan waaruit blijkt dat Pythagoras dit dacht. En dat is jammer, want het lijkt erop dat Van Dongen de enige is die van dit feit op de hoogte is. De ‘werkelijkheid’ was in die tijd iets geheel anders dan nu voor ons. Wij kunnen ons niet makkelijk voorstellen hoe getallen en verhoudingen aan de basis van de kosmos liggen, zoals Pythagoras meende. Omdat Van Dongen hierop laat volgen dat Plato dit later uitwerkte in zijn ‘Ideeënleer’, is het zeer de vraag, of we met dat beeld van de in de werkelijkheid bestaande of niet bestaande cirkel op het goede spoor zitten. Een idee is bij Plato niet iets dat we ‘alleen kunnen bedenken’. Ideeën zijn er al voordat wij ze denken. Zij maken de eigenlijke werkelijkheid uit. ‘Echte cirkels’ maken dus deel uit van die werkelijkheid en wat wij tekenen is een onvolmaakte afspiegeling van de idee ‘cirkel’.

Omdat de vroege Middeleeuwen sterk onder invloed stonden van Plato, maar er daarna een soort synthese is gesmeed tussen de filosofie van Aristoteles en het christelijk denken, en het deze aristoteliaans-christelijke denkbeelden waren die de latere ontwikkeling van de klassieke natuurkunde zo in de weg hebben gestaan, is het jammer dat Van Dongen geen aandacht heeft voor de filosofie van Aristoteles en de interpretatie daarvan in de Middeleeuwen.

Vanaf Plato springt Van Dongen naar de Verlichting. Descartes, Hume en Fichte worden genoemd als representant van respectievelijk het rationalisme (het denken als basis voor kennis), het empirisme (gewaarwording en waarneming als basis van kennis) en het Idealisme. Na de Verlichting komt Van Dongen bij de kwantumtheorie, die een *‘way out’* biedt voor het probleem dat we bij die vorige denkers geen antwoord kregen op de vraag *‘wat is weten?’* Een vraag die eerder overigens ook niet werd gesteld.

De tweede paragraaf heeft als titel '**de kwantumtheorie als kennistheorie**'. Ik ben geen natuurkundige en ik ben me ervan bewust dat ik de kwantummechanica niet begrijp, laat staan overzie. Ik zal u laten zien, dat dit voor Van Dongen in nog veel sterkere mate geldt: niet dat hij zich van die beperking bewust is, maar dat zijn begrip van de kwantummechanica onderhevig is aan die beperking. Van Dongen leert ons dat de komst van de kwantumtheorie het einde van alle kennistheorieën impliceert: *'Uit de kwantumtheorie blijkt dat je geen kennis vergaart maar dat je veranderingen aanbrengt door je meting of waarneming.'* De kwantummechanica is ontstaan uit het streven om de wisselwerking (interactie) tussen atomen en straling te begrijpen (J. Hilgevoord, Grondslagen van de kwantummechanica, 2001, met aanvullingen van Dennis Dieks, F.A. Muller en Jos Uffink). Als we als niet-natuurkundigen proberen te praten over de kwantummechanica, doen we er goed aan ons een voorstelling te maken van wat met een 'kwantum' wordt bedoeld. Wikipedia geeft een goed te volgen beschrijving: *'In de fysica is een kwantum de kleinste, ondeelbare hoeveelheid van een grootheid die bij een interactie betrokken kan zijn. Hoeveelheden van de grootheid komen alleen voor in veelvouden van een kwantum. ... Een foton is een voorbeeld van een lichtkwantum.'*

Wij kunnen ons als leek voorstellen dat een theorie die een heel klein deeltje, bijvoorbeeld een foton, niet alleen als deeltje beschrijft, maar ook als golf, de 'golf-deeltje-dualiteit', verenigbaar kan zijn met een consistent wiskundig formalisme waaruit voorspellingen afleidbaar zijn, maar dat pogingen de theorie empirisch te interpreteren tot problemen leiden. Immers, wij kunnen ons een 'klein dingetje' (bijvoorbeeld een foton) als golf voorstellen, en ook wel als deeltje, maar niet beide tegelijk. Bij experimenten blijkt een verklaring in het ene geval mogelijk door van deeltjes uit te gaan, terwijl in een ander geval een golfverschijnsel als uitgangspunt meer voor de hand ligt.

Hierbij gaat het om onderzoek naar processen op microscopisch niveau. De vertaalbaarheid van verklaringen en interpretaties naar macroscopisch niveau is problematisch. Die beperking betreft dus ook het soort kennis waar het hier om gaat.

Van Dongen merkt op dat de kwantumtheorie (onder andere) gebaseerd is op de 'Kopenhagen-interpretatie'. Theorieën worden natuurlijk niet gebaseerd op interpretaties, maar omgekeerd. Voor een groot deel van de hedendaagse natuurkundigen is de Kopenhagen-interpretatie overigens niet een acceptabele interpretatie van de kwantummechanica.

Van Dongen generaliseert: *'Bij een waarneming, die altijd een interactie is tussen twee deeltjes of twee golfjes, is er eigenlijk alleen maar de meetbare interactie. Wat waarnemer is en wat het waargenomene, blijft altijd arbitrair.'* Het zou interessant zijn te horen, hoe hij deze stelling uitwerkt bij een waarneming als 'kijk, daar staat een koe in de wei'. Vervolgens stelt hij: *'Kennis van het heelal is dus alleen mogelijk door er interactie mee aan te gaan. Maar door die interactie verander je het waargenomene, zodat echte kennis in feite niet mogelijk is.'* Hier zijn maar twee conclusies denkbaar: óf Van Dongen neemt ons bij de neus, óf hij heeft niet begrepen waar de theorie die hij ons uitlegt over gaat. De kwantummechanica heeft het over kleine deeltjes en hun interacties, terwijl we voor kennis over het heelal bij de relativiteitstheorie van Einstein terecht kunnen. Hier speelt natuurlijk ook het al genoemde probleem van de generaliseerbaarheid van micro- naar macroscopie.

Op een of andere manier heeft de kwantummechanica een sterke, welhaast religieuze aantrekkingskracht op sommige niet-natuurkundig geschoolden, die er dan hun wonderlijke visies op baseren. Bij Van Dongen is dat dus het einde van alle kennistheorieën. Een ander grappig voorbeeld is Pim van Lommel, een medicus die de kwantumtheorie gebruikt om er zijn opvatting mee te onderbouwen dat er aan het eind van het leven een tunnel is waardoorheen we een volgend leven tegemoet gaan. Hij heeft daartoe een aantal 'bijna-dood-ervaringen' bijeengebracht en hierover gepubliceerd voor wie daar aardigheid aan beleeft.

Daarna vraagt Van Dongen zich af, en hiermee komen we bij de volgende paragraaf in zijn tekst, '**Waarom is kennis zo belangrijk?**'

De eerste zin in deze paragraaf bevat zijn antwoord: *'Omdat kennis altijd toeneemt.'* Het doet even denken aan een uitspraak van Heer Bommel, *'groot is mooi, duur is goed, en veel is lekker'*, maar zo zal het niet bedoeld zijn. Zijn conclusie aan het eind van de paragraaf luidt *'Het menselijk gedrag lijkt cyclisch, maar onze wetenschappelijke kennis is lineair. Ze neemt zelfs exponentieel toe. Daarom is kennis zo belangrijk!'* En dan zijn we weer min of meer terug bij die eerste zin. Dus hoe het wel bedoeld kan zijn wordt niet duidelijk. Als hij stelt *'onze wetenschappelijke kennis is lineair'* zal hij de

groei van die kennis bedoelen. Maar misschien ook niet, want exponentiële groei is geen lineaire groei.

Het tweede deel van de serie

Het tweede deel in de driedelige serie van Van Dongen gaat over *‘het omgekeerd evenredig verband tussen religie en informatie’*.

De eerste paragraaf van dit deel heeft de titel **‘Wat heeft kennis met religie of atheïsme te maken? Het omgekeerd evenredig verband!’**

‘Vrijwel altijd zie je’, stelt Van Dongen, ‘dat als de technologische kennis (informatie in het algemeen) in een samenleving toeneemt, dat dan de betekenis van de religie afneemt.’

Omdat hij geen poging onderneemt deze hypothese te toetsen – hij noemt slechts een paar voorbeelden die er niet mee in tegenspraak lijken te zijn – kan een bespreking hier buiten beschouwing blijven. De veralgemenisering van kennis naar informatie is in dit verband problematisch. Maar omdat Van Dongen hier verder niets mee doet, kan ook dit punt als niet-relevant buiten beschouwing blijven.

‘Religie en kennis zijn omgekeerd evenredig,’ vervolgt hij, en *‘atheïsme is recht evenredig met kennis.’* In het licht van de hypothese zal de bedoeling zijn dat het om hoeveelheden religie, atheïsme en kennis in samenlevingen gaat. En, en dat is problematischer, dat er nadere definities bedacht kunnen worden die die hoeveelheden empirisch bepaalbaar maken voor die verschillende samenlevingen. Zonder dergelijke definities is een beoordeling niet goed mogelijk.

Vervolgens vat Van Dongen het principe dat ‘religie omgekeerd evenredig is met kennis’ samen in de formule $I = 1 / R$, met voor I de hoeveelheid informatie in een samenleving en voor R de behoefte aan religie in een samenleving, en 1 het getal 1. Dit is een specifiek geval van de evenredigheidsrelatie in het algemeen, die zich laat schrijven als $I \times R = \text{constant}$, met voor de constante de waarde 1. De waarde van de constante wordt bereikt door een bijpassende keuze van de eenheden waarin I en R gemeten worden, zodat er op zijn minst sprake van moet zijn dat ‘de hoeveelheid informatie in een samenleving’ en ‘de behoefte aan religie in een samenleving’ gemeten (kwantitatief bepaald) kunnen worden. Naast deze precieze meetbaarheid die de formule impliceert, maar die Van Dongen niet specificeert waardoor de formule in de door Van Dongen voorgestelde context betekenisloos wordt, leert de formule ons natuurlijk niets nieuws. Er staat: ‘hoe meer I, hoe minder R (of omgekeerd)’, maar dan zonder de toevoeging ‘vrijwel altijd’.

Vervolgens geeft Van Dongen vijf voorbeelden bij dit ‘principe’ ($I = 1/R$). Graag zou ik hier een nadere analyse van deze voorbeelden geven. Zij geven daar ruimschoots aanleiding toe. Maar gebrek aan ruimte – het gaat niet aan dat de bespreking van een stuk een stuk langer is dan dat stuk zelf – dwingt me dat hier na te laten.

Het derde deel van de serie

Het derde en laatste deel in de serie van Van Dongen gaat over **‘religie en haar invloed op de waarheid’**. Waarheid is niet hetzelfde als kennis. Hij laat in het midden wat hij met ‘waarheid’ bedoelt. Zo laat zich onder meer empirische waarheid (overeenkomst met de werkelijkheid), analytische waarheid (afleidbaarheid binnen het betreffende stelsel) en pragmatische waarheid (is wat je zegt wat je zelf gelooft?) onderscheiden. De eerste paragraaf van dit deel draagt de kop **‘Hoe is onze kennis van het verleden?’** Misschien dus toch over kennis en niet over waarheid?

In het kort stelt Van Dongen hier dat het in het verleden onmogelijk was om een van de officiële, religieus bepaalde opvattingen afwijkende mening te verkondigen, omdat de zware repressie zo’n onderneming gevaarlijk maakte. Het lijkt erop dat het nu om en deel van de Middeleeuwen gaat, mogelijk tot nu toe? We zijn dan dus wel heel ver verwijderd van uitspraken over samenlevingen in het algemeen.

‘Alles wat met het christelijk geloof te maken had, is enorm uitvergroot, terwijl alles wat met atheïsme te maken had, is verwijderd’, stelt hij. Die verwijdering maakt hij verder op geen enkele wijze duidelijk of aannemelijk. We weten, dat mensen met gruwelijke middelen en methodes uit het bestaan werden verwijderd: vierdelen, op de brandstapel, en meer waar we vandaag de dag niet meer zo van houden. Maar het feit dat dat gebeurde is niet uit de geschiedenis verwijderd.

Van Dongen pleit voor het aanstellen van atheïstische hoogleraren: een voor geschiedenis, een voor literatuur, een voor wijsbegeerte en een voor politiek. En dan specifiek voor de atheïstische varianten van die culturele activiteiten en producten. Het is mijn stellige overtuiging, en dat staat los van mijn atheïstische overtuiging, dat we met dit soort voorstellen op een hellend vlak komen. En dan denk ik niet in de eerste plaats aan de feministische beweging die ook serieus met dit voorstel kwam (maar dan met 'feministisch' i.p.v. 'atheïstisch'). Daar kon je nog best vrolijk van worden. Maar als ik eraan denk dat je marxisten had die ervan overtuigd waren dat het marxisme alleen bestudeerd en onderwezen kon worden door marxisten, om van het fascisme nog maar te zwijgen, dan word ik beslist minder vrolijk van dit soort voorstellen.

'Onze geschiedenis, maar ook onze geschiedschrijving, is aan een harde secularisering toe', schrijft Van Dongen. Hier kan ik niets tegen inbrengen, want ik heb niet de indruk, dat deze uitspraak iets betekent.

De tweede paragraaf van dit derde en laatste deel heet '**Religante schizofrenie**'.

Stond 'religiant' niet in de Van Dale, het is nu tijd om 'schizofrenie' op te zoeken.

Bij schizofrenie vind ik de volgende omschrijving: *'geestesziekte, begonnen voor het 45ste levensjaar en ten minste een half jaar durend, gekenmerkt door een verslechtering van het sociale, intellectuele en verbale functioneren, psychotische symptomen en een verlies van het realiteitsgevoel.'* Bij nadere bestudering blijkt dat er over deze naam van de ziekte veel te doen is. Mensen die haar als diagnose kregen, lijden erg onder de stigmatisering die van deze naam uit blijkt te gaan.

Van Dongen omschrijft 'religante schizofrenie' als *'het verschijnsel dat men de ogen sluit en de andere kant op kijkt als er immoreel wordt gehandeld met een religante draai'*. Ook deze omschrijving roept vragen op. Wie geeft bijvoorbeeld nu die 'draai'? Zijn dat de immoreel handelenden, of zijn dat juist degenen die met gesloten ogen de andere kant op kijken? Het is hoe dan ook onaangenaam dat hij deze gedragskenmerken, immoreel, oneerlijk (draai), en laf (de andere kant op kijken) koppelt aan een ernstige ziekte.

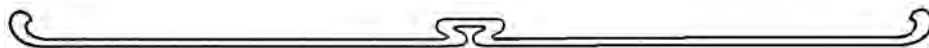
Hij noemt voorbeelden. Ook deze laat ik hier onbesproken, maar met een aantal ervan heeft hij zeker een punt.

Dan komt het schokkende einde van deze paragraaf. *'Religante schizofrenie is een echte vorm van schizofrenie. Freud hanteert in dit verband de term Onderdrukking.'* Dat Van Dongen hiermee mensen met een ernstige ziekte indirect met de quatsch van de Weense dokter om de oren slaat, is niet te geloven.

De derde en laatste paragraaf heet '**Politieke aspecten**'

In dit laatste deel van zijn beschouwing duiken begrippen op waar Wilders en zijn volgelingen, maar niet alleen zij, blij van worden: de linkse kerk, multicultisamenleving. Hier manifesteert zich de wederzijdse aantrekking tussen een deel van de seculier georiënteerden in Nederland en het politiek populisme in de versies van Fortuyn en Wilders, dat wellicht haar oorsprong vindt in een gedeelde afkeer van de islam.

Van Dongen wijst er in navolging van de door hem genoemde Carel Brendel op, dat de linkse kerk die andere kerk zo veel mogelijk ontziet. Het is mijn overtuiging, dat hij door deze uitbreiding van de tegenstelling tussen religieus en seculier naar die tussen links en rechts de ontwikkeling naar een meer seculiere samenleving nodeloos tegenwerkt. Mocht dat het geval zijn, dan betreur ik dat.

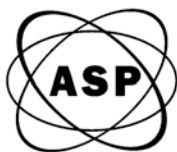
GELOOF IS SLAAP. TWIJFEL IS BEGEERTE. ONDERZOEK IS ARBEID.

HET AANTAL WERKLIEDEN IS GERING.

Multatuli

(binnengekomen)

PERSBERICHT

Partij van de Rede – ASP

atheïstisch seculiere partij

Ondertitel wordt de roepnaam van de partij: Partij van de Rede

Deventer, 16 december 2013

Betreft: Onze roepnaam is Partij van de Rede – ASP

De Partij van de Rede – ASP, voorheen geregistreerd als de Atheïstisch Seculiere Partij (ASP) heeft haar ondertitel als roepnaam geregistreerd in het Kiesregister. Op maandag 9 december 2013 heeft de Kiesraad ingestemd met de nieuwe naam:

PARTIJ VAN DE REDE - ASP

Voorzitter Hans de Vries van de Partij van de Rede vindt het belangrijk dat met de nieuwe naam meer duidelijkheid is gekomen in ons uitgangspunt om op basis van de rede/ratio een seculiere samenleving na te streven. Een seculiere samenleving geeft de vrijheid aan elk individu in gelijke mate zonder zich te beroepen op privileges.

Een seculiere samenleving is een godsvrij ingevulde samenleving waarin geen geloofsopleggedrag aanwezig is. De seculiere samenleving die we voor staan gaat uit van de individuele vrijheid waarmee de gelijkheid van iedereen is gewaarborgd. De openbare en publieke ruimten in de samenleving dienen vrij te zijn van elke vorm van religieuze uitingen. De komt na voren in ons eerste primaire politieke uitgangspunt de **volledige scheiding van staat en religie**.

In een seculiere samenleving is de persoonlijke ontplooiing vrij van religieuze sturing en invulling. Dit vertaalt zich in ons tweede primaire politieke uitgangspunt waarin we streven naar **alleen openbaar onderwijs** voor iedereen. Op basis van de rede/ratio is het onderwijs ingevuld op wetenschappelijk onderbouwde kennis en geeft een breed palet van alle levensovertuigingen en filosofische bespiegelingen. De volledige scheiding tussen staat en kerk houdt ook in scheiding tussen geloof en onderwijs. Openbaar onderwijs onderricht over alle religies maar niet van uit één religie/geloof. De Partij van de Rede streeft de opheffing van de religieuze inrichting van het bijzonder onderwijs na. Het onderwijs is godsvrij, seculier, wetenschappelijk geborgd!

Ons derde primaire politieke programmapunt gaat uit van het gelijkheidsprincipe: **Er is één wet is en die geldt voor iedereen**. Er is ook een scheiding tussen recht/wetgeving en godsdienst. De geprivilegieerde religieuze wetten worden door de Partij van de Rede - ASP als 'religianten' wetten aangeduid. Ieder wettelijk privilege ten gunste van religie, of welke levensbeschouwelijke zienswijze dan ook, dient te verdwijnen. Geloofsgroepen zullen zich niet kunnen beroepen op privileges die uitzonderingsposities creëren voor religie in de openbare en publieke ruimte.

De partij van de Rede zal deelnemen aan de gemeenteraadverkiezingen in de gemeente Deventer met het volgende motto: "We denken en handelen verder op basis van de ratio om te komen tot sociale seculiere lokale invullingen".

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met

Partij van de Rede - ASP:
e-mailadres:

06-20013125 (J. Hans de Vries, voorzitter)
j.de.vries@atheïstisch-seculiere-partij.nl

Houdt God van vrouwen?

HANS LOUIS KOEKOEK (1935, Rotterdam) filmer en schrijver, publiceerde onder meer Ongelovige verhalen; zie ook www.hanskoekoek.nl

Bovenstaande vraag komt niet uit mijn koker. Het was de titel van het NCRV-programma Document. Getracht werd het christelijk-orthodoxe bestaan in Nederland van binnenuit weer te geven. Voor een atheïst is het onbegrijpelijk dat er in dit land nog wordt gepoogd te leven naar de labels uit lang vervlogen tijden. Natuurlijk kwamen de zwartekousenkerken en plaatsen zoals Staphorst in beeld. Een hoofdrol in het programma had een vrouw, moeder en boerin. Zij verzette zich aanhoudend maar beschaafd en met respect tegen het feit dat vrouwen in hun geloof geen stem van betekenis hebben. Mannen maken de dienst uit bij de orthodoxen. Keer op keer schreef zij de dominee en het kerkbestuur aan. De reacties waren woordrijk, inhoudloos en afwijzend. Vrome teksten uit de Bijbel, die hun goed uitkwamen, werden aangehaald om weer te geven dat God het zo wilde. Als mens zijn we gelijk aan elkaar, maar kennelijk geldt dat niet als mensen uit mannen en vrouwen bestaan. Getoond werd dat bij een persverklaring waarbij het ondoenlijk was om vrouwelijke journalisten te weren, de eigen SGP-vrouwen met stelligheid werden geweerd. Die moeten zich van mannenzaken onthouden. Een man ging voor de deur staan en versperde de toegang voor vrouwen die geen journalist waren.

De kerk vergalde haar leven, zei de vrouw in de documentaire. Ze vertelde dat ze altijd droevig en zelfs depressief de kerkgang beleefde. Er werd wel van haar en de andere vrouwen verwacht dat ze in onderling overleg de handen uit de mouwen staken en de kerk schoonhielden. Aandoenlijk was dat zij bij een schoonmaakbeurt de kansel betrad en van de preekplaats de kerk overzag. Dat overzicht was absoluut niet voor haar weggelegd. Een vrouw op de kansel was een gruwel.

Wie een dergelijke gang van zaken op zich laat inwerken, kan niet anders dan tot de conclusie komen dat mannen de godsdienst in elkaar hebben geknutseld. God is een bedenkseel van mannen. Eerst de man en dan komt na lange tijd de vrouw.

Als god bestaat, heeft hij een grimmige humor. Laat de zoon van die vrouw nu uitgesproken homo zijn en met een man in het huwelijk willen treden. Dat geeft echter problemen voor de trouwambtenaar. Die man weigert homostellen te verbinden en dreigt door zijn principiële stellingname zijn baan te verliezen. Haar vriendinnen zeggen: "Laat de zaak door een notaris regelen, dan kan die man zijn baan houden." De zoon is daar niet voor te porren. Hij heeft het recht om in dit land te trouwen en zijn vriend denkt daar net zo over. Hij vertelde dat hij als jongen van veertien al wist dat hij anders was. Hij zegt tegen zijn moeder: "Dacht je niet dat ik in bed aan één stuk heb gebeden om anders te mogen zijn dan ik was en nog ben? Ik heb het opgegeven, ik ben die ik ben." Hij is kritisch op het geloof en grappig was dat toen hij de kerk passeerde een bordje ontdekte met opschrift: parkeerplaats. "Dat is de laatste verandering sinds jaren," zei hij. "Vroeger mocht je niet met de auto naar de kerk. Tjonge, wat een vooruitgang. Wie weet wat er nog staat te gebeuren."

Toch werd uit het programma duidelijk dat de kerk nog behoorlijk de knoet over de gelovigen heeft liggen. Als min of meer normaal mens verbaast het je dat mensen zo met zich laten sollen. De vrouw die als een rode draad door het programma liep, heeft enorm veel kritiek op de kerk. Ze komt er verdrietig vandaan, maar niet naar de kerk gaan is een hele opgave. Toch heeft ze uiteindelijk de kerk de kerk gelaten. Ze besloot haar eigen weg te gaan. Het kerkbestuur vond dit een heilloze tocht.

